

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Μετατροπή Βιομηχανικών Κτηρίων σε Εστίες Πολιτισμού: Η
Περίπτωση της Πόλης της Λεμεσού**

Ηλιάννα Ζήνωνος

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Στυλιανή Συλαίου**

Μάιος 2020

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Μετατροπή Βιομηχανικών Κτηρίων σε Εστίες Πολιτισμού: Η
Περίπτωση της Πόλης της Λεμεσού**

Ηλιάννα Ζήνωνος

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Στυλιανή Συλαίου**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2020

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η ανάδειξη της πρακτικής της πολιτιστικής επανάχρησης εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών δομών, εστιάζοντας το ενδιαφέρον της στη Λεμεσό. Τελικός της στόχος είναι η κατάθεση μιας πρότασης πολιτιστικής επανάχρησης του διατηρητέου τμήματος της οιοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ στη Λεμεσό, που τοποθετείται στην περιοχή μεταξύ παλιού και νέου λιμανιού – περιοχή με πλούσια βιομηχανική αρχιτεκτονική κληρονομιά - η οποία θα καλύπτει πολιτιστικές και καλλιτεχνικές ανάγκες της πόλης.

Τα κενά και οι ανάγκες της Λεμεσού στον πολιτιστικό/καλλιτεχνικό τομέα εντοπίστηκαν, μέσω της διεξαγωγής συνεντεύξεων με βασικούς πολιτιστικούς παράγοντες της πόλης και μέσω της πραγματοποίησης έρευνας κοινού, ανάμεσα στους κατοίκους της Λεμεσού. Τα ευρήματα των πιο πάνω, ανέδειξαν τις ανάγκες που έχει η πόλη στον πολιτιστικό/καλλιτεχνικό τομέα, με την πρόταση να καταλήγει σε μια μεικτή πολιτιστική επανάχρηση των χώρων του διατηρητέου τμήματος. Συγκεκριμένα, προτείνεται η δημιουργία καλλιτεχνικών εργαστηρίων για όλες τις μορφές τέχνης, ενός πολιτιστικού κι εκθεσιακού πολυχώρου κι ενός θεάτρου μεσαίου μεγέθους· χώροι, οι οποίοι λείπουν αυτή τη στιγμή από τη Λεμεσό.

Summary

The purpose of this dissertation is to highlight the practice of cultural reuse of abandoned industrial structures, focusing on Limassol. Its ultimate goal is to submit a proposal for the cultural reuse of the preserved part of the SODAP wine industry in Limassol, located in the area between the old and new ports - an area with a rich industrial architectural heritage - that will meet the city's cultural and artistic needs.

The gaps and needs of Limassol in the cultural/artistic sector have been disclosed through interviews with important stakeholders of the city and by conducting public inquiries among Limassol residents. The findings of the above, highlighted the needs of the city in the cultural/artistic sector, with the proposal to suggest a mixed cultural reuse of the premises of the preserved department. In particular, it is proposed to create art workshops for all art forms, a cultural and exhibition space and a medium-sized theater; spaces that are currently missing from Limassol.

Ευχαριστίες

Η διατριβή αυτή δεν θα ήταν εφικτό να ολοκληρωθεί χωρίς τη βοήθεια συγκεκριμένων ανθρώπων, τους οποίους νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω ξεχωριστά. Πρώτα απ' όλους, όμως, θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου, η στήριξη των οποίων υπήρξε συνεχής κι ευεργετική καθ' όλη την πορεία μου στο μεταπτυχιακό αυτό πρόγραμμα και όχι μόνο.

Αρχικά, ευχαριστώ την Δρα Στυλιανή Συλαίου, για την επίβλεψη της διατριβής. Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω και σε όλους όσους με βοήθησαν με προθυμία στην πορεία της έρευνάς μου, παρέχοντάς μου πληροφορίες, παραχωρώντας μου συνεντεύξεις και υλικό, αφιερώνοντας χρόνο να με καθοδηγήσουν. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους Στάθη Παπαδάκη, Πάνο Σολομωνίδη και Ανδρέα Κουβά, την Μαρίζα Παρτζίλη, τους πρώην δημάρχους Ανδρέα Χρίστου και Δημήτρη Κοντίδη και τους αρχιτέκτονες Ηρόδοτο Ηροδότου, Έλλη Κωνσταντινίδου και Σεβίνα Φλωρίδου για την πολύτιμη βοήθειά τους στη συγκέντρωση υλικού και πληροφοριών για το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» και το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη. Για τα εν λόγω παραδείγματα, πολύτιμη ήταν και η βοήθεια λειτουργών του Δήμου Λεμεσού και συγκεκριμένα του Δημοτικού Γραμματέα Χρίστου Ευσταθιάδη, της αρχιτέκτονα Λένιας Μπέρου και των λειτουργών Παυλίνας Παύλου και Μαρίνου Τιμοθέου, τους οποίους κι ευχαριστώ θερμά.

Θα ήθελα, ακόμη, να ευχαριστήσω τους Μαρίνο Περικλέους και Κυριάκο Παπαδόπουλο, όπως και τους ανθρώπους του αρχιτεκτονικού γραφείου ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, Νίκο Μεσαρίτη και ιδιαίτερα την Γεωργία Λοΐζου, για τις πολύτιμες πληροφορίες για τον ΣΟΔΑΠ. Ακόμη, τον Δημήτρη Θεοδώρου, λειτουργό του Παττιχείου Δημοτικού Αρχείου, Ιστορικού Μουσείου και Κέντρου Μελετών Λεμεσού, για την παραχώρηση πολύτιμου φωτογραφικού υλικού και τη γενικότερη βοήθειά του. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τις Γεωργία Ντέτσερ και Νάτια Αναξαγόρου και τους Βάσο Αργυρίδη, Ιούλιο Θεοδωρίδη, Μάριο Παπαδόπουλο, Μίμη Σοφοκλέους και Χριστάκη Σεργίδη για την παραχώρηση συνεντεύξεων και ιδιαίτερα εξ αυτών, τον κο Σεργίδη, ο οποίος υπήρξε πολύτιμος αρωγός μου από την αρχή.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1
1 Θεωρητικό Πλαίσιο.....	3
1.1 Βιομηχανική Κληρονομιά.....	3
1.2 Επανάχρηση Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.....	6
1.3 Οφέλη Επανάχρησης.....	9
2 Παραδείγματα Επαναχρήσεων	12
2.1 Διεθνή Παραδείγματα	12
2.1.1 Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα, Βόλος	12
2.1.2 Cable Factory, Ελσίνκι	15
2.2 Λεμεσός	17
2.2.1 Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης»	17
2.2.2 Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη	25
3 Μεθοδολογία	34
3.1 Ερευνητικά Ερωτήματα – Πρωτοτυπία Διατριβής	34
3.2 ΣΟΔΑΠ.....	34
3.3 Μεθοδολογικά Εργαλεία	42
3.3.1 Βιβλιογραφική και Συγκριτική Έρευνα	42
3.3.2 Έρευνα Κοινού και Συνεντεύξεις	43
4 Αποτελέσματα Έρευνας	47
4.1 SWOT Ανάλυση	47
4.2 Έρευνα Κοινού	49
4.3 Συνεντεύξεις.....	68
4.4 Συμπεράσματα	71
4.5 Πρόταση Επανάχρησης.....	72
Επίλογος.....	77
Παράρτημα	79
A Έρευνα Κοινού	79
A.1 Ερωτηματολόγιο	79
A.2 Στατιστικοί Έλεγχοι (αναλυτικά).....	86
Βιβλιογραφία	93
Συνεντεύξεις	106
Πηγές Εικόνων	107

Πίνακας εικόνων

Εικ.1: Το κτήριο του πρώην Λιθογραφείου Κουβά πριν τις εργασίες αποκατάστασης	19
Εικ.2: Το φουαγιέ του Δημοτικού Πολιτιστικού Κέντρου «Πάνος Σολομωνίδης» με τη χαρακτηριστική στέγη από γυαλί	20
Εικ.3: Το νότιο, πιο σύγχρονο τμήμα του Δημοτικού Πολιτιστικού Κέντρου «Πάνος Σολομωνίδης» μετά την αποκατάσταση	21
Εικ.4: Η αίθουσα «Πάνος Σολομωνίδης», εντός του διατηρητέου λιθόκτιστου τμήματος του Δημοτικού Πολιτιστικού Κέντρου «Πάνος Σολομωνίδης», μετά την αποκατάσταση	22
Εικ.5: Το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» μετά την αποκατάσταση ...	23
Εικ.6: Οι Αποθήκες Παπαδάκη πριν την αποκατάσταση	26
Εικ.7: “St. Jerome in his study”, πίνακας του Antonello da Messina	28
Εικ.8: Η ένωση των δύο αποθηκών στο Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη, μετά την αποκατάσταση	29
Εικ.9: Το εσωτερικό της μιας αποθήκης του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λεμεσού-Αποθηκών Παπαδάκη, μετά την αποκατάσταση	30
Εικ.10: Η αυλή και η είσοδος του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λεμεσού-Αποθηκών Παπαδάκη, μετά την αποκατάσταση	31
Εικ.11: Από την ημέρα των εγκαινίων του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λεμεσού-Αποθηκών Παπαδάκη	32
Εικ.12: Η είσοδος του κεντρικού κτηρίου του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ	38
Εικ.13: Το εσωτερικό του κεντρικού κτηρίου του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ: Κεντρικό τμήμα	38
Εικ.14: Το εσωτερικό του κεντρικού κτηρίου του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ: Μέρος πλαϊνού τμήματος	39
Εικ.15: Το εσωτερικό του κεντρικού κτηρίου του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ: Μέρος κάθετου διαδρόμου	39
Εικ.16: Οι τρεις διατηρητέοι λιθόκτιστοι χώροι, πλάι από το κεντρικό κτήριο του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ	40
Εικ.17: Οι μπετονένιες κατασκευές εντός των τριών λιθόκτιστων χώρων του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ	40
Εικ.18: Οι δρύινες δεξαμενές, τοποθετημένες πάνω στις μπετονένιες κατασκευές, για φύλαξη της κουμανταρίας και του μπράντυ για σκοπούς παλαίωσης	41
Εικ.19: Το ενδιάμεσο τμήμα, μεταξύ του κεντρικού κτηρίου και των τριών λιθόκτιστων χώρων, του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ	41

Εικ.20: Ο πύργος του διυλιστηρίου του διατηρητέου τμήματος του συγκροτήματος της οινόβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ	42
Εικ.21: Πανοραμική όψη του συγκροτήματος της οινόβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ	48

Εισαγωγή

Η κτηριακή επανάχρηση αποτελεί μια συνήθη πρακτική, ήδη από την Αναγέννηση, η οποία συνέβαλε στη διατήρηση πολλών κτηρίων, ιστορικής σημασίας. Η εφαρμογή της τακτικής αυτής και στις βιομηχανικές δομές, υπήρξε ιδιαίτερα ευνοϊκή, συμβάλλοντας στη διατήρηση του βιομηχανικού περιβάλλοντος και της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τόπου, της οποίας αποτελούν τμήμα. Τα οφέλη της επανάχρησης, είναι πολλαπλά, σε οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό, πολιτιστικό επίπεδο, με πολλές περιοχές, ιδιαίτερα πρώην βιομηχανικές, να τη θέτουν ακόμη και στο επίκεντρο των αναπτυξιακών τους στρατηγικών. Από τις συνηθέστερες μορφές επανάχρησης των βιομηχανικών δομών είναι η πολιτιστική, με τα βιομηχανικά κτήρια, λόγω, κυρίως, της δομής και των κτηριολογικών τους χαρακτηριστικών, να την ευνοούν.

Η πολιτιστική επανάχρηση βιομηχανικών δομών, αποτελεί το θέμα της παρούσας διατριβής, με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται στη Λεμεσό. Τελικός στόχος και βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι ο καταρτισμός μιας πρότασης πολιτιστικής επανάχρησης του διατηρητέου τμήματος της οιοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, τοποθετημένης στην περιοχή μεταξύ παλιού και νέου λιμανιού, προς κάλυψη πολιτιστικών αναγκών της πόλης. Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιήθηκε έρευνα κοινού μεταξύ των κατοίκων της Λεμεσού και λήφθηκαν συνεντεύξεις από πολιτιστικούς παράγοντες, με τα δεδομένα να αναλύονται για τη διεξαγωγή απαραίτητων συμπερασμάτων.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν πραγματοποιείται βιβλιογραφική επισκόπηση γύρω από το ζήτημα της βιομηχανικής κληρονομιάς, της πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικών δομών και για τα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, περιβαλλοντικά της οφέλη. Έπειτα αναλύονται παραδείγματα πολιτιστικής επανάχρησης: Δύο από τον διεθνή χώρο και δύο από τη Λεμεσό. Συγκεκριμένα, πρόκειται για το Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα στον Βόλο και το Cable Factory στο Ελσίνκι, χαρακτηριστικά παραδείγματα των χωρών τους, με ιδιαιτερότητες. Από τη Λεμεσό, παρουσιάζονται οι περιπτώσεις του Δημοτικού Πολιτιστικού Κέντρου «Πάνος

Σολομωνίδης» και του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών-Αποθηκών Παπαδάκη, που αποτελούν επαναχρήσεις δύο χαρακτηριστικών βιομηχανικών δομών της Λεμεσού: του λιθογραφείου Κουβά και των Αποθηκών Παπαδάκη.

Το τελευταίο μέρος επικεντρώνεται στην παρουσίαση SWOT ανάλυσης για το διατηρητέο τμήμα του ΣΟΔΑΠ και των αποτελεσμάτων της έρευνας κοινού και των συνεντεύξεων. Η συζήτηση αυτή των ευρημάτων οδηγεί, στη συνέχεια, στην κατάθεση της πρότασης πολιτιστικής επανάχρησης του διατηρητέου τμήματος της οιοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, που αποτελεί και το βασικό ερευνητικό ερώτημα. Στόχος είναι τα δεδομένα της έρευνας και η ίδια η πρόταση, να αποτελέσουν τμήμα, ίσως, μιας ευρύτερης συζήτησης, η οποία θα μπορούσε να διεξαχθεί μεταξύ των αρμοδίων φορέων, προκειμένου το τμήμα αυτό, να τύχει της καταλληλότερης αξιοποίησης.

Κεφάλαιο 1

Θεωρητικό Πλαίσιο

Η μετατροπή της αγροτικής κοινωνίας σε βιομηχανική (τέλη 18^{ου} αιώνα), υπήρξε επαναστατική διαδικασία, επιφέροντας αλλαγή στην τεχνολογία και την παραγωγική διαδικασία. Η Βιομηχανική αυτή Επανάσταση, ξεκίνησε από την Αγγλία, με τις χώρες όπου επεκτάθηκε, να υιοθετούν τη διαδικασία της βιομηχανοποίησης αναλόγως των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, τεχνολογικών τους συνθηκών. Χαρακτηριστικά της στοιχεία, υπήρξε η εισαγωγή μηχανημάτων στην παραγωγική διαδικασία, αντικαθιστώντας τα χειρωνακτικά εργαλεία και η μαζικοποίηση της παραγωγής, με επίκεντρο το εργοστάσιο (Albrecht, 2012:17, 20). Παράλληλα, υπήρξαν ριζικές αλλαγές στην, μέχρι τότε, αγροτική κοινωνία και νέες κοινωνικές τάξεις εμφανίστηκαν.

Τη δεκαετία του '50 παρατηρήθηκε νέα αλλαγή στην ευρωπαϊκή οικονομική δομή, με την οικονομία, να μετατρέπεται, από βιομηχανική-κατασκευαστική, σε μετα-βιομηχανική, βασισμένη σε υπηρεσίες, με παραδοσιακές βιομηχανίες να οδηγούνται σε ύφεση, επιφέροντας κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις (Markwirth, 2012:2). Η διαδικασία αυτή της αποβιομηχανοποίησης, οδήγησε σε εγκατάλειψη και υπολειτουργία βιομηχανικές εγκαταστάσεις, ακόμη και σε ερημοποίηση ολόκληρων βιομηχανικών περιοχών, είτε λόγω του κλεισίματος βιομηχανιών, είτε λόγω επανεγκατάστασής τους εκτός αστικού περιβάλλοντος.

1.1 Βιομηχανική Κληρονομιά

Σύμφωνα με τη Χάρτα του Nizhny Tagil¹ (2003), βιομηχανική κληρονομιά ορίζεται ως *τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού με ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία*, περιλαμβάνοντας κτήρια, μηχανήματα, εργαστήρια, μύλους κι εργοστάσια, μεταλλεία, χώρους μεταποίησης και διύλισης, χώρους φύλαξης

¹ Ψηφίστηκε στο 7^ο συνέδριο του TICCIH και αποτελεί τη σημαντικότερη διεθνή σύμβαση για τη βιομηχανική κληρονομιά (Zhang, 2007:482).

και αποθήκευσης, τόπους παραγωγής, μεταφοράς και χρήσης ενέργειας, μεταφορές με την υποδομή τους και χώρους κοινωνικών δραστηριοτήτων σχετικών με τη βιομηχανία (TICCIH, 2003:2). Στις Αρχές του Δουβλίνου (2011), επανακαθορίστηκε, περιλαμβάνουσα τόπους, δομές, συμπλέγματα, περιοχές, τοπία, μηχανήματα, αντικείμενα και τεκμήρια, ως αποδεικτικά παρελθουσών ή συνεχιζόμενων βιομηχανικών διαδικασιών παραγωγής, εξόρυξης υλικών, μετατροπής τους σε αγαθά και σχετιζόμενων υποδομών ενέργειας και μεταφοράς (ICOMOS, 2011a:2-3).

Το ενδιαφέρον για τα βιομηχανικά κατάλοιπα, παρουσιάστηκε τη δεκαετία του '50, με τη συντήρηση παλιών βιομηχανικών εγκαταστάσεων από ομάδα ερασιτεχνών στη Μ. Βρετανία (Zhang, 2007:481). Σημείο καμπής, αποτέλεσε ο φόβος της απώλειας της κληρονομιάς και της ταυτότητας ενός τόπου, αποτέλεσμα της καταστροφής εξαιτίας των παγκοσμίων πολέμων, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, ως τα τεκμήρια της Βιομηχανικής Επανάστασης (Kisiel, 2019:1-2). Η ουσιαστική, όμως, αναγνώριση επήλθε τη δεκαετία του '70, με αλλαγή στη, μέχρι τότε, νοοτροπία κατεδάφισης των παλιών βιομηχανικών δομών και με αναγνώριση της σημασίας διατήρησής τους, ως μέρος του αστικού ιστού. Το 1973 συστήθηκε ο TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage), ο πρώτος διεθνώς αναγνωρισμένος φορέας προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς, στοχεύοντας στην προώθηση της διεθνούς συνεργασίας και εκπαίδευσης στη συντήρηση, διατήρηση, διερεύνηση, καταγραφή, έρευνα και ερμηνεία της (TICCIH, 2019). Το 1975, ανακηρύχθηκε ως «Ευρωπαϊκό Αρχιτεκτονικό Έτος» από το Συμβούλιο της Ευρώπης, στοχεύοντας στην ενίσχυση της συνείδησης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, που πλέον, δεν υπαγορευόταν μόνο από την αρχιτεκτονική ποιότητα και το ιστορικό της ενδιαφέρον, αλλά και από τον ρόλο της ως τεκμήριο κοινωνικής ιστορίας και τρόπου ζωής (Mengusoglu, Boyacioglu, 2013:120).

Τη μελέτη του πεδίου επωμίστηκε η βιομηχανική αρχαιολογία, οριζόμενη ως *διεπιστημονική μέθοδος μελέτης, όλων των μαρτυριών, υλικών και άυλων, των τεκμηρίων, των τεχνουργημάτων, της στρωματογραφίας και των κατασκευών, των ανθρωπίνων οικισμών και των φυσικών και αστικών τοπίων που δημιουργήθηκαν για ή από τη βιομηχανική διεργασία* (TICCIH, 2003:2). Πρωτοεμφανιζόμενη στην Αγγλία τη δεκαετία του '50, αναγνωρίστηκε ως έγκυρος και επιστημονικός κλάδος το 1973, ενώ από τις σημαντικότερες της επιτυχίες θεωρείται η ένταξη στην έννοια του «μνημείου», τεχνουργημάτων, κατασκευών και δομών, που προηγουμένως δεν θεωρούνταν ως τέτοια (Αγριαντώνη, 2003:44).

Όλα αυτά σηματοδότησαν τη θεώρηση, πλέον, της βιομηχανικής κληρονομιάς, ως μέρος της πολιτιστικής, αναγνωρίζοντας τον αντίκτυπό της στη διαμόρφωση του σύγχρονου πολιτισμού, μέσω της συμβολής της στη δημιουργία νέων τομέων και ζωνών βιομηχανικής παραγωγής και τον κοινωνικό αντίκτυπο και καθοριστικό της ρόλο στην επαγγελματική κινητικότητα (Κατσίκης, Τσαγκαράκης, 2007:8-9). Παράλληλα, αναδείχθηκε και η ιστορική της αξία, αναγνωρίζοντας την ικανότητά της να παρέχει σημαντικές πληροφορίες για την επιστήμη, την τεχνολογία, τις βιομηχανικές διαδικασίες και την εξέλιξή τους, τα τεχνικά, οικονομικά και αρχιτεκτονικά επιτεύγματα, αποτελώντας και το τεκμήριο του βαθμού του πολιτισμού που κατάφερε να φτάσει ένας τόπος. Εξάλλου, εμπεριέχει τα τεκμήρια της ανθρώπινης δραστηριότητας, ως μνημεία των ανθρώπων που δούλεψαν, κάποτε, στις βιομηχανίες, παρέχοντας ένα από δεσμό του παρελθόντος με το παρόν. Όσο μεγαλύτερος, μάλιστα, είναι ο χρόνος μεταξύ βιομηχανοποίησης και αποβιομηχανοποίησης, τόσο ενδυναμώνεται η συμβολική της αξία και ταυτίζεται με την πολιτιστική εικόνα του τόπου (Merciu et al, 2014:165, HCV, 2033:2-3, Sugden, 2017:20). Επομένως, η βιομηχανική κληρονομιά παρέχει την αίσθηση της ιστορίας, της ταυτότητας και του ανήκειν σε μια κοινότητα (Cossons, 2012:9, Cherchi, 2015:256), αποτελώντας παράλληλα και σημαντικό μέρος της ευρωπαϊκής κοινής κληρονομιάς (Kiesel, 2019:8).

Οι αξίες της αναγνωρίστηκαν επίσημα στη Χάρτα του Nizhny Tagil. Συγκεκριμένα: 1) η ιστορική αξία, ως τεκμήριο δραστηριοτήτων με σημαντικές ιστορικές συνέπειες, 2) η κοινωνική αξία, ως κατάλοιπο της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, προσδίδοντας την αίσθηση της ταυτότητας, 3) η τεχνολογική κι επιστημονική αξία, ως τεκμήριο της ιστορίας της μεταποίησης, της μηχανικής και των κατασκευών και 4) η αισθητική αξία (TICCIH, 2003:2).

Ιδιαίτερα η βιομηχανική αρχιτεκτονική κληρονομιά, ως μέρος της ευρύτερης αρχιτεκτονικής και σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής συνολικά (Tweed, Sutherland, 2007:63) έχει ιδιαίτερη αξία, αφού οι βιομηχανίες, αποτέλεσαν τον πυρήνα οργάνωσης της βιομηχανικής, παραγωγικής, κατασκευαστικής διαδικασίας. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά εξάλλου, εμπλουτίζει την ιστορική και πολιτιστική πτυχή ενός τόπου (De Silva et al., 2019:1) και αποτελεί φορέα της πολιτιστικής ταυτότητας και αναμνήσεων του (Misirlisoy, Gunce, 2016:2, Di Resta, 2017:65). Η συμπερίληψή της στο ευρύτερο πλαίσιο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς διαφαίνεται και στη Σύμβαση της Γρανάδας

(1985), όπου τα μνημεία, τα κτιριακά σύνολα και οι τόποι τεχνικού κι επιστημονικού ενδιαφέροντος συμπεριλαμβάνονται στον ορισμό της (CoE, 1985:2).

1.2 Επανάχρηση Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Η τακτική της επανάχρησης κτηρίων δεν είναι καινούργιο φαινόμενο· ήδη από την Αναγέννηση, μνημεία μετατρέπονταν για φιλοξενία νέων χρήσεων. Οι λόγοι ήταν λειτουργικοί και οικονομικοί και δεν σχετίζονταν με το σύγχρονο κίνημα της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, το οποίο, πλέον, είναι πολυεπίπεδο, με οικονομικές, οικολογικές, πολιτιστικές, κοινωνικές πτυχές (Plevoets, Cleempoel, 2013:13).

Ήδη από τη δεκαετία του '30, η επανάχρηση προτείνεται στις διεθνείς συμβάσεις, με αρχή τον Χάρτη των Αθηνών (1931) για την αποκατάσταση ιστορικών μνημείων, όπου προτείνεται, προς διασφάλιση της επιβίωσης κτηρίων, με προϋπόθεση τον σεβασμό στον ιστορικό και καλλιτεχνικό χαρακτήρα τους (ICOMOS, 2011b, Plevoets, Cleempoel, 2013:16-17). Στη Χάρτα της Βενετίας (1964) για τη συντήρηση και την αποκατάσταση μνημείων και τόπων ορίζεται, ότι η διατήρηση ενός μνημείου είναι εφικτή και μέσω της κοινωνικής του χρήσης, με προϋπόθεση οι επεμβάσεις να είναι αναστρέψιμες (ICOMOS, 1964:2). Με τη Σύμβαση της Γρανάδας (1985), η αναφορά πλέον είναι σαφής, προτείνοντας την επανάχρηση παλιών κτηρίων, στο πλαίσιο της εφαρμογής στρατηγικών διατήρησης και αποκατάστασης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (CoE, 1985:4).

Η Χάρτα του Nizhny Tagil και οι Αρχές του Δουβλίνου καθόρισαν το πλαίσιο, ειδικά για τη βιομηχανική κληρονομιά, ορίζοντας ότι η *ήπια και φιλική προσαρμογή και επανάχρηση*, αποτελεί οικονομικό και κατάλληλο τρόπο, για επιβίωση των βιομηχανικών δομών, με προϋπόθεση, τη διατήρηση της ιστορικής ακεραιότητας και αυθεντικότητάς τους και με τις όποιες παρεμβάσεις να είναι αναστρέψιμες (TICCIH, 2003:4-5). Επιπλέον, αναφέρεται ως η συχνότερη και βιωσιμότερη μέθοδος, για διατήρηση βιομηχανικών τόπων και δομών, προϋποθέτοντας η νέα χρήση να σέβεται την αξία κληρονομιάς τους (ICOMOS, 2011a:5).

Οι νέες χρήσεις που μπορούν να δεχθούν τα βιομηχανικά κτήρια ποικίλουν, εξαιτίας των μεγάλων τους χώρων: Οικίες και διαμερίσματα, γραφεία, ξενοδοχεία, χώροι ψυχαγωγίας, τεχνών, στέγασης δημιουργικών βιομηχανιών και φιλοξενίας εκπαιδευτικών σκοπών (HCV, 2013:10-11). Οι συχνότερες μορφές επανάχρησής τους είναι η αποκλειστικά πολιτιστική, είτε η μεικτή, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών λειτουργιών, με την πολιτιστική να θεωρείται η καλύτερη επιλογή, ιδιαίτερα για όσα συγκαταλέγονται στα ιστορικά μνημεία (Merciu et al., 2014:165). Δημοφιλής είναι και η επανάχρησή τους ως πολιτιστικές περιοχές ή πολιτιστικοί πολυχώροι (Καραχάλης, 2010:430), ενώ συνήθης είναι και η μουσειακή επανάχρηση, ειδικά ως μουσεία του εαυτού τους, εκθέτοντας την ιστορία και πρότερη λειτουργία τους, με επαναφορά του εξοπλισμού (Μπάστη, 2016:21).

Η επανάχρηση, όμως, ενθαρρύνεται και από τη δομή των βιομηχανικών κτηρίων· οι αρχικές λειτουργικές τους απαιτήσεις, τα καθιστούν ιδιαίτερα ανθεκτικά, ενώ, η ύπαρξη πολλών χώρων και η απλότητα του σχεδιασμού τους, προσφέρει ευελιξία διαμόρφωσης και προσαρμογής (Wang, Jiang, 2007:475, Mengusoglu, Boyacioglu, 2013:118). Οι χώροι αυτοί, με το άπλετο φως, λόγω ύπαρξης, συνήθως, μεγάλων παραθύρων, προτιμούνται ιδιαίτερα από τους καλλιτέχνες ως χώροι καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά και κατοικίας, θεωρώντας, ότι η απογυμνωμένη εμφάνιση και ατμόσφαιρά τους, βοηθά στην ελευθερία της έκφρασης. Πολλές γκαλερύ μάλιστα, το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, ακολουθούσαν τους καλλιτέχνες σε αυτούς, προκειμένου να εκθέτουν τα έργα τους σε μη τυποποιημένους χώρους· στόχος, η δημιουργία εκθεσιακών χώρων, φιλικότερων στο κοινό (Clavan, 2018:190).

Προκειμένου όμως μια επανάχρηση βιομηχανικού κελύφους να είναι λειτουργική και βιώσιμη, είναι σημαντικό να κατανοούνται οι περιορισμοί και δυνατότητές του (Latham, 1999:7), αφού το καθένα, διαθέτει τα δικά του ξεχωριστά χαρακτηριστικά, οπότε και απαιτεί μοναδικές λύσεις, ενώ σημαντική είναι και η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ πρότερης και νέας χρήσης (Orbasli, 2009:5). Επιπλέον, σεβαστά οφείλουν να γίνονται και η ιστορική αξία και σημασία του κτηρίου για την τοπική κοινωνία και την ιστορία του κλάδου και τα μοναδικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του (Καραβασίλη, χ.ημ.:6). Παράλληλα, σημαντική είναι και η διατήρηση της αυθεντικότητάς του· αν οι παρεμβάσεις υπερκαλύπτουν τον χαρακτήρα και την αξία του, τότε η νέα χρήση δεν είναι κατάλληλη για αυτό (Orbasli, 2009:5). Τα κτηριολογικά του χαρακτηριστικά είναι, επίσης, σημαντικά στην επιλογή της επανάχρησής· τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, το

μέγεθος και το πώς διαχωρίζονται και διαμορφώνονται οι χώροι, ακόμη και το ευρύτερο περιβάλλον (Merciu et al., 2014:165), είναι στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

Πριν την επιλογή της επανάχρησης, προηγούνται κάποιες σημαντικές διαδικασίες. Η καταγραφή και μελέτη της υφιστάμενης κατάστασης και των φυσικών χαρακτηριστικών του κελύφους είναι απαραίτητη, ούτως ώστε, μέσω της ορθής αξιολόγησης των δεδομένων, να αποφασιστεί η καταλληλότερη χρήση (Καραβασίλη, χ.ημ.:7-8) και οι μέθοδοι αποκατάστασης. Επιπλέον, σημαντική είναι και η αξιολόγηση της αγοράς, για διαπίστωση των τοπικών αναγκών, έτσι ώστε η νέα χρήση να καλύπτει ένα υπάρχον κενό, ενεργοποιώντας την εμπλοκή της κοινότητας και αποφέροντας μακροπρόθεσμη οικονομική βιωσιμότητα. Η χρηματοδότηση του έργου και τα αναμενόμενα οικονομικά, μεταξύ άλλων, οφέλη, είναι πτυχές που, επίσης, πρέπει να εξετάζονται, όπως και η τοποθεσία, με την κοντινή ύπαρξη υπηρεσιών και την εξυπηρέτηση της περιοχής από μέσα μαζικής μεταφοράς, να συμβάλλουν στη βιωσιμότητά του. Ακόμη, σημαντικές είναι και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της επανάχρησης, για επίτευξη και οικολογικής βιωσιμότητας (Wang, Zeng, 2010:1242,1244).

Σημαντική είναι και η ταυτοποίηση των ενδιαφερόμενων μερών (χρηστών, επενδυτών, παραγωγών, ιδιοκτητών, κατασκευαστών) και η μεταξύ τους συνεννόηση, με τις απόψεις και τα συμφέροντα τους να πρέπει να λαμβάνονται υπόψη (Misirlisoy, Gunce, 2016:8). Σημαντικός είναι και ο ρόλος της τοπικής κοινότητας, με τα μέλη της, να αποτελούν τους εν δυνάμει χρήστες της καινούργιας χρήσης. Η άποψή της μπορεί να καθορίσει το τι θα διατηρηθεί, αλλά και την πορεία των έργων, ενώ η σύμφωνη γνώμη και συγκατάθεσή της συμβάλλουν τα μέγιστα στη γενικότερη αποδοχή του έργου, έχοντας άμεσο αντίκτυπο στην ευημερία της. Ο συναισθηματικός, δε, δεσμός με την κληρονομιά της αποτελεί σημαντικό παράγοντα στα έργα αυτά και η σωστή κι έγκαιρη ενημέρωσή της, η εμπλοκή της στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και η ικανοποίηση των αναγκών της, οδηγεί στην αποδοχή, την επιτυχή ολοκλήρωση και μακροπρόθεσμη κι εύρυθμη λειτουργία τους (Zhang et al., 2016:147-150, Lin, 2012:55, Plevoets, 2009:19). Εξάλλου, η βιομηχανική κληρονομιά είναι σημαντική για τη ζωή της κοινότητας και αποτελεί σημαντικό συνδετικό κρίκο με το παρελθόν της (HCV, 2013:8), συμπεριλαμβάνοντας μνημεία και τεκμήρια των επιτευγμάτων της (Kent, Kirby, 2010:87).

1.3 Οφέλη Επανάχρησης

Η επανάχρηση της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, μπορεί να αποτελέσει καταλύτη μιας βιώσιμης αλλαγής (EH, 2005:6), με οικονομικά, περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτιστικά οφέλη.

Η επανάχρηση βιομηχανικών δομών δίνει τη δυνατότητα αναζωογόνησης παρηκμασμένων περιοχών, των οποίων τα βιομηχανικά κελύφη εγκαταλείφθηκαν ή υπολειπόμενα και τα οποία γίνονται, σε πολλές περιπτώσεις, το σημείο εστίασης της αστικής ανάπτυξης (Wang, Jiang, 2007:479). Οι δομές αυτές επανεπεντάσσονται στον αστικό ιστό και επανακαθορίζουν την εικόνα του, καταπολεμώντας τις αρνητικές επιπτώσεις της αποβιομηχανοποίησης, με τα νέα αστικά τοπία να προσελκύουν κεφαλαία, επενδύσεις, κατοίκους και τουρισμό (Mengusoglu, Boyacioglu, 2013:122, Tan et al., 2018:3).

Επιπλέον, η τακτική αυτή συμβάλλει στην εξοικονόμηση οικονομικών πόρων, εκμεταλλευόμενη τον κύκλο ζωής των υπάρχουσών δομών, ενώ στοιχίζει λιγότερο από την κατεδάφισή τους και την οικοδόμηση νέων κτηρίων, αξιοποιώντας και κατελιμμένο, ήδη, χώρο (Καλογεροπούλου, 2017:50). Στις ανεπτυγμένες χώρες, το 95%-97% των κτηρίων είναι ήδη υπάρχοντα, αφού τα επαναχρησιμοποιούμενα απαιτούν το 50%-75% του χρόνου και το 50%-80% του κόστους της οικοδόμησης νέων (Hsu, Juan, 2016:31). Επιπλέον, μελέτες στις ΗΠΑ και στη Μ. Βρετανία κατέδειξαν, ότι η επανάχρηση των υφισταμένων υποδομών αυξάνει την αξία της γης, με μετρήσιμα οφέλη στην ευρύτερη οικονομία, λόγω της αύξησης των επενδύσεων, εξαιτίας της αύξησης της ελκυστικότητας και της ασφάλειας της περιοχής και της πιθανής ανόδου του τουρισμού (Orbasli, 2009:5, Yu et al., 2019:1).

Ο βιομηχανικός τουρισμός επιδεικνύει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη βιομηχανική κληρονομιά και έλκεται από τόπους που έχουν να επιδείξουν σημαντικά της τεκμήρια (Bujok et al., 2015:83). Ως εκ τούτου, περιοχές με επαναχρησιμοποιούμενες βιομηχανικές δομές-ιδιαίτερα πολιτιστικά-μέσω των οποίων προσφέρεται μια αυθεντική εικόνα (Mengusoglu & Boyacioglu, 2013:132), επιδεικνύουν αυξημένες ροές βιομηχανικού τουρισμού, επιδρώντας θετικά στην τοπική κοινωνία και οικονομία, με αύξηση της κατανάλωσης και των ευκαιριών εργοδότησης και με διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς και ταυτότητας. Πολλάκις, δε, τα οφέλη αυτά, επέδρασαν

και σε θετικότερη στάση της τοπικής κοινότητας, έναντι της βιομηχανικής κληρονομιάς (Zhang et al., 2016:150-151,160, Hospers, 2002:398).

Η επανάχρηση βιομηχανικών δομών, αποφέρει και περιβαλλοντικά οφέλη, αποτελώντας, μαζί με τη συνεπακόλουθη ανακύκλωση πηγών, στρατηγικό ζήτημα (Zhang, 2007:482). Με την αποφυγή της κατεδάφισης και την επανάχρησή τους, η ενσωματωμένη τους ενέργεια² ανακυκλώνεται (Tan et al., 2018:3), ενισχύοντας τον κύκλο ζωής τους, αποφεύγοντας παράλληλα την αύξηση αποβλήτων, την κατανάλωση πόρων και την αύξηση εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα (Orbasli, 2009:6). Έρευνα στη Μ. Βρετανία κατέδειξε, ότι το 24% των αποβλήτων προέρχεται από κατεδαφίσεις και οικοδομήσεις, προκρίνοντας ως βιωσιμότερη πρακτική την ανακύκλωση κτηριακών δομών (HoC, 2004:10). Παράλληλα, αποφεύγεται η εκμετάλλευση νέας γης, ανακυκλώνοντας και τον αστικό χώρο (Vardopoulos, 2019:4, Bullen, Love, 2011:418), ενώ, καταπολεμούνται οι όποιες περιβαλλοντικές αρνητικές επιπτώσεις, αφού οι εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές δομές αποτελούν συχνά εστίες ρύπανσης και μολύνσεων.

Κοινωνικά, η επανάχρηση βιομηχανικών δομών ενισχύει την κοινωνική συνοχή και διατηρεί τον κοινωνικό ιστό, αυξάνοντας την ασφάλεια της περιοχής, εμπλουτίζοντας τις υποδομές μεταφοράς και μετατρέποντάς τους σε χώρους συνάντησης της κοινότητας. Η αίσθηση, δε, της οικειότητας που παρέχουν, ως μέρος του τόπου και της ιστορίας του, ενδυναμώνει το αίσθημα του ανήκειν, οδηγώντας στην αύξηση της χρήσης τους, στην καθολική αποδοχή τους και στην αύξηση της κοινωνικοποίησης και της δημόσιας συμμετοχής (Sowinska-Heim, 2017:294). Ως εκ τούτου, τα κοινωνικά οφέλη είναι μακροπρόθεσμα, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την επιβίωση και την αξία των δομών αυτών, ως μέρος της κληρονομιάς του τόπου (Orbasli, 2009:3, Shishavan, 2013:101,104,110, Yu et al., 2019:3). Επιπρόσθετα, τα έργα επανάχρησης συμβάλλουν στη διατήρηση των αυθεντικών στοιχείων του τρόπου ζωής και στη διατήρηση της μνήμης της κοινότητας, ενώ βελτιώνουν και την ποιότητα του περιβάλλοντος και της υγείας (Vardopoulos, 2019:4, HCV, 2013:13).

Σε πολιτιστικό επίπεδο, η επανάχρηση βιομηχανικών κτηρίων, πρώτιστα συμβάλλει στη διάσωσή τους, αναδεικνύοντας και διαφυλάσσοντάς τις, ως μέρος του αυθεντικού

² Ως ενσωματωμένη, εννοείται η ενέργεια που χρησιμοποιήθηκε για την οικοδόμηση του κτηρίου: Τα καύσιμα που καταναλώθηκαν, οι υλικές και ανθρώπινες πηγές που χρησιμοποιήθηκαν κλπ (Watson, 2012:136).

τρόπου ζωής και του χαρακτήρα του τόπου, της ιδιαίτερης πολιτισμικής του ταυτότητας (Καραβασίλη, χ.ημ.:4) και του βιομηχανικού παρελθόντος του. Εξάλλου, η βιομηχανική κληρονομιά είναι φορέας αναμνήσεων και αναπόσπαστο μέρος της ιστορίας και της εξέλιξής του τόπου και μέσω της επανάχρησής της διασώζεται η συλλογική μνήμη και μεταλαμπαδεύεται η τοπική και εθνική πολιτιστική ταυτότητα. Όταν, δε, η επανάχρηση είναι πολιτιστική ενισχύεται η πολιτιστική συνειδητοποίηση και ο εμπλουτισμός του πολιτιστικού κεφαλαίου, ντόπιων και τουριστών (Vardopoulos, 2019:4-5).

Κεφάλαιο 2

Παραδείγματα Επανάχρησης

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται παραδείγματα πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικών δομών, δύο από τον διεθνή χώρο και δύο από τη Λεμεσό.

2.1 Διεθνή Παραδείγματα

Στην ενότητα παρουσιάζονται το Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα (Βόλος) και το Cable Factory (Ελσίνκι). Τα παραδείγματα αυτά επελέγησαν για συγκεκριμένους λόγους: Από τη μια, το Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση σύμπραξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, η οποία κατέστη αναγκαία, προς ολοκλήρωση του έργου. Από την άλλη, το Cable Factory, αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση, αφού η τελική πολιτιστική χρήση του, υπήρξε το αποτέλεσμα του καθοριστικού ρόλου της κοινότητας, η οποία, αντιδρώντας στους επίσημους σχεδιασμούς, κατάφερε να μεταβάλει το αρχικό πλάνο της πόλης. Μέσα από το παράδειγμα, λοιπόν, αυτό, αναδεικνύεται ο ρόλος της κοινότητας σε ένα έργο επανάχρησης, όπως αυτή αναλύθηκε στο 1^ο κεφάλαιο.

2.1.1 Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα, Βόλος

Ο Βόλος αποτελεί εκ των χαρακτηριστικότερων παραδειγμάτων επαναχρήσεων βιομηχανικών δομών πανελλήνια (Boumpari, n.d.:4), διαθέτοντας πλούσια βιομηχανική κληρονομιά, με πολλές βιομηχανικές μονάδες-σημεία αναφοράς, να συγκεντρώνονται εντός του αστικού κέντρου (Κατσίκης, Τσαγκαράκης, 2010:26). Τη δεκαετία του '80, μετά το κλείσιμο πολλών βιομηχανιών, ο οικείος Δήμος, αντιλαμβανόμενος τη σημασία διαφύλαξης και ανάδειξής τους, προχώρησε πρωτοπορώντας, στην αξιοποίηση και επανένταξη των βιομηχανικών συγκροτημάτων στον αστικό ιστό μέσω της επανάχρησης (Νταφλούκα, 2013:49).

Από τα σημαντικότερα βιομηχανικά συγκροτήματα ήταν και το Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα· ένα σπάνιο δείγμα βιομηχανικού συγκροτήματος του κλάδου πανευρωπαϊκά, από τα μεγαλύτερα των Βαλκανίων και σημαντική παραγωγική μονάδα, πανελλαδικώς (Roido et al., 2013:159, Boumpari, n.d.:5, ICOM, 2007:7). Τοποθετημένο στη συνοικία Παλαιά, ιδρύθηκε το 1926 από τους αδελφούς Νικολέττο και Σπυρίδωνα Τσαλαπάτα, με προϊόντα του, διαφόρων τύπων τούβλα και κεραμίδια που διοχετεύονταν, αρχικά, στην ελληνική αγορά, αφού οι εξαγωγές ξεκίνησαν το 1934. Ετήσια, η παραγωγή έφτανε τα 8-9 εκατομμύρια τεμάχια κι ενώ απασχολούσε 200-250 εργαζομένους (1928), ο αριθμός αυτός μειώθηκε δραματικά, με τη χρήση ηλεκτροκίνητων μηχανημάτων τη δεκαετία του '60 (Νταφλούκα, 2013:54, Βούζα, 2019:70-71). Οι ζημιές εξαιτίας του Β' Παγκοσμίου πολέμου και των σεισμών του 1955, απείλησαν τη λειτουργία του, η οποία διακόπηκε το 1978, λόγω του ευρωπαϊκού ανταγωνισμού και συσσωρευμένων οικονομικών προβλημάτων (Boumpari, n.d.: 5).

Το 1995, το συγκρότημα αγοράστηκε από τον Δήμο, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος URBAN-I, που στόχευε στην αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών (Αδαμάκης, 2010:185). Παράλληλα, κηρύχθηκε ως διατηρητέο, εξαιτίας της καλής κατάστασης των κτηρίων και του εξοπλισμού, από τις μηχανές ατμού μέχρι τις μοντέρνες ηλεκτρικές μηχανές και την κάμινο Hoffmann, τη μόνη που σώζεται πανευρωπαϊκά σε πρώιμη μορφή (Roido et al., 2013:159). Ως στόχος, τέθηκε η επανάχρησή του, στο πλαίσιο του ευρύτερου στόχου της αποκατάστασης και επανάχρησης παλιών βιομηχανικών μονάδων και της οικονομικής και κοινωνικής αναζωογόνησης των Παλαιών, με κύρια πηγή χρηματοδότησης, ευρωπαϊκά κονδύλια (Αδαμάκης, 2010:185-186).

Αρχικά στόχευσαν στη συγκέντρωση αλληλένδετων χρήσεων χειροτεχνίας, βιοτεχνίας, τουρισμού, πολιτισμού, ψυχαγωγίας, για τόνωση της τοπικής οικονομίας, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την ανάδειξη της ιστορικότητας και της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής, με τις πρακτικές όμως δυσκολίες, να αναγκάζουν τη σύμπραξη ιδιωτικού και δημόσιου τομέα (Παπαγιαννίτσης, 2009:58). Στην «Ίωλκός Αναπτυξιακή Ψυχαγωγική Α.Ε.», ανατέθηκε, μετά από διαγωνισμό, η ανάπτυξη, λειτουργία κι εκμετάλλευση των πολιτιστικών, ψυχαγωγικών, εμπορικών χώρων του συγκροτήματος για 25 χρόνια (Αποστόλου, 2016:73) και το Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ), ανέλαβε τη δημιουργία του Μουσείου

Πλινθεροκεραμοποιείας, στους χώρους του κυρίως εργοστασίου και τη διαχείρισή του (Βούζα, 2019:71) για 50 χρόνια.

Κατά την αποκατάσταση, ιδιαίτερα σημαντική ήταν η διατήρηση της εξωτερικής μορφολογίας των κτηρίων, με τη χρήση υλικών, συμβατών με τον αρχικό σχεδιασμό και μέσω βιοκλιματικών μεθόδων αρχιτεκτονικής, χρήσης φωτοβολταϊκών, μεθόδων φυσικού εξαερισμού κι ελέγχου της θερμοκρασίας, επετεύχθη και χαμηλή ενεργειακή κατανάλωση (Roido et al., 2013:159-160). Στην αποκατάσταση διατηρήθηκε ο εξοπλισμός του εργοστασίου (Βούζα, 2019:71-73), ενώ ό,τι καινούργιο προστέθηκε, εντάσσεται ομαλά στον χώρο, ακολουθώντας τη βιομηχανική του αισθητική (ICOM, 2007:8).

Το έργο ολοκληρώθηκε το 2007, οπότε και εγκαινιάστηκε το Μουσείο Πλινθεροκεραμοποιείας Ν. & Σ. Τσαλαπάτα· ένα «μουσείο του εαυτού του», ενταγμένο στο δίκτυο θεματικών μουσείων του ΠΙΟΠ και από τα σημαντικότερα βιομηχανικά μουσεία πανευρωπαϊκά (Αδαμάκης, 2010:191). Στόχος του είναι η ανάδειξη της ιστορίας του εργοστασίου, της διαδικασίας παραγωγής και του εργοστασιακού εξοπλισμού, ακολουθώντας την αλυσίδα παραγωγής, σε όλα της τα στάδια. Παράλληλα, λειτουργεί και ως κέντρο έρευνας και πληροφόρησης για την εξέλιξη της πλινθεροκεραμοποιείας, στον ελληνικό και στον διεθνή χώρο, σε συνάρτηση με την τοπική βιομηχανική ιστορία (ICOM, 2007:8). Το υπόλοιπο συγκρότημα λειτουργεί ως πολυχώρος πολιτισμού και αναψυχής, συνδυαστικά με παραγωγικά εργαστήρια, περιλαμβάνοντας χώρους αναψυχής, πολιτιστικών, μορφωτικών, καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, συναυλιών, εκθέσεων, χειροτεχνικά εργαστήρια, εκθετήρια, εμπορικά καταστήματα και τμήματα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Βούζα, 2019:72).

Το Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα πετυχημένης επανάχρησης βιομηχανικής κληρονομιάς, με ιδιάζον ιδιοκτησιακό καθεστώς. Η μεικτή του επανάχρηση, το έχει καταστήσει ένα ζωντανό πολυχώρο πολιτισμού, σημείο ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς και χώρο δημιουργίας, ένα σημείο αναφοράς για τον Βόλο. Γενικά, κρίνεται θετικά και θεωρείται από τα σημαντικότερα έργα στην πόλη, μετά το Πανεπιστήμιο (Παπαγιαννίτσης, 2009:113), συμβάλλοντας θετικά στην εικόνα και στη βιώσιμη ανάπτυξή της (Roido et al., 160).

2.1.2 Cable Factory, Ελσίνκι

Η ιδιαιτερότητα του Cable Factory είναι ο καθοριστικός ρόλος της κοινότητας στην τελική διαμόρφωση της επανάχρησης και το γεγονός, ότι αυτή επήλθε, ουσιαστικά, αυθόρμητα, χωρίς επίσημο σχεδιασμό κι ενώ θεωρείτο αρχικά, προσωρινή λύση.

Κτισμένο σε τέσσερα στάδια (1939-1954), για εξυπηρέτηση του Φινλανδικού Εργοστασίου Καλωδίων, το εργοστάσιο αποτελούσε το μεγαλύτερο κτήριο της εποχής στη χώρα. Η παραγωγή του, που αφορούσε τηλεφωνικά, ηλεκτρικά και θαλάσσια καλώδια, ξεκίνησε το 1943, κυρίως με εξαγωγές στην ΕΣΣΔ (Montgomery, 2007:612). Από το 1960, η έμφαση δόθηκε σε νέα προϊόντα, συμπεριλαμβανομένων και ηλεκτρονικών, ενώ το 1966-67, η εταιρεία συγχωνεύθηκε με τη Nokia και το εργοστάσιο μετατράπηκε σε ανεξάρτητη βιομηχανική της μονάδα (Högström, 2020), εργοδοτώντας μέχρι και 2000 εργαζόμενους.

Η τεχνολογική όμως εξέλιξη που ξεπερνούσε, πλέον, τα μέσα της εταιρείας, οδήγησε, τη δεκαετία του '80, το εργοστάσιο σε παρακμή, με τη Nokia, το 1989, να μην το χρειάζεται ολόκληρο. Μετά από συνεννόηση με την πόλη αποφασίστηκε, όπως αυτό μεταφερόταν στην ιδιοκτησία της δωρεάν και η Nokia να αποζημιωνόταν με οικοδομικά δικαιώματα, με τα αρχικά πλάνα να μοιράζουν τους χώρους σε μικρότερες μονάδες, για φιλοξενία δημόσιων υπηρεσιών. Η συνεννόηση αυτή επήλθε, λόγω των πλάνων της Nokia, να το κατεδαφίσει, αγνοώντας την ιστορική του αξία και της επιθυμίας της πόλης να το διατηρήσει, ως μοναδικό βιομηχανικό τόπο (Krivny, 2013:1735, Pennanen, 2002:164).

Η επανα-ανάπτυξή του, όμως, καθίστατο προβληματική, λόγω της έκτασής του, με τη Nokia, λόγω των καθυστερήσεων, να προχωρεί στην ενοικίαση μερικών χώρων, βάσει βραχυπρόθεσμων και φτηνών συμβολαίων (Brody, n.d.:6). Με προτροπή και του Δήμου, καλλιτέχνες, πολιτιστικές εταιρείες, καλλιτεχνικές σχολές, μη κυβερνητικές οργανώσεις και αθλητικοί σύλλογοι εγκαταστάθηκαν σε αυτό, αφού οι καλοφωτισμένες, άνετες, ψηλές του αίθουσες ήταν κατάλληλες για εκθέσεις και παραστάσεις και τα ενοίκια στο κέντρο ήταν αποτρεπτικά (Καραχάλης, 2010:435, Montgomery, 2007:612). αποτέλεσμα, τον Ιούνιο του 1990, τα $\frac{3}{4}$ των χώρων να χρησιμοποιούνται από καλλιτέχνες και λοιπούς ενοικιαστές (Krivny, 2010:12).

Το 1989 γνωστοποιήθηκε το πρώτο πλάνο της νέας χρήσης, που προνοούσε διαχωρισμό του εργοστασίου σε τρία ξεχωριστά μέρη, με το Sea Cable Hall-τον μεγαλύτερο του χώρο-να διαμελίζεται, περιλαμβάνοντας σε αυτό εργοστάσια,

ξενοδοχεία και μουσεία (Krivy, 2010:12, Högström, 2020). Μέσω αυτού, η πόλη έκανε ξακάθαρο, ότι το εργοστάσιο ήταν απλά ιδιοκτησία χωρίς κοινότητα, θεωρώντας τους ενοίκους, ως προσωρινούς χρήστες (Pennanen, 2002:165).

Η αντίδραση των ενοίκων ήταν άμεση, προχωρώντας στην ίδρυση, το 1990, του κινήματος Pro Kaapeli (For the Cable Factory). Στόχος ήταν η αποτροπή των σχεδιασμών για διαμελισμό του εργοστασίου και η παρουσίαση ενός εναλλακτικού σχεδίου, προασπίζοντας τον καλλιτεχνικό του χαρακτήρα και διατηρώντας τα βιομηχανικά του χαρακτηριστικά. Το σχέδιο στηριζόταν στην ιδέα, ότι ο μη διαμελισμός των χώρων και ιδιαίτερα του Sea Cable Hall, το οποίο θεωρείτο ο πνεύμονας του εργοστασίου και υπήρξε το κεντρικό ζήτημα της διαμάχης, ήταν εφικτός, προσφέροντας μια εναλλακτική πρόταση αναδιάταξης των χώρων, διατηρώντας τα στούντιο και τους χώρους εργασίας (Krivy, 2010:12-13,18, Καραχάλης, 2010:435). Το κεντρικό, όμως, στοιχείο στην στρατηγική τους, ήταν η υπεράσπιση της ιδέας του κενού χώρου του Sea Cable Hall: Να παραμείνει ο χώρος κενός, χωρίς προσκόλληση σε συγκεκριμένη λειτουργία, με την κενότητα αυτή να προσλαμβάνεται ως το ιδιαίτερό του χαρακτηριστικό, με δυνατότητα προσαρμογής του ξεχωριστά για κάθε δράση που θα λάμβανε χώρα. Το στοιχείο αυτό είναι που καθιστά και το Κίνημα μοναδικό· το ότι πάλεψε να σωθεί ένας κενός βιομηχανικός χώρος (Krivy, 2010:9-10,14,18). Η πίεση του Κινήματος και η δημοσιότητα που έλαβε, ανάγκασαν την πόλη να συναινέσει τελικά στη διατήρηση ολόκληρου του εργοστασίου και στη συνέχιση της λειτουργίας του ως χώρου καλλιτεχνικής παραγωγής (Krivy, 2013:1735), αποδεχόμενη το σχέδιο του Κινήματος, ως πλαίσιο της μελλοντικής του ανάπτυξης, με ένα ανεξάρτητο οργανισμό να αναλαμβάνει τη διαχείρισή του.

Έκτοτε, το Cable Factory αποτελεί το μεγαλύτερο πολιτιστικό σύμπλεγμα της χώρας, όπου φιλοξενούνται δεκάδες καλλιτεχνικοί, πολιτιστικοί, εμπορικοί, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και επιχειρήσεις, αναγνωριζόμενο παγκόσμια, ως ανεξάρτητο πολιτιστικό κέντρο και χώρος τεχνών, παραστάσεων και καλλιτεχνικής εκπαίδευσης (Pennanen, 2002:166). Το εισόδημα του προέρχεται, σχεδόν αποκλειστικά, από τα ενοίκια, χωρίς δημόσια βοήθεια, με χώρους του να ενοικιάζονται βραχυπρόθεσμα, αποτελώντας μέλος και του Trans Europe Halls, ενός ευρωπαϊκού δικτύου ανεξάρτητων πολιτιστικών κέντρων (ΚΟΥ-Kaapelitalo, 2020a, ERIH, n.d.).

Το εργοστάσιο έχει αναγνωριστεί ως «μνημείο κληρονομιάς» και θεωρείται από τα σημαντικότερα έργα στο Ελσίνκι, ενώ αποτελεί και την πρώτη περίπτωση

μεταμόρφωσης, τέτοιου μεγέθους, εγκαταλελειμένου κτιριακού περιβάλλοντος, μέσω της πολιτιστικής χρήσης, αναγνωριζόμενο, επίσημα και ως μοντέλο (Krivy, 2010:20,22, Krivy, 2013:1736).

Καταληκτικά, οι δύο αυτές περιπτώσεις μπορούν να αποτελέσουν παραδείγματα καλής πρακτικής για μελλοντικά έργα επαναχρήσεων. Από τη μια, το Πλινθεροκεραμοποείο Τσαλαπάτα, αποτελεί παράδειγμα σύμπραξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και στην ολοκλήρωση του έργου, αλλά και στη μετέπειτα διαχείρισή του· πρακτική, η οποία μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη και να συνδράμει στη βιώσιμη διαχείριση και ολοκλήρωση αντίστοιχων έργων. Το Cable Factory, δε, αναδεικνύει τον ζωτικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η κοινότητα και το πόσο καθοριστική μπορεί να είναι η επέμβασή της στην οριστικοποίηση των νέων χρήσεων, προς όφελος, τόσο του ίδιου του κτηρίου, όσο και των εμπλεκομένων σε αυτές. Τέλος, και οι δύο περιπτώσεις αποτελούν επιτυχημένα παραδείγματα μεικτής επανάχρησης, συνδυάζοντας κι εμπορικές χρήσεις, ευνοώντας την ανακύκλωση του κοινού και τη βιώσιμη λειτουργία τους, με το Cable Factory ιδιαίτερα, να αποτελεί ένα ζωντανό χώρο πολιτιστικής/καλλιτεχνικής δημιουργίας.

2.2 Λεμεσός

Στην συνέχεια, παρουσιάζονται δύο παραδείγματα πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικών δομών από τη Λεμεσό, τα οποία αποτελούν εκ των χαρακτηριστικότερων περιπτώσεων της πόλης.

2.2.1 Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης»

Το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» υπήρξε το Λιθογραφείο Κουβά, μια βιομηχανία, από τις γνωστότερες στην πόλη και αποτελεί το μεγαλύτερο πολιτιστικό κέντρο του Δήμου Λεμεσού.

Πρώτος ιδιοκτήτης ήταν ο Εμμανουήλ Καλογήρου, Έλληνας Αιγυπτιώτης με ροδίτικη καταγωγή, ο οποίος, το 1927, μετέφερε στη Λεμεσό την επιχείρησή του, ονομάζοντάς την «Η Κύπρος» (Κουβάς, χ.ημ.). Όντας διορατικός, αντελήφθη ότι η βιομηχανική άνθηση, τότε, της πόλης με τις οινοβιομηχανίες, τις καπνοβιομηχανίες, τα χαρούπια, θα επωφελούσε την επιχείρησή του, με τις ανάγκες για κουτιά, ετικέτες, βιβλιάρια αποδείξεων κλπ, να είναι αυξημένες. Μαζί του ήρθε και το τεχνικό του προσωπικό, συμπεριλαμβανομένων των Δημήτρη και Κώστα Κουβά (Χρυσάνθου, 2012:72).

Η επιχείρηση αρχικά στεγάστηκε στον παραλιακό δρόμο· οι φθορές, όμως, εξαιτίας της θάλασσας, ανάγκασαν τη μεταφορά της στο κτήριο ενδιαφέροντός μας (οδός Ανδρούτσου). Εν τω μεταξύ, το λιθογραφείο-κυτιοποιείο γνώριζε ιδιαίτερη άνθηση, λόγω και της επέκτασης των βιομηχανιών και των βιοτεχνιών και της αύξησης των εμπορικών συναλλαγών, απασχολώντας δεκάδες εργαζόμενους, επεκτείνοντας τις εργασίες του και στην εκτύπωση διαφημίσεων και κουτιών τσιγάρων, μεταξύ άλλων. Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και η διαμάχη Δεξιάς και Αριστεράς στο νησί, είχαν, αναπόφευκτα, αρνητικές επιπτώσεις στο λιθογραφείο (Χρυσάνθου, 2012:75-76). Με τον θάνατο του Καλογήρου (1944), η επιχείρηση πέρασε στα χέρια των γαμπρών του, Κλεάνθη Χριστοφόρου και Δημήτρη Κουβά, ο οποίος από το 1949 ήταν ο μοναδικός ιδιοκτήτης, ενώ το 1945, προχώρησαν στην ανέγερση και νέου εργοστασίου (Κουβάς, χ.ημ.), για εξυπηρέτηση των αυξανόμενων αναγκών.

Με τον θάνατο του Κουβά (1959), η επιχείρηση πέρασε στα παιδιά του, γνωρίζοντας ιδιαίτερη ανάπτυξη, φτάνοντας στο απόγειό της το 1980. Τα χρόνια αυτά, εισήγαγε σύγχρονο εξοπλισμό εκτύπωσης (Χρυσάνθου, 2010:12), ανέπτυξε σχεδιαστήριο, φωτογραφείο και φωτομεταφορείο και εισήγαγε εξοπλισμό, για την εκτύπωση τεράστιων ποσοτήτων κουτιών τσιγάρων, που διανέμονταν σε αραβικές κι ευρωπαϊκές χώρες, με παράλληλες εξαγωγές και άλλων προϊόντων. Το 1977, δημιουργήθηκε νέο εργοστάσιο στη βιομηχανική περιοχή Ύψωνα και την περίοδο 1979-1984, οι δραστηριότητες μεταφέρθηκαν σταδιακά σε αυτό (Κουβάς, χ.ημ.), όπου συνεχίζει μέχρι και σήμερα.

Η επιθυμία του οικονομολόγου και αστρονόμου Πάνου Σολομωνίδη για μια δωρεά στην πόλη του (Σολομωνίδης, 2020), σε συνδυασμό με την απόφαση του ΘΟΚ για δημιουργία του Θεατρικού Μουσείου στη Λεμεσό, οδήγησαν στην αγορά του λιθογραφείου το 2003 και στη δωρεά του, το 2004, στον Δήμο, μετά και από παρότρυνση του δημάρχου Δημήτρη Κοντίδη (Κοντίδης, 2020, χ.συγ., 2019α:6), με τη δωρεά να ανέρχεται στις 360.000 Λ.Κ. (AkisArchitects, χ.ημ.). Η επιλογή του συγκεκριμένου χώρου δεν ήταν τυχαία, αφού, ο δήμος ήθελε να αναζωογονήσει τη συνοικία, γνωστή και ως Σιναχώρι (Χρίστου, 2010, Κοντίδης, 2020). Εξάλλου, η παραχώρηση της πλούσιας θεατρικής συλλογής του Νίκου Νικολαΐδη, το 1987, στον Δήμο, αποτέλεσε και την απαρχή της αναζήτησης του χώρου φιλοξενίας της, σε συνεργασία με τον ΘΟΚ (ΘΟΚ, 2020).

Αρχικά, ο δωρητής επιθυμούσε ανωνυμία· μέσω επιστολής (30/12/2003) γνωστοποιήθηκε η πρόθεση της δωρεάς, με συγκεκριμένες, όμως, προϋποθέσεις: Να

χρησιμοποιηθεί το κτήριο ως στέγη του Θεατρικού Μουσείου και ως χώρος πολιτιστικών, πνευματικών, καλλιτεχνικών, μορφωτικών εκδηλώσεων, φέροντας το όνομα του δωρητή (χ.συγ., 2004α). Ένα μήνα αργότερα, με τον δωρητή, πλέον, γνωστό, το δημοτικό συμβούλιο απεφάσισε, την ανακήρυξή του, σε Μεγάλο Δωρητή, την ονομασία του κτηρίου ως Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» και τη μετονομασία και της οδού, από Ανδρούτσου σε Πάνου Σολομωνίδα (χ.συγ., 2004β).

Το αρχιτεκτονικό γραφείο του Άκη Χαραλάμπους ήταν αυτό που επιλέγηκε, τον Οκτώβριο του 2004, να προχωρήσει στην αποκατάσταση, σε συνεργασία με την αρχιτέκτονα Έλλη Κωνσταντινίδου. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση, το οικοδόμημα, αποτελείται από διατηρητέα πέτρινη αποθήκη των αρχών του 20ού αιώνα και ένα σύγχρονο τριώροφο μπετονένιο κτίσμα, με διάφορες προσθήκες και τροποποιήσεις (εικ.1). Το διατηρητέο ήταν τελείως καλυμμένο, με τη σταδιακή «ανακάλυψή» του, να αποκαλύπτει και μια τρίτη νότια όψη, με πόρτες και παράθυρα (Ηροδότου, 2020). Οι πολλές, μάλιστα, επεμβάσεις κάλυψαν τα παραδοσιακά υλικά και αρχιτεκτονικά του στοιχεία, που διακρίνονταν από απλότητα και συμμετρία (Χρυσάνθου, 2012:81). Σκοπός της επέμβασης, ορίστηκε η συντήρηση και αποκατάσταση και των δύο φάσεων και ο διαχωρισμός τους, προκειμένου να μπορέσουν να συνυπάρξουν αρμονικά (Charalambous Partnership, 2005), αφού ο τρόπος σύνδεσής τους δημιουργούσε *μορφολογικό χάος*, επιδρώντας αρνητικά στην ομοιόμορφη δόμηση της περιοχής (AkisArchitects, χ.ημ.).

Εικ.1

Η συναίνεση του Τμήματος Πολεοδομίας, η οποία δόθηκε τον Απρίλιο του 2006, παρείχε ακριβείς οδηγίες αποκατάστασης, για διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα της οικοδομής (ΥΠΕΣ, 2006). Το κτήριο βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση, αποτέλεσμα της εγκατάλειψής του, τα μηχανήματα του λιθογραφείου είχαν πωληθεί σαν μέταλλο και οι μεταγενέστερες προσθήκες στο πέτρινο διατηρητέο οικοδόμημα, αποτέλεσαν μεγάλη πρόκληση· ο καθαρισμός της πέτρας κατέστη εφικτός, μόνο μετά από αποστολή δείγματος στην Αθήνα, προς δευκρίνηση των υλικών επικάλυψής της (Χρίστου, 2020, Κωνσταντινίδου, 2020, Ηροδότου, 2020).

Τα σημαντικά σημεία της αποκατάστασης ήταν ο διαχωρισμός των δύο χρονικών φάσεων, του πέτρινου διατηρητέου μέρους και του πιο σύγχρονου νότιου, η προσεκτική αποκατάσταση του πρώτου και η ανάδειξη σημαντικών του στοιχείων, όπως τα ξύλινα ψαλίδια, η πέτρα και οι πέτρινες κολώνες του. Ο διαχωρισμός επιτεύχθηκε με κατεδάφιση μέρους του νοτίου κτίσματος, που εφαπτόταν με το διατηρητέο. Στον απελευθερωμένο χώρο, δημιουργήθηκε το φουαγιέ, με εκτεταμένη χρήση διάφανων υλικών-η στέγη είναι κατασκευασμένη, στο μεγαλύτερό της μέρος από γυαλί-και με σύγχρονη ελαφριά κατασκευή, αποτελώντας τον συνδυασμό των δύο μερών, λειτουργικά και μορφολογικά (AkisArchitects, χ.ημ., Ηροδότου, 2020)(εικ.2).

Εικ.2

Στο σύγχρονο νότιο τμήμα, υπήρχε περισσότερη ευελιξία κινήσεων, μιας και ήταν πρόχειρη κατασκευή, απο ευτελή υλικά, με την πραγματοποίηση αρκετών παρεμβάσεων και αφαιρέσεων, δίνοντας, παράλληλα, ύψος στην οροφή (Κωνσταντινίδου, 2020, Ηροδότου, 2020). Γενικά, το τμήμα αυτό αναβαθμίστηκε, στατικά και αισθητικά, με τη χρήση σύγχρονων υλικών (AkisArchitects, χ.ημ.)(εικ.3).

Εικ.3

Το λιθόκτιστο μέρος, υπήρξε αυτό με τις μεγαλύτερες προκλήσεις, λόγω της ανάγκης διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα κι εξαιτίας πρακτικών δυσκολιών. Τα στοιχεία προς ανάδειξη, ήταν τα ψαλίδια, η λιθοδομή και οι πέτρινες κολώνες (Κωνσταντινίδου, 2020). Πραγματοποιήθηκε στατική μελέτη κι ενισχύθηκε η στατικότητα, ενισχύοντας τις κολώνες με αντισεισμική προστασία, ενώ μετά από ακουστική μελέτη, χρησιμοποιήθηκαν ειδικά υλικά και κατασκευές, για σωστή διάχυση και απορρόφηση του ήχου (Ηροδότου, 2020)(εικ.4).

Εικ.4

Το σημαντικότερο, ίσως, πρόβλημα, ήταν η αναποφασιστικότητα στην τελική χρήση των αιθουσών, πέραν του Θεατρικού Μουσείου, δημιουργώντας πρακτικές δυσκολίες στην πορεία των εργασιών και αναπόφευκτη καθυστέρηση. Έτσι, οι χώροι διαμορφώθηκαν σταδιακά, με τις τελικές τους χρήσεις να αποφασίζονται στην πορεία (Κωνσταντινίδου, 2020, Ηροδότου, 2020). Παρ' όλα αυτά, η αποκατάσταση ολοκληρώθηκε επιτυχώς, με κόστος σχεδόν 4.000.000 ευρώ, από τα οποία 555.000 υπήρξαν κρατική χορηγία, 275.000 αντλήθηκαν από το Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως και τα υπόλοιπα καλύφθηκαν από τους δημοτικούς προϋπολογισμούς (χ.συγ., 2019α:6).

Τα εγκαίνια του Πολιτιστικού Κέντρου τελέστηκαν τον Ιούλιο του 2010, ενώ του Θεατρικού Μουσείου, τον Μάρτιο του 2012. Στα εγκαίνια του Κέντρου, ο δήμαρχος Ανδρέας Χρίστου, τόνισε τη σημασία του στην αναζωογόνηση της συνοικίας και στον εμπλουτισμό του μουσειακού και πολιτιστικού δυναμικού της πόλης. Ο πρόεδρος του ΘΟΚ Δημήτρης Καραγιάννης το χαρακτήρισε ένα εν δυνάμει πνευματικό και καλλιτεχνικό πυρήνα. Τέλος, ο δωρητής εξέφρασε την ικανοποίηση και συγκίνησή του για το τελικό αποτέλεσμα (χ.συγ., 2010)· η ικανοποίησή του, μάλιστα, είναι έντονη μέχρι σήμερα, δηλώνοντας πολύ περήφανος κι ευχαριστημένος για την πράξη του και τη χρήση του κτηρίου (Σολομωνίδης, 2020)(εικ.5).

Εικ.5

Σήμερα, το πρώην λιθογραφείο Κουβά, αποτελεί ένα σύμπλεγμα πέντε χώρων: Το Θεατρικό Μουσείο και την αίθουσα εκδηλώσεων χωρητικότητας 200 περίπου θέσεων, οι οποίοι φιλοξενούνται στο διατηρητέο τμήμα, την καφετέρια, το φουαγιέ, όπου φιλοξενούνται, κατά καιρούς, διάφορες εκθέσεις και τους πάνω ορόφους. Η αίθουσα εκδηλώσεων αποτελεί την κύρια αίθουσα του Δήμου για εκδηλώσεις και σε αυτή φιλοξενούνται, μεταξύ άλλων, τα δρώμενά του, διαλέξεις, επιστημονικά συμπόσια, παρουσιάσεις βιβλίων, μουσικές βραδιές, εκδηλώσεις στο πλαίσιο του Καρναβαλιού και της Γιορτής του Κρασιού, λογοτεχνικές βραδιές, ενώ διατίθεται προς χρήση και από

άλλους οργανισμούς (Κοντίδης, 2020, χ.συγ., 2019α:7). Ως εκ τούτου, αποτελεί ένα χώρο με συχνή ροή επισκεπτών, αφού προτιμάται για τη διεξαγωγή εκδηλώσεων.

Το Θεατρικό Μουσείο, παρουσιάζει την ιστορία της θεατρικής δραστηριότητας στην Κύπρο από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Σκοποί του, μεταξύ άλλων, είναι να καταστεί κέντρο μελέτης της ιστορίας του θεάτρου και η παρουσίασή της, η συγκέντρωση υλικού και η φύλαξη και προβολή του (ΘΜΚ, 2020α). Η μόνιμη έκθεση χωρίζεται σε τρεις ενότητες: α) «Η ιστορία», με αναδρομή στους σημαντικότερους σταθμούς της κυπριακής θεατρικής ιστορίας, β) «Οι συντελεστές», όπου εκτίθενται, φωτογραφίες, μακέτες, σκίτσα, κοστούμια, οπτικοακουστικό υλικό, εστιάζοντας στα βασικά στάδια μιας θεατρικής παραγωγής και στο πώς συναντιούνται διάφορες τέχνες, για δημιουργία μιας παράστασης, γ) «Η παράσταση», με έκθεση κοστούμιών σημαντικών παραστάσεων (ΘΜΚ, 2020β). Το μουσείο διαθέτει και πλούσιο αρχείο, όπου περιλαμβάνονται το αρχείο του Νίκου Νικολαΐδη, το αρχείο του Γιώργου Φιλή για τον ΟΘΑΚ (Οργανισμό Θεατρικής Ανάπτυξης Κύπρου), το φωτογραφικό αρχείο του Γιώργου Βατυλιώτη, υλικό από τον ΘΟΚ, μέρος του αρχείου της ΕΘΑΛ και του Μηνά Τίγκιλη, το αρχείο του φωτογράφου Μαρίνου Κουσουμίδη και υλικό από επαγγελματίες του θεάτρου και θιάσους. Επιπλέον, διαθέτει και πλούσια θεατρική βιβλιοθήκη (ΘΜΚ, 2020γ), ενώ πλούσια είναι και τα εκπαιδευτικά του προγράμματα, στοχεύοντας στη γνωριμία των παιδιών με το μουσείο και τη δημιουργική επαφή με την ιστορία του κυπριακού θεάτρου και τη θεατρική τέχνη (ΘΜΚ, 2020δ). Η ύπαρξη, δε των προγραμμάτων αυτών, σε συνδυασμό και με τα εβδομαδιαία εργαστήρια για παιδιά και ενήλικες, μπορούμε να πούμε ότι καθιστούν το μουσείο ένα ζωντανό χώρο. Εντούτοις, το περιορισμένο ωράριο λειτουργίας του για το κοινό και το μη άνοιγμά του τα Σαββατοκυριακά, μπορούν να θεωρηθούν μειονέκτημα, ως προς την προσέλκυση ευρύτερου κοινού.

Οι αίθουσες των πάνω ορόφων, που σχεδιάστηκαν για φιλοξενία μόνιμων και περιοδικών εκθέσεων, στο εγγύς μέλλον, θα στεγάσουν το Μουσείο Καρναβαλιού, όπου θα παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη του καρναβαλιού στη Λεμεσό. Οι επισκέπτες θα μπορούν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες, με χρήση της τεχνολογίας και διαδραστικών προγραμμάτων, ενώ θα υπάρχουν κι εργαστήρια δημιουργίας μάσκας, καρναβαλίστικης αμφίεσης και σχεδιασμού άρματος (χ.συγ., 2019α:7).

2.2.2 Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη

Οι Αποθήκες Παπαδάκη στο ιστορικό κέντρο της πόλης, αποτελούν το πιο πρόσφατο παράδειγμα πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικών δομών.

Το συγκρότημα αποτελείται από δύο πλινθόκτιστες αποθήκες, χαρακτηρίζοντας το μεταίχμιο της αλλαγής από την Οθωμανική κυριαρχία στην Αγγλοκρατία και αποτελούν, ίσως, τις παλαιότερες που διασώζονται. Προτού καταλήξουν στην οικογένεια Παπαδάκη, είχαν διάφορες χρήσεις: από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1972, ο χώρος χρησιμοποιείτο για κατασκευή ξυδιού, ενώ μέχρι το 1925, λειτουργούσε το «ξυδάδικο του Στρίγκου», με τη βιοτεχνία αυτή, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια, να αποτελεί μια μικρή βιομηχανία, με γραμμική παραγωγή. Μετά την προμήθεια των σταφυλιών, παρασκευαζόταν το ξύδι στο πίσω ανοικτό υπόστεγο, το οποίο συσκευαζόταν στη μία αποθήκη και στην άλλη φυλασσόταν. Η γειτνίαση με τη θάλασσα, εξυπηρετούσε άμεσα τη φόρτωσή του για τη μεταφορά του στην Αλεξάνδρεια. Το 1930, το ξυδάδικο περιορίστηκε στην πίσω αυλή και το υπόλοιπο ενοικιάστηκε ως «πελεκανιό» στον караβομαραγκό Άλκη Περικλέους (Φλωρίδου, 2018:2-3). Όταν ο Στάθης Παπαδάκης αγόρασε τις αποθήκες (1972), ανήκαν σε δέκα κληρονόμους του κρασέμπορα Κωνσταντίνου Σολομωνίδη, ο οποίος χρησιμοποιούσε την μία αποθήκη για αποθήκευση κρασιού, ενοικιάζοντας την άλλη για πελεκανιό (Παπαδάκης, 2017) και ήταν ενοικιασμένες στον Σταύρο Γαλαταριώτη. Όταν ο Γαλαταριώτης μεταφέρθηκε, οι αποθήκες παρέμειναν κενές (Παπαδάκης, 2019), ενώ το 1995 κηρύχθηκαν διατηρητέες (χ.συγ., 2018:5).

Η παραχώρηση του κτηρίου το 2009 υπήρξε το αποτέλεσμα της επιθυμίας του Στάθης Παπαδάκη να προσφέρει στην πόλη που τον αγκάλιασε από τα νεανικά του χρόνια, όταν πρωτοήρθε στην Κύπρο (Παπαδάκης, 2017) και της προσπάθειας του Δήμου να ενισχύσει την πολιτιστική κίνηση στην περιοχή. Τα πολλά καλλιτεχνικά εργαστήρια που υπήρχαν και υπάρχουν ακόμη εκεί, δημιούργησαν μια «καλλιτεχνική γειτονιά», με τον Δήμο να επιθυμεί να συνδέσει όλους αυτούς τους καλλιτέχνες, με παράλληλη τόνωση και της περιοχής. Η ύπαρξη των αποθηκών, έδωσε την ιδέα της δημιουργίας ενός κέντρου εικαστικών κυρίως, αλλά όχι μόνο, τεχνών (Χρίστου, 2020). Η συμφωνία της δωρεάς έθεσε ως όρο τη χρήση τους αποκλειστικά για την προώθηση μορφωτικών, εκπαιδευτικών, πολιτιστικών, καλλιτεχνικών θεμάτων (χ.συγ., 2009), με τον Στάθης Παπαδάκη, να ανακηρύσσεται Μέγας Ευεργέτης (2011), αφού η δωρεά υπερέβαινε το 1.000.000 ευρώ (Λεωνίδα, 2011, Παπαδάκης, 2019).

Το έργο της αποκατάστασης, που ξεκίνησε στα τέλη του 2013 και αναπόφευκτα επηρεάστηκε από τις τότε οικονομικές εξελίξεις, ανέλαβε η αρχιτέκτονας Σεβίνα Φλωρίδου, η οποία θέλησε να δημιουργήσει ένα χώρο, όπου οι χρήσεις θα μπορούσαν να εναλλάσσονται και ο οποίος, θα μπορούσε να μεταμορφώνεται ανάλογα. Το συγκρότημα αποτελείται από δύο πλινθόκτιστες αποθήκες, με στέγες από κεραμίδια του Κεραμείου της πόλης και με προσόψεις επενδυμένες από λαξευτή πέτρα. Στο πίσω μέρος, υπήρχε περικλειστή αυλή (Φλωρίδου, 2018:1), ενώ το κενό μεταξύ των αποθηκών καλυπτόταν με μεταγενέστερη μετατροπή, ως στενός διάδρομος ενωμένος με τη βόρεια αποθήκη, με ξεχωριστή πόρτα στον δρόμο (εικ.6). Το κενό αυτό ταυτοποιήθηκε ως πετραύλακο, ενώ έρευνες του Τμήματος Αρχαιοτήτων, ανέδειξαν παλιό πηγάδι, ακριβώς στην ευθεία του. Το σύμπλεγμα δεν βρισκόταν σε καλή κατάσταση, ενώ υπήρχε δυσκολία και στο να γίνει διακριτό, εξαιτίας των ογκωδών γειτονικών κτηρίων (Φλωρίδου, 2020). Οι ενδείξεις ότι οι αποθήκες κτίστηκαν πάνω σε χάραξη προγενέστερης οικοδομής, απ' όπου επαναχρησιμοποιήθηκαν πέτρες στις προσόψεις και στα θεμέλια και τα ψαλίδια των δίριχτων στεγών, που φανερώνουν στατικούς υπολογισμούς-ίσως, από τις παλαιότερες ενδείξεις μηχανικού υπολογισμού

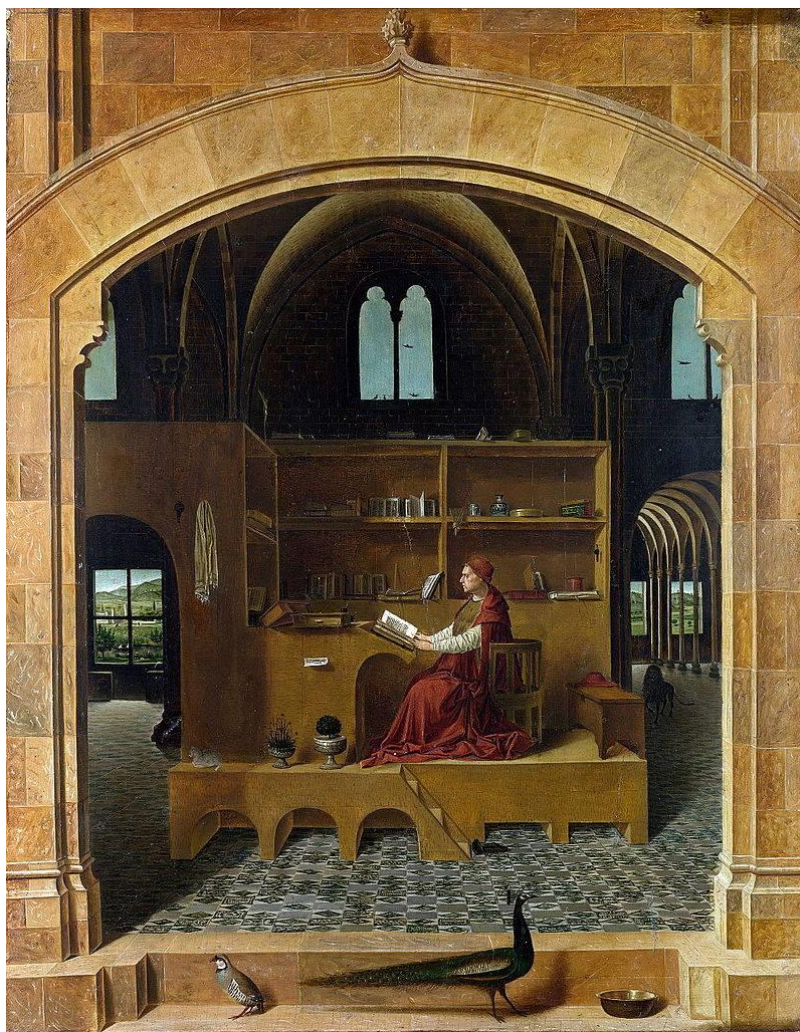

Εικ.6

σε κτήριο της Λεμεσού-προκαλούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Φλωρίδου, 2018:2-3). Η ακριβής, δε, χρονολόγησή τους τοποθετείται στα 1890-1900, αφού οι μεσοτοιχίες και

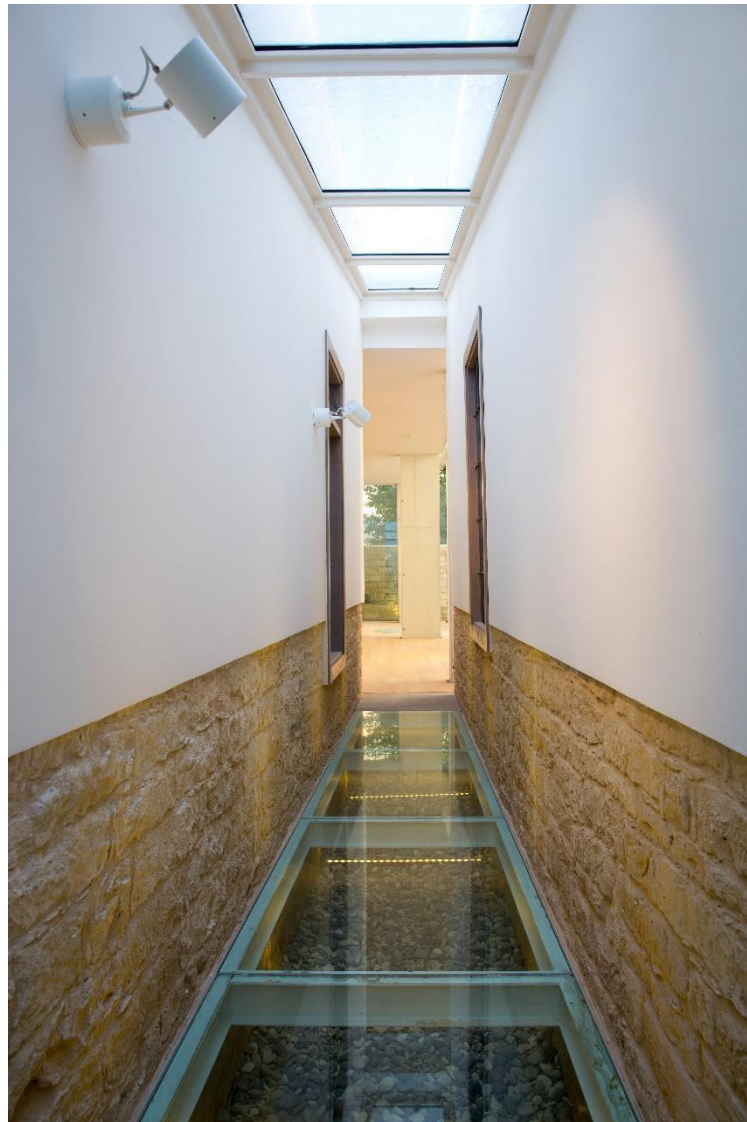
μέρος των θεμελίων και της τοιχοποιίας χρονολογούνται, τουλάχιστον στα 1882 (Φλωρίδου, 2020).

Με την έναρξη των εργασιών, διαφάνηκαν κάποιοι περιορισμοί, που ανάγκασαν τη μετατροπή των αρχικών πλάνων, αφού προηγούμενη συμφωνία του Δήμου με τον δωρητή για τον συντελεστή δόμησης περιόριζε το εμβαδόν του χώρου, αποκλειστικά εντός των υφιστάμενων κατασκευών, με αποτέλεσμα την ανορθόδοξη τοποθέτηση της εισόδου στην πίσω αυλή (Φλωρίδου, 2018:4). Κύριο στοιχείο της αποκατάστασης είναι οι οπτικές φυγές που διαχέουν παντού τον χώρο. Εμπνευσμένη από πίνακα του Antonello da Messina (*St. Jerome in his study*, 1474-1475) (εικ.7) η αρχιτέκτονας θέλησε να αποδώσει στον χώρο την απεικόνιση της ταυτόχρονης εμπειρίας ποικίλων κλιμάκων, εκμεταλλευόμενη τα υφιστάμενα ανοίγματα και την τοποθέτηση διάφανων γυάλινων παραπετασμάτων σε στρατηγικά σημεία, επιτρέποντας στον επισκέπτη να εισέλθει οπτικά, πρώτα, στον χώρο. Παράλληλα, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην αρμονική ροή, με τη διακίνηση εντός και μεταξύ των αποθηκών και η σύνδεση με την πίσω αυλή, να γίνεται χωρίς την ύπαρξη αδιεξόδων (Φλωρίδου, 2018:5-6).

Εικ.7

Έντονο στοιχείο του συμπλέγματος είναι το υδάτινο, λόγω της εγγύτητάς του με την παραλία και της ύπαρξης του πετραύλακου και των πηγαδιών και το οποίο αναδείχθηκε αρχιτεκτονικά: Τα πλινθάρια «δέθηκαν» με την επανατοποθέτηση των ξύλινων αρχικών ψαλιδιών ως αναφορά στη θάλασσα, τους караβομαραγκούς και τις βάρκες που στάθμευαν εκεί, ενώ η ένωση των αποθηκών απομακρύνθηκε και διαμορφώθηκε ως γυάλινο πέρασμα, με τον πυθμένα του αυλακιού να επιστρώνεται με θαλασσινές κροκάλες (εικ.8). Γενικά, μέσα στον χώρο, η υδάτινη παρουσία σηματοδοτείται μέσω της τοποθέτησης γυαλιού (Φλωρίδου, 2020, Φλωρίδου, 2018:6).

Εικ.8

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν στην αποκατάσταση ήταν τα προϋπάρχοντα (πλινθάρι, ξύλο, φέρουσα λιθοδομή), ενώ στις νέες κατασκευές χρησιμοποιήθηκαν, στην ακατέργαστη τους μορφή, γυαλί, μέταλλο και ακάλυπτο σκυρόδεμα για τις επεκτάσεις. Όλα τα υλικά τοποθετήθηκαν ώστε να είναι ορατά στην αρχική τους θέση, αν πρόκειται για προϋπάρχοντα, είτε, τα νέα να πάρουν τη θέση τους, χωρίς να επισκιάζουν την υπάρχουσα μορφολογία (Φλωρίδου, 2018:7). Οτιδήποτε καινούργιο έγινε λευκό, για σαφή διαχωρισμό από τα αρχικά υλικά, ενώ κανένα σύγχρονο στοιχείο μηχανολογικής υποδομής δεν είναι ορατό, προκειμένου να μην αλλοιωθεί ο προβιομηχανικός χαρακτήρας των αποθηκών (Φλωρίδου, 2020) (εικ.9).

Εικ.9

Χαρακτηριστικό της αποκατάστασης αποτελεί η βιοκλιματική προσέγγιση και η χρήση αποκλειστικά οικολογικών υλικών. Η επαναχρησιμοποίηση υφιστάμενων υλικών, όπου δυνατόν, ελαχιστοποίησε στο μισό την κατασκευή νέας υποδομής, ενώ τα νέα τούβλα από ωμόπλινθο, κατασκευασμένα με την αρχική τεχνική, συμπλήρωσαν την αφαίρεση αποσαθρωμένου υλικού. (Φλωρίδου, 2018:7). Μεταξύ άλλων, χρησιμοποιήθηκε πρόβειο μαλλί από την Ιρλανδία για την υγραμόνωση του πλινθαριού, οικολογικό βερνίκι από λάδι καρύδας για το ξύλινο πάτωμα, ειδικό θερμομονωτικό, πυροπροστατευτικό ανακυκλώσιμο υλικό στις στέγες και οικολογικές μπογιές και βερνίκια (Φλωρίδου, 2020).

Στον χώρο της αυλής, ο οποίος λειτουργεί ως επιπλέον εκθεσιακός χώρος, οι πέτρινοι τοίχοι που την περικλείουν αποκαταστάθηκαν, ενώ χαρακτηριστικός είναι ο κυρτός τοίχος από σκυρόδεμα, που συνοδεύεται από ένα αντίστοιχο παγκάκι· στοιχεία, που στοχεύουν στην καθοδήγηση του επισκέπτη στην είσοδο. Το έδαφος της αυλής διαμορφώθηκε έτσι, ώστε να παραπέμπει στη θάλασσα: Το τριμμένο μπετόν στην κύρια όδευση, εναλλάσσεται με ένα πλάτωμα από βοτσαλωτό στην είσοδο, με πακτωμένο χώμα και κροκάλες στις άκρες της. Βέβαια, τα υλικά αυτά επιλέγηκαν προς εξυπηρέτηση και πρακτικών σκοπών: Το πακτωμένο χώμα διαπνέει και οι κροκάλες

στις άκρες, συμβάλλουν στην εξάτμιση της υγρασίας πλάι στους πλινθότοιχους (Φλωρίδου, 2018:6, Φλωρίδου, 2020) (εικ.10).

Εικ.10

Το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών άνοιξε επίσημα τις πόρτες του, τον Δεκέμβριο του 2017, με το συνολικό κόστος να ανέρχεται στο 1.000.000 ευρώ· ποσό, που καλύφθηκε από τον Δήμο και τις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του ΥΠΠ (Παπαδάκης, 2019). Ως εναρκτήρια έκθεση, επελέγη η «Soft Stone Documents», αποτελώντας τη συνέχεια της κυπριακής συμμετοχής στην 57^η Μπιενάλε Βενετίας, η οποία συνέχιζε τον διάλογο που είχε ξεκινήσει με την έκθεση «The Future of Colour» στο κυπριακό περίπτερο του φεστιβάλ, με έργα του κεραμίστα Βαλεντίνου Χαραλάμπους, του Πόλυ Πεσλίκα καθώς και των φιλοξενούμενων καλλιτεχνών της καλλιτεχνικής ομάδας Νεοτερισμοί Τουμάζου και Μιρένε Αρσάνιος (ΔΛ, 2017) (εικ.11).

Εικ.11

Ο επόμενος ενάμιση χρόνος μπορεί να χαρακτηριστεί ως απογοητευτικός, αφού το Κέντρο έμεινε ανενεργό· η τοποθέτηση, όμως, της Μαρίζας Παρτζίλη, ως καλλιτεχνικής διευθύντριας το 2019, αναπτέρωσε τις ελπίδες, με τα δείγματα δουλειάς μέχρι σήμερα να είναι ιδιαίτερος ενθαρρυντικός και με τους καλλιτέχνες της περιοχής να το έχουν ήδη αγκαλιάσει, όπως αποδεικνύεται και από τις μέχρι τώρα προτάσεις (Παρτζίλη, 2020). Για το Κέντρο είναι ιδιαίτερα σημαντικό να είναι σε συνεχή κίνηση, προκειμένου να αποτελέσει ένα πολιτιστικό κύτταρο της πόλης, ένα πυρήνα καλλιτεχνικής δημιουργίας και μια πλατφόρμα ζύμωσης προβληματισμών γύρω από το σύγχρονο καλλιτεχνικό γίγνεσθαι. Επίσης, ζητούμενο είναι η εξωστρέφεια, η εμπλοκή όσων περισσότερων μελών της κοινότητας, καλλιτεχνών και μη και η σύνδεση της τοπικής με τη διεθνή καλλιτεχνική σκηνή. Στόχος, είναι επίσης η δημιουργία της δικής του ταυτότητας, η ανάπτυξη των δικών του δεσμών και συνεργασιών και οι πολιτιστικές ανταλλαγές με φορείς, της Κύπρου και του εξωτερικού, συμβάλλοντας στην προώθηση της διεθνούς δικτύωσης και στον εμπλουτισμό της τοπικής καλλιτεχνικής σκηνής (χ.συγ., 2019β:3,5, χ.συγ., 2018:5). Οι μέχρι τώρα δράσεις δείχνουν βήματα προς αυτούς τους στόχους, με τη φιλοξενία εκθέσεων, παραστάσεων, εργαστηρίων και παρουσιάσεων, όχι μόνο από καλλιτέχνες. Επιπλέον στόχοι, το πρόγραμμα φιλοξενίας καλλιτεχνών και η λειτουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων· όσον αφορά, δε, το πρώτο, υπάρχει ήδη επικοινωνία με

φορείς του εξωτερικού, για την ανταλλαγή καλλιτεχνών το συντομότερο δυνατόν, ενώ υπάρχουν πολλές προτάσεις συνεργασίας από καλλιτέχνες από την Κύπρο και το εξωτερικό (Παρτζίλη, 2020).

Κεφάλαιο 3

Μεθοδολογία

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται τα «πώς» και τα «γιατί» της διατριβής, προκειμένου να αποσαφηνιστούν ο στόχος και τα μεθοδολογικά εργαλεία της έρευνας. Στόχος είναι η ανάδειξη της μεθόδου της πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, με έμφαση στη Λεμεσό.

3.1 Ερευνητικά Ερωτήματα-Πρωτοτυπία Διατριβής

Βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι το πώς μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί πολιτιστικά το διατηρητέο τμήμα της οينوβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, προς κάλυψη πολιτιστικών αναγκών της Λεμεσού. Στο πλαίσιο αυτό, προηγήθηκε η ανάλυση διεθνών κι εγχώριων παραδειγμάτων, ως παραδείγματα καλής πρακτικής. Ο ΣΟΔΑΠ, βρίσκεται στην περιοχή μεταξύ παλιού και νέου λιμανιού, άλλοτε ζώσα βιομηχανική περιοχή και αποτελεί ένα, από τα πολλά της εγκαταλελειμμένα εργοστασιακά συγκροτήματα. Τμήματά τους έχουν κηρυχθεί ως διατηρητέα και η αρχική, τουλάχιστον, πρόθεση, ήταν η επαναχρησιμοποίησή τους. Εντούτοις, μέχρι σήμερα, δεν έχει υπάρξει επίσημη, συγκεκριμένη τοποθέτηση και οι μονάδες αυτές, παραμένουν αναξιοποίητες.

Η πρωτοτυπία της διατριβής έγκειται στον βασικό ερευνητικό της στόχο: Παρ' όλο που με το ζήτημα της επανάχρησης της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς έχουν ασχοληθεί πολλοί ερευνητές, εντούτοις, η προσπάθεια να δοθεί μια πρόταση επανάχρησης του ΣΟΔΑΠ, θεωρώ ότι καθιστά τη διατριβή, πρωτότυπη και αναγκαία.

3.2 ΣΟΔΑΠ

Ο ΣΟΔΑΠ (Συνεργατικός Οργανισμός Διαθέσεως Αμπελουργικών Προϊόντων) ιδρύθηκε το 1947 και υπήρξε η τέταρτη από τις μεγάλες οينوβιομηχανίες. Μέλη του αρχικά ήταν οι ΣΠΕ των αμπελουργικών χωριών και ιδρύθηκε προκειμένου να προασπίσει τα

δικαιώματα και συμφέροντά τους και για συγκέντρωση και διάθεση της ζιβανίας και της σταφίδας. Η δυσκολία διάθεσης των οινικών προϊόντων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο³ (Παπαδόπουλος, χ.ημ.:407) και η αγορά και εμπορία των αμπελουργικών προϊόντων από ιδιωτικές επιχειρήσεις χωρίς έλεγχο, εξευτέλιζε τις τιμές κι εξαθλίωνε τους αμπελουργούς· αποτέλεσμα ήταν η μαζική τους οργάνωση, αιτούμενοι τη διάθεση των προϊόντων σε ικανοποιητικές τιμές και τη δημιουργία ενός Συνεργατικού Οργανισμού.

Ο ΣΟΔΑΠ στεγάστηκε στη δυτική Λεμεσό, ανεγείροντας αποθήκες και το 1948 εισήγαγε τα πρώτα μηχανήματα, εγκαινιάζοντας την παραγωγή κρασιών για τις ανάγκες της επιτόπιας αγοράς και την εμφιάλωση ζιβανίας και κονιάκ (Σεργίδης, 2012:92). Οι μέτοχοί του, οι οποίοι από την αρχή ανήλθαν σε χιλιάδες, υποχρεούνταν, με την κάθε μετοχή, να παραδίδουν στον ΣΟΔΑΠ 50 οκκάδες σταφύλια ετησίως (Παπαδόπουλος, χ.ημ.:424-425).

Σύντομα όμως, παρουσιάστηκαν οικονομικά προβλήματα, αφού παρά την είσπραξη, εντός λίγων μηνών, 30.000 λιρών από τις μετοχές και την τοποθέτηση στην αγορά προϊόντων του, αδυνατούσε να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις. Παρά την δανειοδότησή του όμως, το 1948, μετά από μαζική κινητοποίηση των αμπελουργών, το 1950, οδηγήθηκε σε νέο οικονομικό αδιέξοδο, λόγω των αυξανόμενων αναγκών για εξοπλισμό και εγκαταστάσεις και του ανταγωνισμού· νέα μαζική κινητοποίηση απέτρεψε την κυβερνητική πρόθεση να τεθεί σε καθεστώς εκκαθάρισης, με εκ νέου δανειοδότησή του (Παπαδόπουλος, χ.ημ.:425-426).

Οι δεκαετίες '70 και '80 υπήρξαν ιδιαίτερα ανθηρές για την οινοβιομηχανία και την αμπελουργία, με την εξαγωγή χιλιάδων τόνων κρασιού σε Αγγλία, Γερμανία, Ρωσία. Τα νομικά, όμως, μέτρα από την Ισπανία, για απαγόρευση της περιγραφής του σιέρρου και η απώλεια αυτής της μεγάλης αγοράς και η μετέπειτα ένταξη στην ΕΕ, που ανάγκασε τις οινοβιομηχανίες να αλλάξουν μορφή⁴, αποτέλεσαν πλήγματα (ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, 2011:81). Ο ΣΟΔΑΠ, συγκεκριμένα, το 2004 μετέφερε στο νέο οινοποιείο του στην Πάφο το τμήμα οινοποίησης και το 2012, όλα τα υπόλοιπα (Περικλέους, 2020).

³ Μέχρι τότε, η στάθμευση των συμμαχικών στρατευμάτων στην περιοχή και το άνοιγμα των αγορών στα κυπριακά κρασιά και οινοπνευματώδη προϊόντα, λόγω της αγγλικής και γαλλικής παρουσίας στη Μέση Ανατολή δημιούργησαν ευνοϊκές συνθήκες.

⁴ Η παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων, όπως και το κρασί χύμα, δεν ήταν αποδεκτά στο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Η σταδιακή εγκατάλειψη των οινοβιομηχανιών στη συγκεκριμένη περιοχή, θορύβησε τον Δήμο, ο οποίος αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία, πέτυχε, το 2012, την κήρυξη μέρους των εγκαταστάσεών τους ως διατηρητέες, αποτρέποντας την κατεδάφισή τους (Χρίστου, 2020). Σύμφωνα με το διάταγμα, οι εγκαταστάσεις θεωρούνται ειδικού αρχιτεκτονικού, ιστορικού και κοινωνικού χαρακτήρα, ενώ, ως λόγοι διατήρησής τους αναφέρονται, μεταξύ άλλων, το ότι αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής και μέρος του παραδοσιακού, ιστορικού ιστού της βιομηχανικής περιοχής της Λεμεσού που χρήζει προτασίας. Παράλληλα, τονιζόταν η σημασία τους ως ζωντανός κρίκος με το παρελθόν, ιδιαίτερα το κοινωνικό, πολεοδομικό, βιομηχανικό, αρχιτεκτονικό και ιστορικό. Εκτός από τμήμα του ΣΟΔΑΠ, διατηρητέα κηρύχθηκαν και τμήματα του Κεραμοποιείου, των οινοβιομηχανιών ΚΕΟ, ΛΟΕΛ κι ΕΤΚΟ, του εργοστασίου Λανίτη και οι αποθήκες χαρουπιών, το σιλό σιτηρών, το δημοτικό σφαγείο και το οινοποιείο Παντελίδης (ΕΕ, 2012:2124-2125). Παράλληλα, ανατέθηκε, μέσω διαγωνισμού, στο αρχιτεκτονικό γραφείο ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, η ετοιμασία μελέτης-πρότασης διαμόρφωσης της περιοχής (Χρίστου, 2020).

Η διατήρηση και ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς και ο πολιτισμός υπήρξαν βασικά στοιχεία της πρότασης, χαρακτηρίζοντας τα βιομηχανικά αυτά κτήρια-μνημεία, σήμα κατατεθέν της Λεμεσού, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού τοπίου. Η έκθεση πρότεινε γι' αυτά ενδεικτικές νέες χρήσεις, σχετικές με τον πολιτισμό, την εκπαίδευση, την έρευνα, τον αθλητισμό, το εμπόριο, ενώ προτεινόταν και επαναχρήσεις ως γραφεία, οικίες και καλλιτεχνικά εργαστήρια. Για τον ΣΟΔΑΠ συγκεκριμένα, πρότεινε την επανάχρησή του ως θεματικό μουσείο κρασιού. Ενδιαφέρον σημείο της έκθεσης ήταν η πρόταση για την εφαρμογή προγράμματος προσωρινών χρήσεων, με τα κτήρια να παραχωρούνται βραχυπρόθεσμα προσωρινά, δίνοντας στους ιδιοκτήτες τη δυνατότητα αξιοποίησής τους πριν την τελική αποκατάσταση. Τα οφέλη της επανάχρησής τους, πολλά: Δυνατότητα πρόσβασης νέων επαγγελματιών σε οικονομικά προσιτούς χώρους εργασίας, δημιουργία κοινοτήτων επαγγελματιών σε καινοτόμους τομείς και προώθηση της ανταλλαγής εμπειριών και τεχνογνωσίας, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του πολιτισμού, διατήρηση των κτηρίων σε καλή κατάσταση λόγω της χρήσης, αναζωογόνηση της περιοχής και της τοπικής οικονομίας, απομάκρυνση της εγκληματικότητας και αποτροπή βανδαλισμών (ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, 2013:65-69).

Η μελέτη δεν υιοθετήθηκε ποτέ επίσημα, με το Τμήμα Πολεοδομίας, να μην έχει ολοκληρωμένο ακόμη κάποιο Σχέδιο Περιοχής, αν και η ύπαρξη ολοκληρωμένου σχεδίου, ως νομοθεσία, είναι ιδιαίτερης σημασίας, αφού οι εκάστοτε ιδιοκτήτες των τεμαχίων δεν θα μπορούν να δρουν αυθαίρετα (Λοΐζου, 2020, Σεργίδης, 2020). Έτσι, η περιοχή αφέθηκε, με τις επιπτώσεις της εγκατάλειψης να είναι ιδιαίτερα εμφανείς. Ο ΣΟΔΑΠ συγκεκριμένα, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης, αναζητούσε επενδυτή, για αγορά ολόκληρου του συγκροτήματος, κάτι που επετεύχθη πολύ πρόσφατα, με την αγορά από Ρώσους επενδυτές έναντι 32.000.000 ευρώ (ΕΒΕΛ, 2020), χωρίς όμως καμία ανακοίνωση των προθέσεών τους.

Σήμερα, ο ΣΟΔΑΠ, είναι σε κατάσταση εγκατάλειψης. Το διατηρητέο του τμήμα, το τμήμα ενδιαφέροντός μας, αποτελείται από το κεντρικό μπετονένιο κτήριο του συγκροτήματος, χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής του μοντέρνου κινήματος, στην είσοδο του οποίου δεσπόζει επιβλητική επιγραφή (εικ.12). Το κτήριο αυτό αποτελείται από ένα μεγάλο, σε ύψος και σε μήκος κεντρικό χώρο και από τρεις στενότερους, δύο στα δεξιά κι ένα στα αριστερά, ενωμένοι από ένα πλατύ κεντρικό διάδρομο στο πίσω μέρος (εικ.13-15). Στο κτήριο αυτό, που αποτελούσε το κεντρικό οινοποιείο και συμπεριελάμβανε τα μηχανήματα (Περικλέους, 2020), όλοι οι τοίχοι είναι χωρισμένοι σε αριθμημένα τμήματα, αποτελώντας το καθένα μια δεξαμενή, όπου αποθηκευόταν ο μούστος ή το κρασί, διαθέτοντας και από μια θυρίδα κι ένα ρουπινέτο εξαγωγής του περιεχομένου (Παπαδόπουλος, 2020). Αφού γινόταν η παραλαβή των σταφυλιών στις σταφυλοδόχους στην κεντρική πλατεία και αφού αλέθονταν, το μείγμα υγρού και στερεού (σταφύλια) μεταφερόταν σε αυτές, οι οποίες βρίσκονταν υπόγεια και στο ισόγειο του κτηρίου (Περικλέους, 2020).

Εικ.12

Εικ.13

Εικ.14

Εικ.15

Διατηρητέοι είναι και οι τρεις διπλανοί χώροι, λίθινης τοιχοποιίας και με ξύλινες δίριχτες στέγες με κεραμίδια, με ξύλινα ψαλίδια και κυκλικούς φεγγίτες στα αετώματά τους (εικ.16) (ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, 2011:144). Χαρακτηριστικό τους, οι μπετονένιες διαγώνιες επιδαπέδιες κατασκευές, που αποτελούσαν βάσεις δρύινων δεξαμενών, όπου φυλασσόταν η κουμανταρία και το μπράντνυ για την παλαίωσή τους (εικ.17-18). Διατηρητέο είναι και το ενδιάμεσο τμήμα μεταξύ αυτών και του κεντρικού κτηρίου, όπου μια συνεχόμενη τσιμεντένια υπερυψωμένη βάση κατά μήκος του τοίχου, φιλοξενούσε τις δεξαμενές καθαρού αλκοόλ που παρήγαγε το δυλιστήριο (εικ.19). Τέλος, διατηρητέος θεωρείται και ο πύργος του δυλιστηρίου, αποτελούμενος από τρεις ορόφους, όπου στον καθένα επιτελείτο κι ένα διαφορετικό στάδιο της διαδικασίας δύλισης και βρασμού των χημικών στοιχείων (εικ.20) (Περικλέους, 2020).

Εικ.16

Εικ.17

Екк.18

Екк.19

Εικ.20

3.3 Μεθοδολογικά Εργαλεία

Η επιλογή των κατάλληλων μεθόδων είναι σημαντική, προκειμένου να έχουμε ακριβείς απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα και τα ευρήματα να είναι, όσο αντικειμενικότερα γίνεται. Ο συνδυασμός, δε, διαφόρων ερευνητικών τεχνικών ενδυναμώνει τα αποτελέσματα και προσδίδει περισσότερη αντικειμενικότητα (Noor, 2008:1602, Lune, Berg, 2017:14).

3.3.1 Βιβλιογραφική και Συγκριτική Έρευνα

Για καταρτισμό του θεωρητικού πλαισίου, αναγκαία ήταν η μελέτη της επιστημονικής βιβλιογραφίας, η οποία απαιτείται για τη γνώση του θέματος που διαπραγματευόμαστε και για θέσπιση ορθών επιστημονικών βάσεων για τη μετέπειτα έρευνα. Παράλληλα, εξοικειωνόμαστε με γνώσεις και ιδέες που προηγήθηκαν και διαπιστώνουμε τυχόν κενά

(Lune, Berg, 2017:26, Sugden, 2017:40), τα οποία, δυνατόν να καλυφθούν, μέσω των δικών μας ευρημάτων.

Βασικό κομμάτι της διατριβής είναι η παρουσίαση παραδειγμάτων, διεθνών κι εγχώριων, στοχεύοντας στη λειτουργία τους ως παραδείγματα καλής πρακτικής και ως υποστηρικτικά της τελικής πρότασης. Για τα διεθνή παραδείγματα, η έρευνα βασίστηκε στην επιστημονική βιβλιογραφία, ενώ για τα εγχώρια, χρησιμοποιήθηκε συνδυασμός ερευνητικών εργαλείων: βιβλιογραφική έρευνα, έρευνα σε αρχειακό υλικό και λήψη συνεντεύξεων από τους εμπλεκόμενους. Ο συνδυασμός ερευνητικών εργαλείων κατέστησε εφικτή την εις βάθος έρευνα και τη διασταύρωση των στοιχείων. Σύμφωνα, εξάλλου, με τους Denzin και Bowen, η χρήση συνδυαστικά μεθόδων για τη μελέτη του ίδιου ζητήματος, συμβάλλει στη διατήρηση της αξιοπιστίας και της αντικειμενικότητας και μειώνει τις πιθανότητες λάθους (Quaedflieg, 2016:11-12).

3.3.2 Έρευνα Κοινού και Συνεντεύξεις

Ως προς το βασικό ερωτήμα, πώς, δηλαδή, μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί πολιτιστικά το διατηρητέο τμήμα του ΣΟΔΑΠ, προς κάλυψη πολιτιστικών αναγκών της Λεμεσού, τα βασικά ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν οι συνεντεύξεις με πολιτιστικούς παράγοντες της πόλης και η έρευνα κοινού. Βασικός στόχος, ήταν η καταγραφή των απόψεων κατοίκων και πολιτιστικών παραγόντων της πόλης, για τις πολιτιστικές της ανάγκες και πώς η επανάχρηση του ΣΟΔΑΠ, θα συνέβαλλε στην κάλυψή τους. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε και επιτόπια έρευνα, προκειμένου να διαπιστωθεί η υφιστάμενη κατάσταση των εγκαταστάσεων και για τη λήψη φωτογραφικού υλικού.

Η επιλογή των πολιτιστικών παραγόντων, έγινε με κριτήριο την πείρα και τις γνώσεις τους, λόγω της υφιστάμενης θέσης τους και της μέχρι τώρα πορείας τους στα πολιτιστικά ζητήματα και δρώμενα του τόπου⁵. Οι συνεντεύξεις αυτές, ήταν ημι-δομημένες, με ανοικτού τύπου ερωτήσεις, για σκοπούς ευελιξίας προσέγγισής τους (Noor, 2008:160) και άντληση όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών, με προσαρμογή των βασικών ερωτήσεων, αναλόγως του συνεντευξιαζόμενου και της

⁵ Συγκεκριμένα: Γεωργία Ντέτσερ, καλλιτεχνική διευθύντρια Θεάτρου Ριάλτο, Βάσος Αργυρίδης, διευθυντής Πατιχειού Θεάτρου, Μίμης Σοφοκλέους, επιστημονικός διευθυντής Πατιχειού Ιστορικού Αρχείου, Μουσείου και Κέντρου Μελετών, Νάτια Αναξαγόρου, Προϊσταμένη Πολιτιστικών Υπηρεσιών Δήμου Λεμεσού, Μάριος Παπαδόπουλος, εκ των ιδρυτών και διευθύνων σύμβουλος της «Παπαδόπουλος & Σχοινης» και καλλιτεχνικός διευθυντής της Διάστασης, Ιούλιος Θεοδωρίδης, πρώην πρόεδρος του Συντονιστικού Συμβουλίου Πολιτιστικών Φορέων Λεμεσού, Χριστάκης Σεργίδης, αρχιτέκτονας, πρώην Α΄ Λειτουργός Πολεοδομίας και Υποδιευθυντής Τομέα Μελετών.

πορείας της συζήτησης (Yin, 2016:142, Lune, Berg, 2017:68, Sugden, 2017:47, Quaedflieg, 2016:12-13). Οι ερωτήσεις είχαν ως βασικούς πυλώνες το κύριο ερευνητικό ερώτημα, αλλά και το ευρύτερο θέμα· οι συνεντευξιαζόμενοι κλήθηκαν να καταθέσουν την άποψή τους, αρχικά, για το ζήτημα της πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικών μονάδων γενικά και στο πλαίσιο της Λεμεσού, ενώ έπειτα, ερωτήθηκαν για πολιτιστικές ανάγκες της πόλης και πώς αυτές θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν με την επανάχρηση του ΣΟΔΑΠ. Έντυπα συναίνεσης δόθηκαν σε όλους τους συνεντευξιαζόμενους για υπογραφή, για νομική κάλυψη, έναντι του νόμου προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Η έρευνα κοινού κατέστη αναγκαία, για διαπίστωση των απόψεων και των κατοίκων της Λεμεσού, αφού, η άποψή τους, ως των εν δυνάμει χρηστών της προτεινόμενης νέας χρήσης είναι σημαντική για τον προσδιορισμό των αναγκών και τη διαμόρφωση της κατάλληλης πρότασης (Misirlisoy, Gunce, 2016:14,18, Chan et al., 2015:186). Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε σε αντίστοιχες έρευνες, οι οποίες σημειώνονται ως παραπομπές, αλλά καθοδηγήθηκε και από το περιεχόμενο της διατριβής. Το δείγμα αποτελείτο αποκλειστικά από κατοίκους Λεμεσού, θεωρώντας ότι είναι και οι καταλληλότεροι να εκφράσουν άποψη για τις ερωτήσεις ειδικότερου ενδιαφέροντος. Το ερωτηματολόγιο ήταν σε ηλεκτρονική μορφή (google forms) και για τη συμπλήρωσή του απαιτούνταν 10-15 λεπτά. Οι συμμετέχοντες προσεγγίστηκαν μέσω ηλεκτρονικών πλατφορμών, μέσω των οποίων υπήρχε πρόσβαση σε μεγάλο αριθμό κατοίκων Λεμεσού και υπήρξε προσπάθεια να υπάρξει ισορροπία στην αντιπροσώπευση των δύο φύλων, προκειμένου το δείγμα να θεωρείται όσο το δυνατόν αντιπροσωπευτικό. Με οδηγό το πρόγραμμα υπολογισμού Raosoft, ο αριθμός των απαιτούμενων ερωτηματολογίων, ορίστηκε στα 267· στάληκαν ηλεκτρονικά 320 ερωτηματολόγια, με τελικό αριθμό συμπληρωμένων, 294. Από την ανάλυση εξαιρέθηκαν, για ευνόητους λόγους, 5 ερωτηματολόγια ως άκυρα, αφού συμπληρώθηκαν από άτομα, οι οποίοι δήλωσαν, ως τόπο διαμονής, άλλες πόλεις.

Οι ερωτήσεις ήταν κλειστού και ανοικτού τύπου, προκειμένου να δοθεί πιο ολοκληρωμένα η άποψη των κατοίκων· οι κλειστού τύπου ερωτήσεις, απαιτούν λιγότερη προσπάθεια και αναγκάζουν σε συγκεκριμενοποίηση των απαντήσεων, ενώ οι ανοικτού τύπου, επιτρέπουν τη διατύπωση σαφέστερης άποψης (Loures et al., 2016:879). Επιπλέον, χωρίστηκαν σε πέντε ενότητες, με την πρώτη να περιλαμβάνει δημογραφικού τύπου ερωτήσεις, εξυπηρετώντας στατιστικούς σκοπούς και οδηγώντας

σε συμπεράσματα, συνδυαστικά και με άλλες απαντήσεις (Martinat et al., 2018:7-8, Aigwi et al., 2018:394, Martinat et al., 2017:77).

Η δεύτερη ομάδα ερωτήσεων, στόχευε στη διερεύνηση, της γνώσης του κοινού για εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές δομές στη Λεμεσό (Fonseca, Ramos, 2019:243-244), ποια πρέπει να είναι η «μοίρα» τους, τι γνωρίζει γενικά για την επανάχρηση βιομηχανικών μονάδων και αν είναι γνώριμο με τέτοια τοπικά παραδείγματα (Νταφλούκα, 2013:78). Επιπλέον, κλήθηκε να αξιολογήσει τις επιπτώσεις της επανάχρησης βιομηχανικών δομών, όπως προέκυψαν από το θεωρητικό μέρος (Ma, Yu, 2015:6-7, Tam, Hao, 2018:4-5, Aigwi et al., 2018:886, Bullen, 2007:24,26, Chan et al., 2015:186). Το επόμενο σκέλος ερωτήσεων αφορούσε τα δύο εγχώρια παραδείγματα πολιτιστικής επανάχρησης που παρουσιάζονται στη διατριβή, στοχεύοντας στην αξιολόγησή τους (Martinat et al., 2018:10, Νταφλούκα, 2013:79).

Τα δύο τελευταία μέρη, στόχευαν στον εντοπισμό των πολιτιστικών αναγκών της Λεμεσού και στη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων επανάχρησης του διατηρητέου τμήματος του ΣΟΔΑΠ. Το κοινό κλήθηκε να απαντήσει πόσο ικανοποιημένο είναι από τους υφιστάμενους πολιτιστικούς/καλλιτεχνικούς χώρους στη Λεμεσό και ποιους γνωρίζει ή έχει επισκεφθεί και να δηλώσει συγκεκριμένα τι είδους πολιτιστικός/καλλιτεχνικός χώρος απουσιάζει.

Τέλος, αναφορικά με τον ΣΟΔΑΠ, στόχος ήταν να διαπιστωθεί αν το κοινό το γνωρίζει και αν το έχει επισκεφθεί και αν ναι, πώς χαρακτηρίζουν την κατάστασή του (Νιγδέλης, 2017:58-59). Έπειτα, από εννέα επιλογές επανάχρησής του, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να επιλέξουν, με δυνατότητα πολλαπλής επιλογής, ποια/ές θεωρούν ως καταλληλότερη/ες για το εν λόγω τμήμα (Martinat et al., 2018:11-15, Loures et al., 2016:882-883, Martinat et al., 2017:77, Τσαγκαράκης, 2010:134, Kee, 2014:7), προκειμένου να δοθεί μια στοχευμένη άποψη και χωρίς περιορισμούς. Στη συνέχεια, κλήθηκαν να καταθέσουν την πρότασή τους σε περίπτωση πολιτιστικής επανάχρησης του ΣΟΔΑΠ και τέλος, να αξιολογήσουν πόσο σημαντική θεωρούν τη βελτίωση και της περιοχής συνολικά, προκειμένου η νέα χρήση να καταστεί βιώσιμη μακροπρόθεσμα (Νιγδέλης, 2017:59).

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε και στατιστικός έλεγχος X^2 , που εξετάζει αν δύο μεταβλητές είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους ή όχι (Εμβαλώτης κ.ά., 2006:80), σε σχέση με τις μεταβλητές του φύλου, της ηλικίας και

του μορφωτικού επιπέδου. Η ανάλυση αυτή, σε συγκεκριμένες ερωτήσεις, πραγματοποιήθηκε προς εμπλουτισμό των αποτελεσμάτων της έρευνας και προκειμένου, να αποτελέσουν, πιθανόν, μελλοντικά μέρος κάποιας ευρύτερης συζήτησης στο πλαίσιο της Δεμεσού, αφού θεωρήθηκε ενδιαφέρον να εξεταστεί, κατά πόσο το φύλο, η ηλικία και η μόρφωση, επηρεάζουν τις απόψεις των ερωτηθέντων.

Κεφάλαιο 4

Αποτελέσματα Έρευνας

Στο παρόν κεφάλαιο παρατίθεται, αρχικά, ανάλυση SWOT για το διατηρητέο τμήμα της οιοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ κι έπειτα, παρουσιάζονται και συζητούνται τα αποτελέσματα της έρευνας κοινού και των συνεντεύξεων, προκειμένου να παρουσιαστεί τελικώς η πρόταση της πολιτιστικής επανάχρησής του.

4.1 SWOT Ανάλυση

Το διατηρητέο τμήμα του ΣΟΔΑΠ, παρουσιάζει κάποιες δυνατότητες, ευκαιρίες, αδυναμίες και απειλές, οι οποίες θα καταδειχθούν, μέσω ανάλυσης SWOT. Αρχικά, θα συζητηθούν οι ευκαιρίες και οι απειλές, οι οποίες αφορούν το εξωτερικό του περιβάλλον κι έπειτα, οι δυνατότητες και οι αδυναμίες, που αφορούν στο εσωτερικό (Varbanova, 2013:104-105).

Αναφορικά με τις ευκαιρίες, αυτές αφορούν, κυρίως, τη θέση του: Η παραλιακή του τοποθεσία (εικ.21) και η μικρή απόσταση από το κέντρο, προσφέρει σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης κι ενισχύει τη μελλοντική επανάχρησή του. Σημαντική είναι και η εύκολη προσβασιμότητα, με άμεση σύνδεση με την κεντρική λεωφόρο Φραγκλίνου Ρούσβελτ, ενώ θεωρείται και μέρος του εκτεταμένου θαλάσσιου αστικού μετωπου, το οποίο έχει ιδιαίτερες δυνατότητες ανάπλασης. Παράλληλα, η εγγύτητά του σε μεγάλες υποδομές εθνικής σημασίας-μαρίνα και λιμάνι-μπορεί να τροφοδοτήσει την όποια επανάχρησή του.

Εικ.21

Οι απειλές αφορούν, κυρίως, τη μελλοντική κατεδάφιση των υπόλοιπων εργοστασιακών εγκαταστάσεων και τη συνεπακόλουθη αβεβαιότητα για τις μελλοντικές οικοδομήσεις. Η πιθανή δημιουργία πολυόροφων αναπτύξεων, ασύμβατων με τον χαρακτήρα και την κλίμακα του διατηρητέου τμήματος, αποτελεί μια υπαρκτή απειλή εγκλωβισμού του. Επιπρόσθετα, το ότι οι νέοι ιδιοκτήτες, ήδη, διπλανών τεμαχίων, είναι ξένοι ιδιώτες, πιθανόν να εντείνει το πρόβλημα. Η μη συναισθηματική σύνδεσή τους με την περιοχή και την ιστορία της, καθιστά δύσκολη την κατανόηση της σημαντικότητας της σωστής ανάδειξης των διατηρητέων. Παράλληλα, η ανυπαρξία Σχεδίου Περιοχής και η απουσία μακροχρόνιου προγραμματισμού, έχουν αφήσει την περιοχή ανοχύρωτη, χωρίς τον καθορισμό των απαραίτητων ορίων, κατευθύνσεων και απαγορεύσεων και για την περιοχή συνολικά και για τα διατηρητέα τμήματα.

Οι δυνατότητές του διατηρητέου σχετίζονται, κυρίως, με τη φύση του ως βιομηχανική δομή και με την ιστορία του. Οι μεγάλοι και ενιαίοι του χώροι, προσφέρουν μεγάλες δυνατότητες διαμόρφωσης και το στοιβαρό κέλυφος, τόσο του κεντρικού κτηρίου, όσο και των υπόλοιπων χώρων, είναι σε καλή κατάσταση, με εξαίρεση τις στέγες. Επιπλέον, το ιστορικό υπόβαθρο και η σημασία του συγκροτήματος για την εξέλιξη της οινοβιομηχανίας και το γεγονός ότι αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της αρχιτεκτονικής, πολιτιστικής και βιομηχανικής κληρονομιάς της πόλης, προσδίδουν στο

διατηρητέο, ιδιαίτερη ταυτότητα και μοναδικό χαρακτήρα, που μπορούν να επωφεληθούν την επανάχρηση.

Τέλος, οι αδυναμίες αφορούν την κακή κατάσταση των εγκαταστάσεων λόγω της εγκατάλειψης, με ζημιές στο εσωτερικό τους και φθορές, με ιδιαίτερα προβλήματα στις στέγες. Επιπλέον, έντονη είναι και η ρύπανση των χώρων και της περιοχής συνολικά, ενώ και η ερήμωση της περιοχής, ενισχύει το αίσθημα ανασφάλειας.

<p>Ευκαιρίες:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Παραλιακή τοποθεσία. - Κοντά στο κέντρο πόλης. - Εύκολη προσβασιμότητα. - Άμεση σύνδεση με κεντρική λεωφόρο Φραγκλίνου Ρούσβελτ. - Μέρος του εκτεταμένου θαλασσιού μετώπου. - Εγγύτητα σε μεγάλες υποδομές εθνικής σημασίας (μαρίνα, λιμάνι). 	<p>Απειλές:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Μελλοντική κατεδάφιση υπόλοιπων εργοστασιακών εγκαταστάσεων. - Αβεβαιότητα για μελλοντικές οικοδομήσεις. - Απειλή εγκλωβισμού από πολυόροφες αναπτύξεις, ασύμβατες με κλίμακα και χαρακτήρα του. - Νέοι ιδιοκτήτες διπλανών τεμαχίων είναι ξένοι, με μη συναισθηματική σύνδεση με την περιοχή. - Ανυπαρξία Σχεδίου Περιοχής. - Απουσία μακροχρόνιου προγραμματισμού.
<p>Δυνατότητες:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Βιομηχανική δομή: Μεγάλοι-ενιαίοι χώροι, στοιβαρό κέλυφος. - Ιστορικό υπόβαθρο-σημασία για εξέλιξη οιοβιομηχανίας. - Μέρος πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πόλης, προσδίδοντας ιδιαίτερη ταυτότητα και χαρακτήρα. 	<p>Αδυναμίες:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Κακή κατάσταση λόγω εγκατάλειψης: ζημιές και φθορές, ιδιαίτερα στις στέγες. - Έντονη ρύπανση. - Ανασφάλεια.

4.2 Έρευνα Κοινού

Στην έρευνα, το δείγμα αποτελείτο από κατοίκους Λεμεσού, με 289 άτομα να λαμβάνουν μέρος, συνολικά. Στον Πίνακα 1, παρουσιάζονται τα περιγραφικά

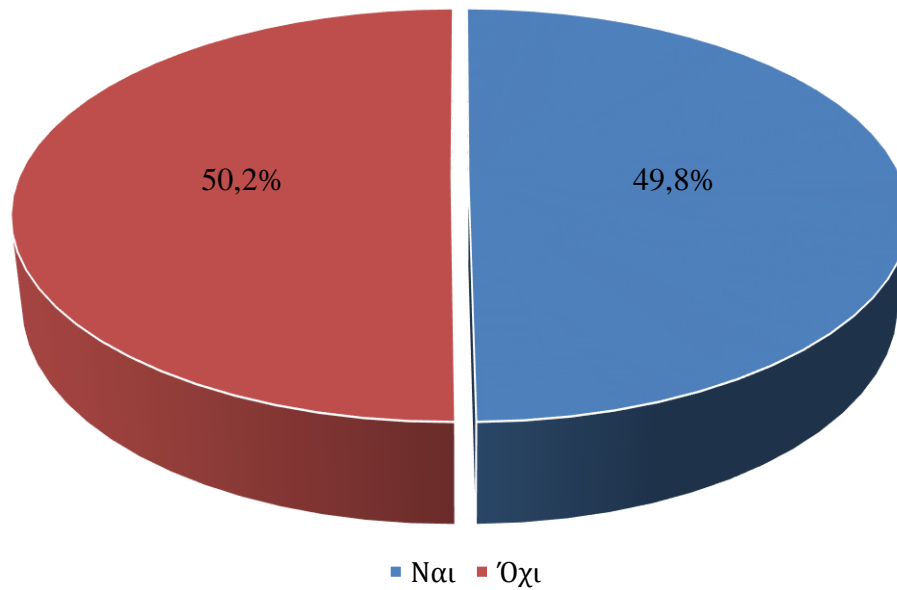
στατιστικά της κατανομής των δημογραφικών μεταβλητών: Το 52,6% ήταν άνδρες και 47,4%, γυναίκες, με την πλειοψηφία (51,6%) να ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία 31-45 ετών, το 16,3%, 20-30 έτη, το 22,1%, 31-45 έτη και το υπόλοιπο 10%, 61 ετών και άνω. Επιπλέον, το 12,5% των ερωτηθέντων είναι απόφοιτοι μέσης/τεχνικής εκπαίδευσης, το 39,4%, πτυχιούχοι, το 42,2% κάτοχοι μεταπτυχιακού και το 5,9%, κάτοχοι διδακτορικού.

		Αριθμός	Ποσοστό
Φύλο	Άνδρας	152	52,6%
	Γυναίκα	137	47,4%
Ηλικία σε έτη	20-30	47	16,3%
	31-45	149	51,6%
	46-60	64	22,1%
	61 και άνω	29	10,0%
	Μέση / Τεχνική Εκπαίδευση	36	12,5%
Μορφωτικό Επίπεδο	Πτυχίο	114	39,4%
	Μεταπτυχιακό	122	42,2%
	Διδακτορικό	17	5,9%

Πίνακας 1

Το Β' μέρος ερωτήσεων, στόχευε στη διερεύνηση της γνώσης των κατοίκων για την επανάχρηση βιομηχανικών δομών γενικά και όσον αφορά τη Λεμεσό. Στο Διάγραμμα 1, παρουσιάζεται η κατανομή ποσοστιαίων συχνοτήτων για το κατά πόσο οι ερωτηθέντες γνωρίζουν εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές δομές στην πόλη, με περίπου τους μισούς (50,2%) να δηλώνουν, ότι, πράγματι, έχουν τέτοια γνώση.

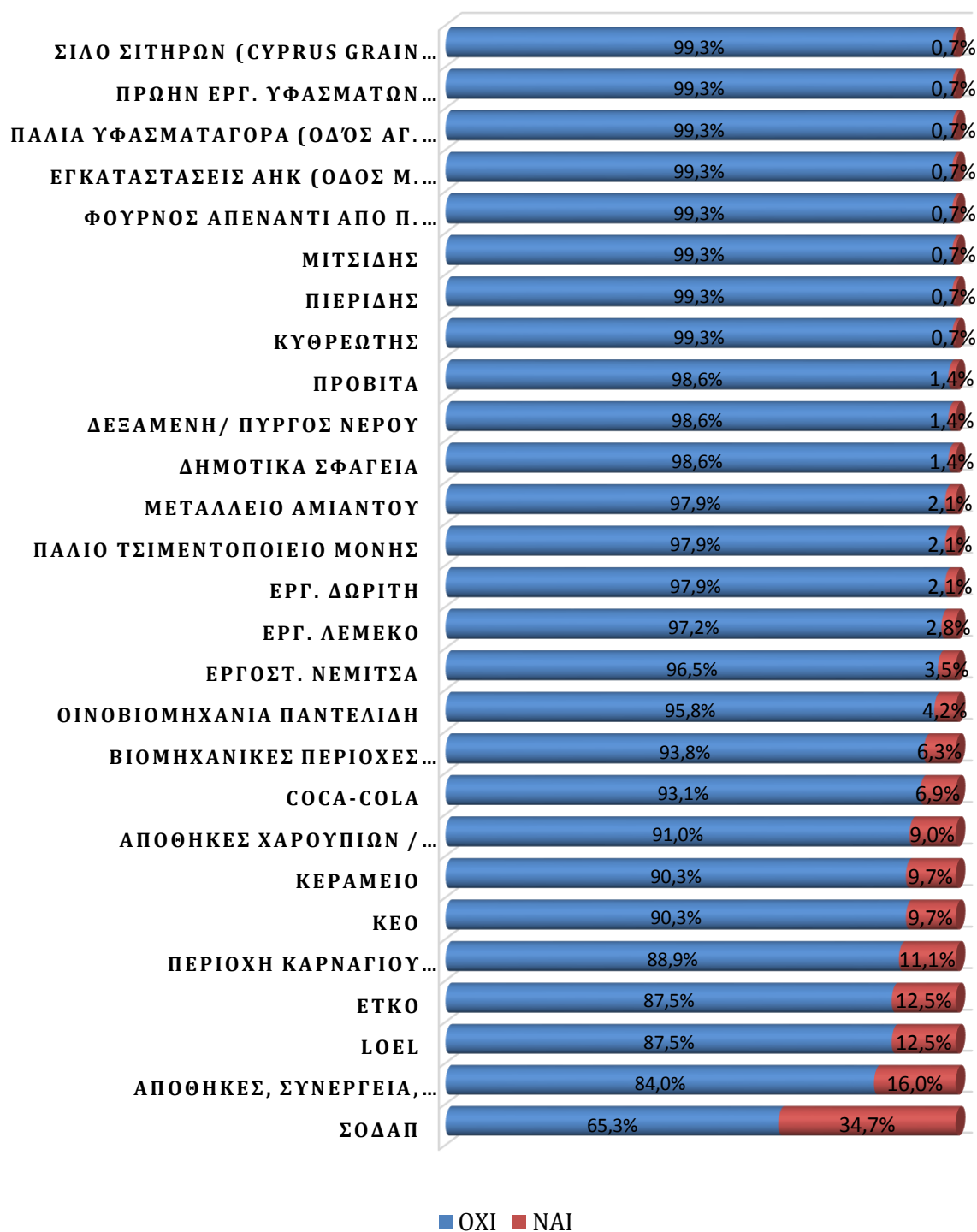
Γνωρίζετε εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια/μονάδες/εγκαταστάσεις στη Λεμεσό;

Διάγραμμα 1

Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζονται ποιες εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές δομές γνωρίζουν, με τις αναφορές να παρουσιάζονται σε αύξουσα σειρά. Οι δημοφιλέστερες απαντήσεις, με ποσοστό άνω του 10%, περιλαμβάνουν τον ΣΟΔΑΠ (34,7%), διάφορες αποθήκες, συνεργεία και εργαστήρια στο κέντρο της πόλης (16%), τη LOEL (12,5%), την ΕΤΚΟ (12,5%) και την περιοχή Καρνάγιου στα Τσιφλικούδια, γενικότερα (11,1%).

**ΓΝΩΣΗ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΣΤΗ
ΛΕΜΕΣΟ**

Διάγραμμα 2

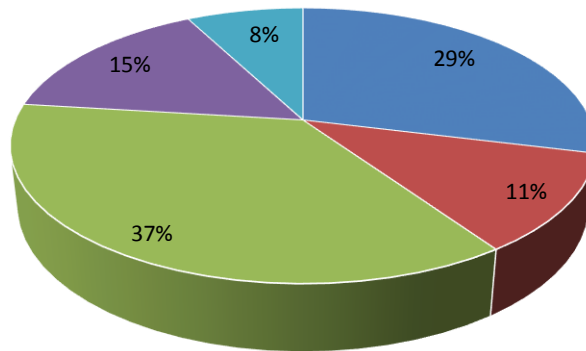
Στη συνέχεια, η πλειοψηφία (82%) δήλωσε ότι η επανάχρηση/αξιοποίηση είναι η καλύτερη επιλογή για τις εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές δομές (Διάγραμμα 3), με το 18% να επιλέγει την κατεδάφιση.

Διάγραμμα 3

Αναφορικά με τους λόγους επιλογής καθεμιάς εκ των δύο αυτών επιλογών, οι επιλέγοντες την κατεδάφιση (Διάγραμμα 4), θεωρούν ότι είναι προτιμότερο να οικοδομηθούν σύγχρονα κτήρια (37%), ενώ έντονα προβάλλουν και την επικινδυνότητα των δομών αυτών (29%), δημιουργώντας ζητήματα ασφάλειας. Επιπλέον, προβάλλονται και περιβαλλοντικοί λόγοι (15%), αφού αποτελούν πηγές ρύπανσης, η κακή ποιότητά τους ως οικοδομές (11%), με μη αναστρέψιμες φθορές, καθιστώντας τα μη λειτουργικά και το κόστος (8%), το οποίο θεωρούν υψηλότερο σε περίπτωση επανάχρησης.

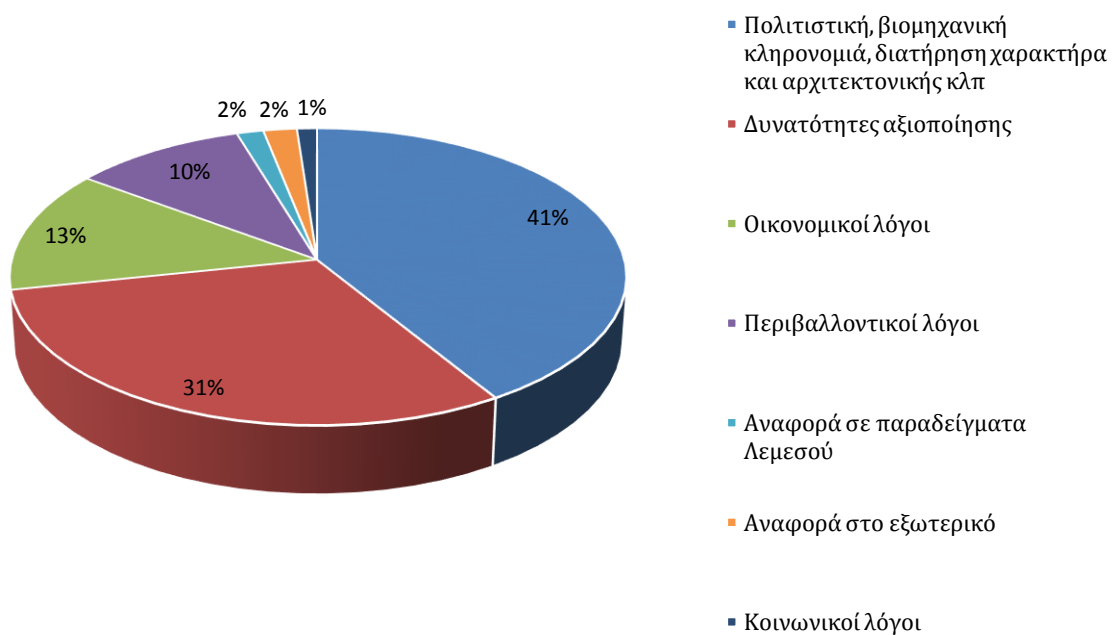
Δικαιολόγηση Κατεδάφισης

- Επικινδυνότητα
- Κακής ποιότητας οικοδομές
- Νέες οικοδομές
- Περιβαλλοντικοί λόγοι
- Κόστος

Διάγραμμα 4

Δικαιολόγηση Επανάχρησης

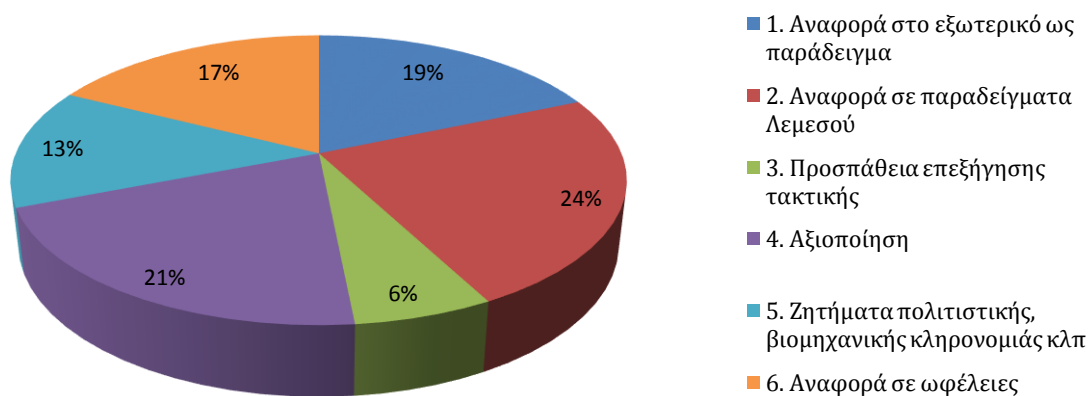
Διάγραμμα 5

Όσοι προέκριναν την επανάχρηση (Διάγραμμα 5), προέβαλαν τη σημασία των δομών αυτών ως μέρος της πολιτιστικής και βιομηχανικής κληρονομιάς και ως μέσο διατήρησης του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα και της ιστορίας της πόλης (41%), τις

ποικίλες δυνατότητες αξιοποίησης τους (31%), τους οικονομικούς λόγους (13%), θεωρώντας την επανάχρηση πιο συμφέρουσα, αφού αξιοποιεί υφιστάμενους πόρους, ενώ συμβάλλει και στην καταπολέμηση της ανεργίας και τους περιβαλλοντικούς λόγους (10%), λόγω της εξοικονόμησης πόρων, ενέργειας και χώρου. Οι λόγοι που προβάλλονται για την επιλογή της επανάχρησης, παρατηρούμε ότι επιβεβαιώνουν τα οφέλη της, όπως αυτά αναλύθηκαν στο θεωρητικό πλαίσιο, αναδεικνύοντας παράλληλα και τη σημασία της τακτικής αυτής.

Αναφορικά με τη γνώση για το ζήτημα της επανάχρησης βιομηχανικών δομών, μόνο το 34% έδωσε συγκεκριμένες απαντήσεις, αναφερόμενο σε ντόπια παραδείγματα (24%), στις δυνατότητες αξιοποίησής τους μέσω της επανάχρησης (21%), σε διεθνή παραδείγματα (19%) και στις ωφέλειες της τακτικής αυτής (17%). Τέλος, το 13% έκανε αναφορά στη σημασία της επανάχρησης στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και του βιομηχανικού παρελθόντος και το 6%, επιχείρησε να δώσει κάποιο ορισμό (Διάγραμμα 6).

Τι γνωρίζετε για την επανάχρηση παλιών/εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών μονάδων/κτηρίων/εγκαταστάσεων; (συγκεκριμένες απαντήσεις)

Διάγραμμα 6

Στη συνέχεια (Πίνακας 2), παρουσιάζονται, σε φθίνουσα σειρά σε σχέση με τον βαθμό συμφωνίας, οι ποσοστιαίες συχνότητες για το κατά πόσο θεωρούν, ότι η επανάχρηση εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών δομών συμβάλλει σε διάφορες περιπτώσεις. Διαφαίνεται ότι οι ερωτηθέντες πιστεύουν, ότι η τακτική αυτή συμβάλλει περισσότερο

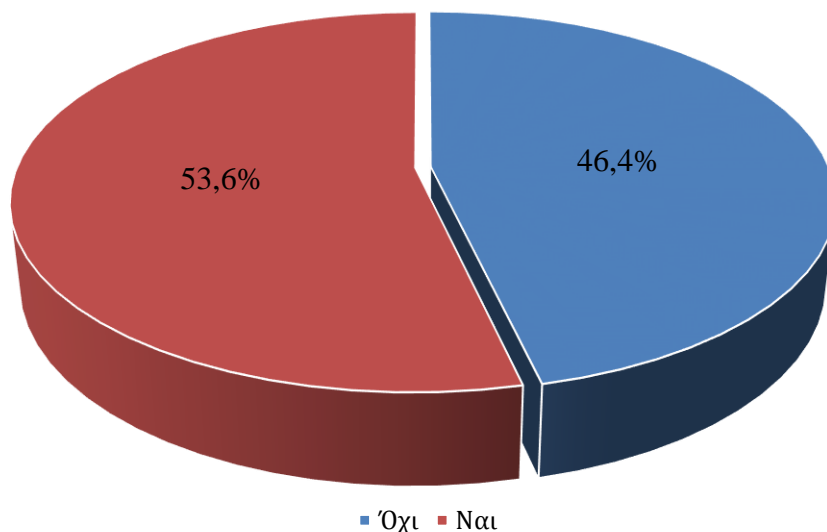
στη διάσωση της μνήμης και του παρελθόντος του τόπου (57,4%). Επιπλέον, περισσότεροι από τους μισούς, συμφωνούν πάρα πολύ στο ότι συμβάλλει στην αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών (53,6%), στη μείωση/εξάλειψη των επιπτώσεων στο περιβάλλον λόγω της εγκατάλειψης (50,9%) και στην προστασία και διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς (50,5%). Σε μικρότερο, αλλά σημαντικό βαθμό, δηλώθηκε ότι συμβάλλει πάρα πολύ, στην προσέλκυση κατοίκων (31,8%) και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής (31,8%).

	Καθόλου	Λίγο/κάπως	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Διάσωση μνήμης και παρελθόντος τόπου	2,1%	4,5%	17,0%	19,0%	57,4%
Αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών	1,0%	2,8%	14,5%	28,0%	53,6%
Μείωση/εξάλειψη επιπτώσεων στο περιβάλλον λόγω εγκατάλειψης (ρύπανση χώρου, εστία μολύνσεων κοκ).	1,0%	2,8%	13,5%	31,8%	50,9%
Προστασία και διατήρηση βιομηχανικής κληρονομιάς	2,4%	4,5%	17,3%	25,3%	50,5%
Ενίσχυση αξίας βιομηχανικών δομών ως μέρος πολιτιστικής κληρονομιάς	2,4%	3,8%	18,7%	29,1%	46,0%
Εξοικονόμηση πόρων λόγω της χρήσης ήδη υπαρχουσών δομών	2,1%	7,3%	23,9%	21,8%	45,0%
Περιβαλλοντικά οφέλη	1,4%	5,5%	19,7%	28,7%	44,6%
Προσέλκυση επενδύσεων/κεφαλαίου	1,0%	5,9%	14,9%	34,9%	43,3%
Νέες θέσεις εργασίας/καταπολέμηση ανεργίας	1,4%	2,1%	25,3%	28,4%	42,9%
Βελτίωση ποιότητας υγείας και περιβάλλοντος	2,4%	2,8%	19,7%	33,2%	41,9%
Άνοδος αξίας γης στην περιοχή	1,7%	3,5%	19,7%	34,9%	40,1%
Προσέλκυση τουρισμού	3,8%	9,3%	22,5%	26,3%	38,1%
Ενδυνάμωση αίσθησης οικειότητας	2,1%	6,9%	21,5%	32,2%	37,4%
Ενίσχυση ταυτότητας (εθνικής&τοπικής)	4,2%	10,4%	19,4%	29,1%	37,0%
Αύξηση κοινωνικοποίησης και δημόσιας συμμετοχής	0,7%	9,3%	23,2%	30,1%	36,7%
Ασφάλεια περιοχής	3,1%	7,3%	23,2%	30,1%	36,3%
Προσέλκυση κατοίκων	2,1%	10,7%	26,3%	29,1%	31,8%
Ενίσχυση κοινωνικής συνοχής	1,7%	7,3%	28,0%	31,1%	31,8%

Πίνακας 2

Όσον αφορά, το αν γνωρίζουν επαναχρησιμοποιημένες βιομηχανικές δομές στη Λεμεσό (Διάγραμμα 8), το 53,6% έδωσε θετική απάντηση.

Γνωρίζετε εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια/μονάδες/ εγκαταστάσεις στη Λεμεσό, που έχουν επαναχρησιμοποιηθεί;

Διάγραμμα 8

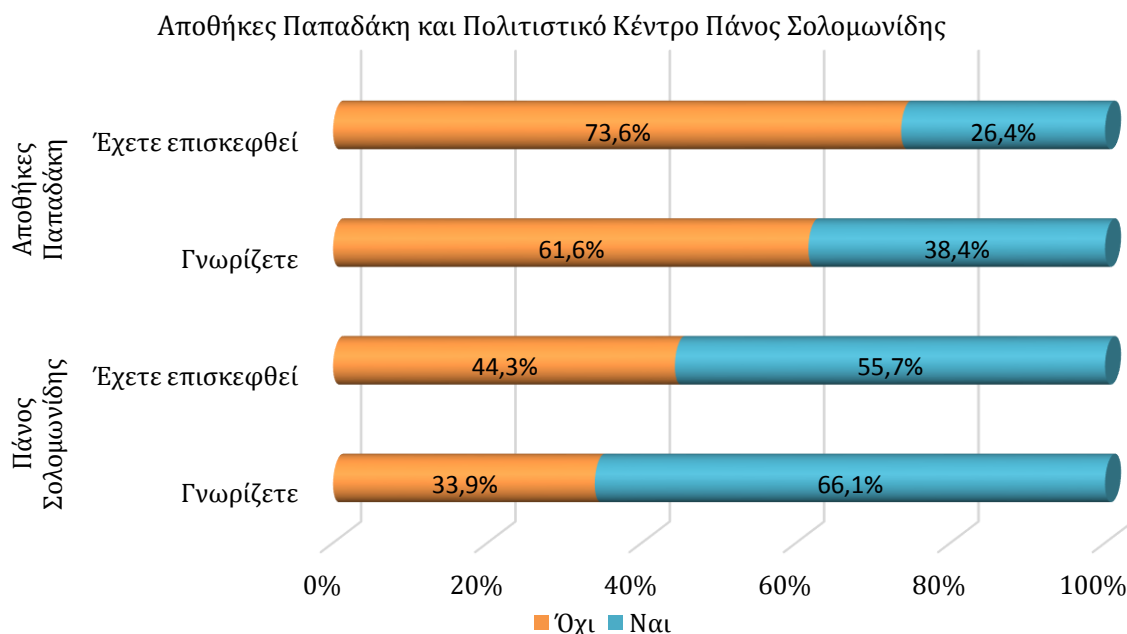
Στον Πίνακα 3, παρουσιάζονται, σε φθίνουσα σειρά, οι συγκεκριμένες αναφορές επαναχρησιμοποιούμενων βιομηχανικών δομών στην πόλη, μόνο από τα άτομα, που γνωρίζουν τέτοιες περιπτώσεις. Ο Χαρουπόμυλος Λανίτη/Αποθήκες Λανίτη, αναδεικνύεται ως το γνωστότερο παράδειγμα με 57,1%. Ακολουθούν οι Αποθήκες Τρακασόλ (27,9%), το Λιθογραφείο Κουβά (19,4%) και οι Αποθήκες Παπαδάκη (15,5%)· παραδείγματα, αναφερόμενα σε ποσοστό μεγαλύτερο του 15%.

	Όχι	Ναι
ΧΑΡΟΥΠΟΜΥΛΟΣ ΛΑΝΙΤΗ/ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΛΑΝΙΤΗ	42,9%	57,1%
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΤΡΑΚΑΣΟΛ	72,1%	27,9%
ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟ ΚΟΥΒΑ (ΠΑΝΟΣ ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ)	80,6%	19,4%
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗ	84,5%	15,5%
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ, ΑΠΟΘΗΚΕΣ, ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΙ ΚΛΠ ΧΩΡΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΠΟΛΗ (ΖΙΚ-ΖΑΚ, ΟΔΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΓ. ΑΝΔΡΕΟΥ, ΟΔΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ, ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ)	88,4%	11,6%
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΠΑΛΙΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ	89,0%	11,0%
LIDL ΜΟΥΤΤΑΓΙΑΚΑΣ (ΠΡΩΗΝ ΑΠΟΘΗΚΕΣ)	94,8%	5,2%
ΠΡΩΗΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ, ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΛΠ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΠΑΚ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	95,5%	4,5%
ΠΑΛΙΟ ΕΥΔΑΔΙΚΟ	97,4%	2,6%
ΣΤΟΑ (ΑΠΟΘΗΚΕΣ) ΚΟΤΣΑΠΑ (ΚΤΗΡΙΟ Τ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΤΕΠΑΚ)	97,4%	2,6%
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΣΥΚΟΠΕΤΡΙΤΗ (ΤΕΠΑΚ)	98,1%	1,9%
COLUMBIA PLAZA (ΠΡΩΗΝ ΣΥΝΕΡΓΕΙΟ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΩΝ)	98,1%	1,9%
ΜΥΛΟΣ (ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑΣ)	98,7%	1,3%
ΜΟΥΣΕΙΟ ΝΕΡΟΥ	98,7%	1,3%
ΚΑΠΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΠΑΤΤΙΚΗ	99,4%	0,6%
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΤΣΕΡΙΩΤΗ (ΤΕΠΑΚ)	99,4%	0,6%
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΑΠΝΟΥ (ΑΡΧΟΝΤΑΡΙΚΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ)	99,4%	0,6%
ΜΑΚΑΡΟΝΟΠΟΙΕΙΟ ΔΩΡΙΤΗ	99,4%	0,6%
ΚΟΥΜΠΟΠΟΙΕΙΟ (ΑΓ. ΙΩΑΝΝΗΣ)	99,4%	0,6%
ΕΡΓΟΣΤ. ΜΙΤΣΙΔΗ	99,4%	0,6%
ΠΑΛΙΕΣ ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΣΕ ΑΓ. ΤΥΧΩΝΑ(ΝΥΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ)	99,4%	0,6%
ΠΡΩΗΝ ΕΡΓ. ΕΝΔΥΣΗΣ ΛΕΜΕΚΟ (ΝΥΝ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ)	99,4%	0,6%
ΓΥΨΟΠΟΙΕΙΟ (ΓΕΡΜΑΣΟΓΕΙΑ)	99,4%	0,6%
ΠΑΛΙΟ ΕΥΛΟΥΡΓΕΙΟ, ΝΥΝ ΧΩΡΟΣ ΤΕΧΝΗΣ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ (ΟΔΟΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ)	99,4%	0,6%
ΑΠΟΘΗΚΗ ΕΠΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (ΝΥΝ SPA)	99,4%	0,6%
ΣΤΗΝ ΒΙΟΜΗΧ. ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΟΝΟΒΟΛΙΚΟΥ (ΝΥΝ ΧΡΗΣΗ ΩΣ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ, ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ, ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ)	99,4%	0,6%

Πίνακας 3

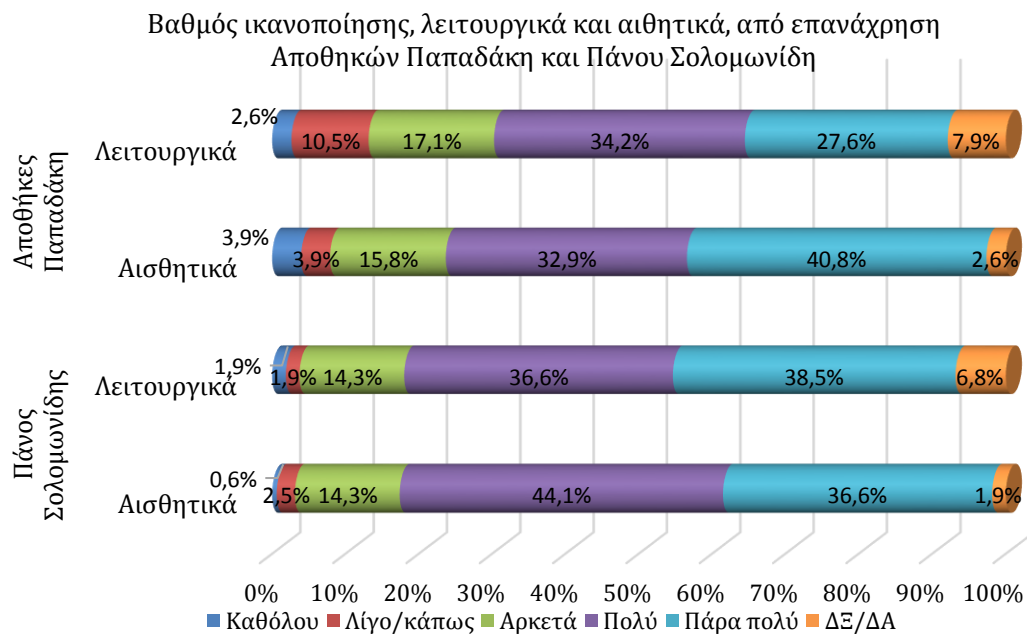
Στο Γ΄ μέρος, στόχος ήταν να διερευνηθεί η άποψη των ερωτηθέντων γύρω από τα δύο λεμεσιανά παραδείγματα που αναλύονται στην εργασία. Στο Διάγραμμα 9, παρουσιάζεται το κατά πόσο γνωρίζουν κι έχουν επισκεφθεί το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη και το Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης-Θεατρικό Μουσείο, με το 26,4% να δηλώνει, ότι έχει επισκεφθεί και το 38,4%, ότι γνωρίζει τις Αποθήκες Παπαδάκη. Από την άλλη, το Πάνος Σολομωνίδης, φαίνεται ότι

το γνωρίζει και το έχει επισκεφθεί αρκετά μεγαλύτερο ποσοστό: 66,1% και 55,7%, αντίστοιχα. Τα ποσοστά αυτά καταδεικνύουν ότι οι Αποθήκες Παπαδάκη δεν είναι τόσο γνωστές στο ευρύ κοινό, με το γεγονός της αδράνειας στις δράσεις του για μεγάλο χρονικό διάστημα, να φαίνεται ότι υπήρξε καθοριστικός παράγοντας.

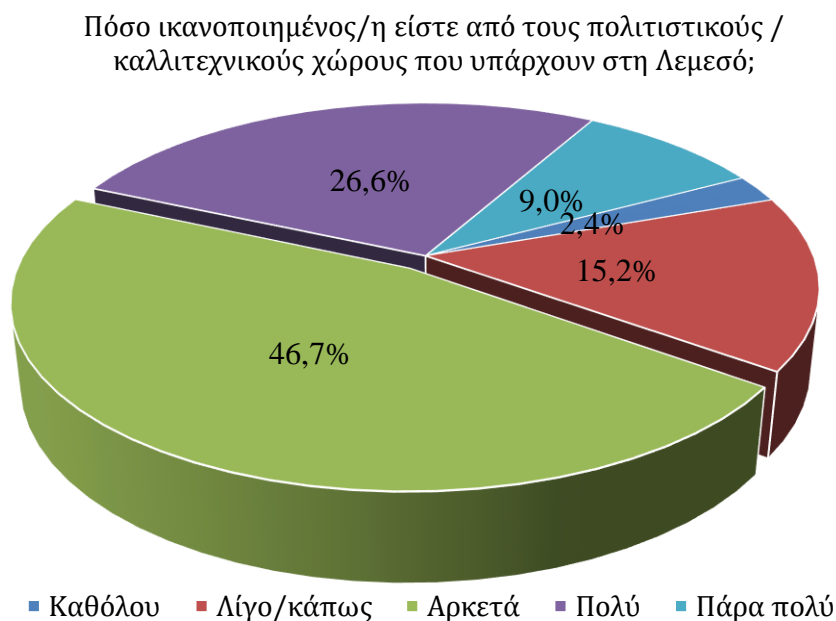
Διάγραμμα 9

Στη συνέχεια, επιλέγηκαν, ξεχωριστά για κάθε περίπτωση, τα άτομα που επισκέφθηκαν τα πιο πάνω, με τον βαθμό ικανοποίησης από την επανάχρησή τους, λειτουργικά και αισθητικά, να παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 10. Σε λειτουργικό επίπεδο, παρατηρείται μεγάλος βαθμός ικανοποίησης και στις δύο περιπτώσεις: Το 61,8% δήλωσε ότι είναι πολύ ή πάρα πολύ ικανοποιημένο για τις Αποθήκες Παπαδάκη, με, αντίστοιχα, το 75,1%, για το Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης. Αισθητικά, διαφάνηκε, επίσης, μεγάλος βαθμός ικανοποίησης: Το 73,7% δήλωσε ότι είναι πολύ ή πάρα πολύ ικανοποιημένοι στην περίπτωση των Αποθηκών Παπαδάκη και αντίστοιχα, το 80,7% για το Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης. Τέλος, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι τα ποσοστά όσων δήλωσαν καθόλου ή λίγη ικανοποίηση και στις δύο περιπτώσεις, ήταν σημαντικά μικρά.

Διάγραμμα 10

Στόχος του Δ' μέρους ήταν ο εντοπισμός των κενών στον πολιτιστικό/καλλιτεχνικό τομέα της πόλης, ως βασικό στοιχείο του καταρτισμού της τελικής πρότασης επανάχρησης του ΣΟΔΑΠ. Στο Διάγραμμα 11, παρουσιάζεται ο βαθμός ικανοποίησης από τους υφιστάμενους καλλιτεχνικούς/πολιτιστικούς χώρους, με την πλειοψηφία, 46,7%, να δηλώνει αρκετά ικανοποιημένη. Σημαντικό είναι να αναφερθεί, ότι το 17,6% δήλωσε καθόλου ή λίγο/κάπως ικανοποιημένο στο εν λόγω ερώτημα.

Διάγραμμα 11

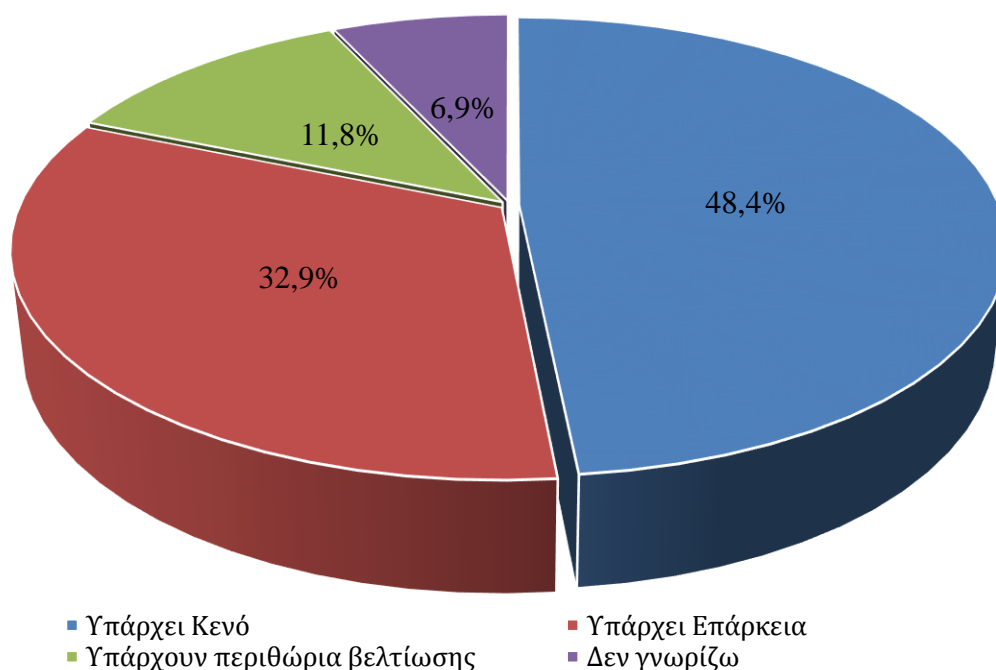
Στη συνέχεια (Πίνακας 4), παρουσιάζονται, σε φθίνουσα σειρά οι πολιτιστικοί/καλλιτεχνικοί χώροι που γνωρίζουν ή έχουν επισκεφθεί οι ερωτηθέντες. Αναμενόμενα, το Θέατρο Ριάλτο (95,8%), το Παττίχειο Θέατρο (95,5%), το Κάστρο-Μεσαιωνικό Μουσείο (86,2%) και η Δημοτική Βιβλιοθήκη (78,9%) είναι τα πιο γνωστά και δημοφιλή. Εντούτοις και οι υπόλοιπες επιλογές σημειώνουν αρκετά υψηλά ποσοστά, άνω του 30%, με εξαίρεση το Κέντρο Χορού (12,5%).

	Όχι	Ναι
Θέατρο Ριάλτο	4,2%	95,8%
Παττίχειο Θέατρο	4,5%	95,5%
Κάστρο-Μεσαιωνικό Μουσείο Κύπρου	13,8%	86,2%
Δημοτική Βιβλιοθήκη	21,1%	78,9%
Θέατρο ΈΝΑ	39,1%	60,9%
Αρχαιολογικό Μουσείο	41,5%	58,5%
Δημοτική Πινακοθήκη	44,6%	55,4%
ΕΘΑΛ	53,6%	46,4%
Παττίχειο Δημοτικό Μουσείο-Ιστορικό Αρχείο-Κέντρο Μελετών	56,1%	43,9%
Παλιό Ξυδάδικο	66,8%	33,2%
Μουσείο Λαϊκής Τέχνης	69,6%	30,4%
Κέντρο Χορού	87,5%	12,5%
Άλλο	88,9%	11,1%

Πίνακας 4

Αναφορικά με την άποψη του κοινού, κατά πόσο υπάρχει επάρκεια ή μη πολιτιστικών/καλλιτεχνικών χώρων στην πόλη, παρατηρείται (Διάγραμμα 12), ότι η πλειοψηφία (48,4%) δήλωσε, ότι υπάρχει κενό που χρειάζεται να καλυφθεί. Από την άλλη, το 32,9% θεωρεί ότι υπάρχει επάρκεια, με το 11,8%, να δηλώνει, ότι υπάρχουν χώροι, με περιθώρια, όμως, βελτίωσης, ενώ 6,8% δήλωσαν άγνοια.

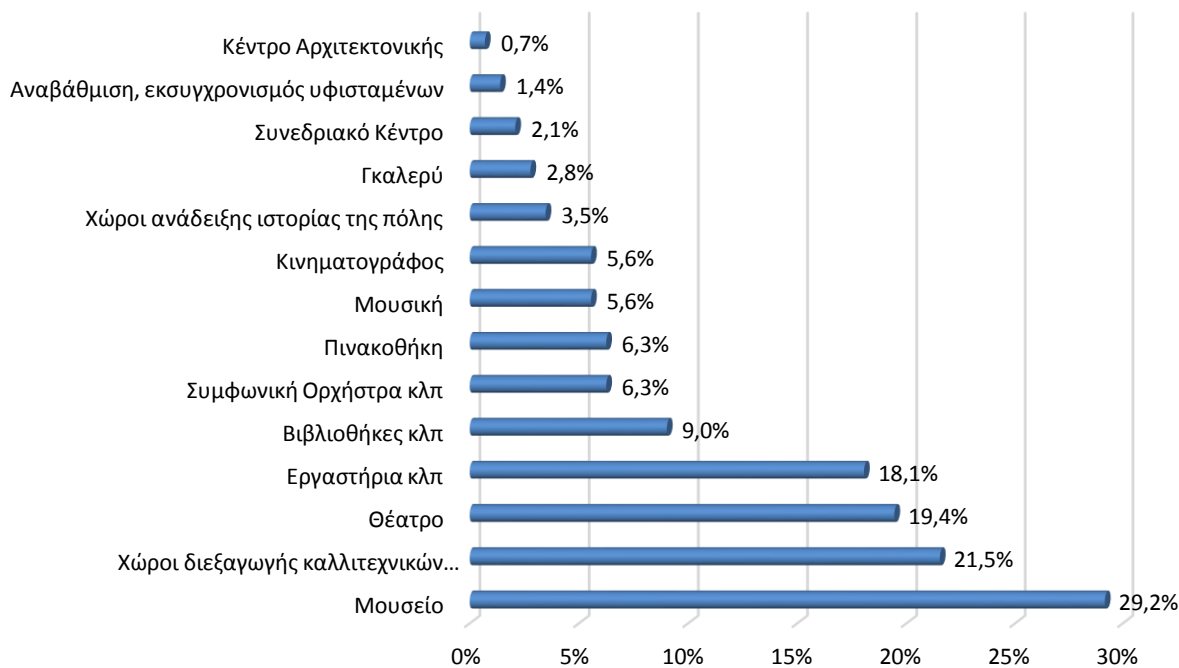
Υπάρχει επάρκεια πολιτιστικών/καλλιτεχνικών χώρων στη Λεμεσό;

Διάγραμμα 12

Αναφορικά με τι κενό εντοπίζεται συγκεκριμένα και είναι αναγκαίο να καλυφθεί, από το 50% που κατέθεσε συγκεκριμένες απόψεις, παρατηρείται, ότι τέσσερεις είναι οι ανάγκες που ξεχωρίζουν (Διάγραμμα 13): Μουσειακοί χώροι, χώροι διεξαγωγής καλλιτεχνικών/πολιτιστικών εκδηλώσεων, θεατρικοί χώροι και καλλιτεχνικά εργαστήρια. Αναφορικά με τους μουσειακούς χώρους αναφέρεται, μεταξύ άλλων, η δημιουργία μουσείου οίνου, σύγχρονης τέχνης, παιδιού και παραμυθιού, φυσικής ιστορίας, βυζαντινό/εκκλησιασσιαστικό, θαλάσσης και Μάριου Τόκα. Γενικά, οι ώρες λειτουργίας των μουσείων στην Κύπρο δεν ευνοεί την επισκεψιμότητα από το ευρύ κοινό, αφήνοντας τα, ως επί το πλείστον, νεκρά, δημιουργώντας, έτσι, την ανάγκη για τη δημιουργία περισσότερων και με ευρύτερη θεματολογία. Αναφορικά με τους χώρους καλλιτεχνικών/πολιτιστικών δράσεων, οι απαντήσεις περιλαμβάνουν πολιτιστικούς πολύχωρους, χώρους εκθέσεων, χώρους αναβίωσης παλιών επαγγελματιών, χώρους διαλέξεων, ακόμη και πολυλειτουργικό κτήριο για όλων των τύπων δράσεις. Αναφορικά με τους θεατρικούς χώρους, οι πλείστοι κάνουν λόγο για έλλειψη θεάτρων μεσαίου μεγέθους, με σύγχρονο εξοπλισμό. Τέλος, οι ερωτηθέντες πιστεύουν, ότι υπάρχει κενό σε καλλιτεχνικά εργαστήρια όλων των μορφών τέχνης και σε χώρους προβών, όπου οι καλλιτέχνες θα δημιουργούν και θα εκθέτουν αναλόγως, τονίζοντας όμως, την αναγκαιότητα παροχής τους με χαμηλό ενοίκιο.

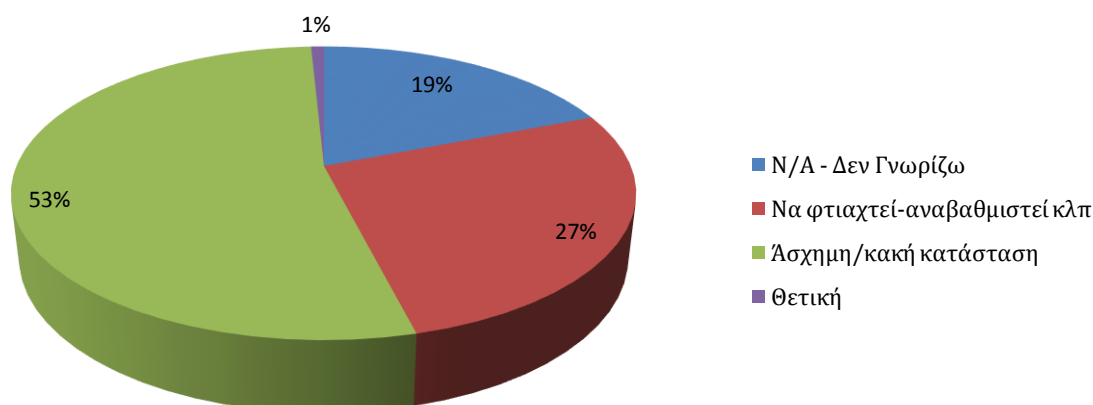
Τι πολιτιστικός/καλλιτεχνικός χώρος λείπει από τη Λεμεσό;

Διάγραμμα 13

Το Ε' σκέλος των ερωτήσεων, στοχεύει στη διερεύνηση της γνώμης του κοινού για τις εγκαταστάσεις του ΣΟΔΑΠ και ποια θα ήταν η καταλληλότερη επανάχρηση του διατηρητέου του τμήματος. Το 75,8% δήλωσε, ότι γνωρίζει το εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο, ενώ, το 43,9% των ερωτηθέντων δήλωσε, ότι έχει επισκεφθεί την περιοχή και συνεπακόλουθα και τις εν λόγω εγκαταστάσεις. Αναφορικά με την κατάσταση των εγκαταστάσεων, το 53% όσων το έχουν επισκεφθεί χαρακτήρισε την κατάσταση ως πολύ κακή, τονίζοντας την εικόνα ερήμωσης κι εγκατάλειψης που παρουσιάζει και το 27% επεσήμανε την ανάγκη άμεσης αναβάθμισης και αξιοποίησής του (Διάγραμμα 14).

Άποψη για κατάσταση ΣΟΔΑΠ

Διάγραμμα 14

Αναφορικά με το ποια θα πρέπει να είναι η επανάχρηση του τμήματος ενδιαφέροντός μας (Πίνακας 5), η πολιτιστική/καλλιτεχνική (68,4%) επανάχρηση είναι αυτή με το μεγαλύτερο βαθμό συμφωνίας. Ακολουθεί η εκπαιδευτική επανάχρηση (52,1%), με τις υπόλοιπες επιλογές να αναφέρονται από λιγότερους από τους μισούς. Εντούτοις, η επιλογή της αναψυχής συγκεντρώνει ένα, επίσης, σεβαστό ποσοστό (43,4%). Σημαντικό είναι να τονίσουμε, ότι η μεγάλη πλειονότητα επέλεγε περισσότερες των μία χρήσεων, με την μεικτή, επομένως επανάχρηση να προτιμάται.

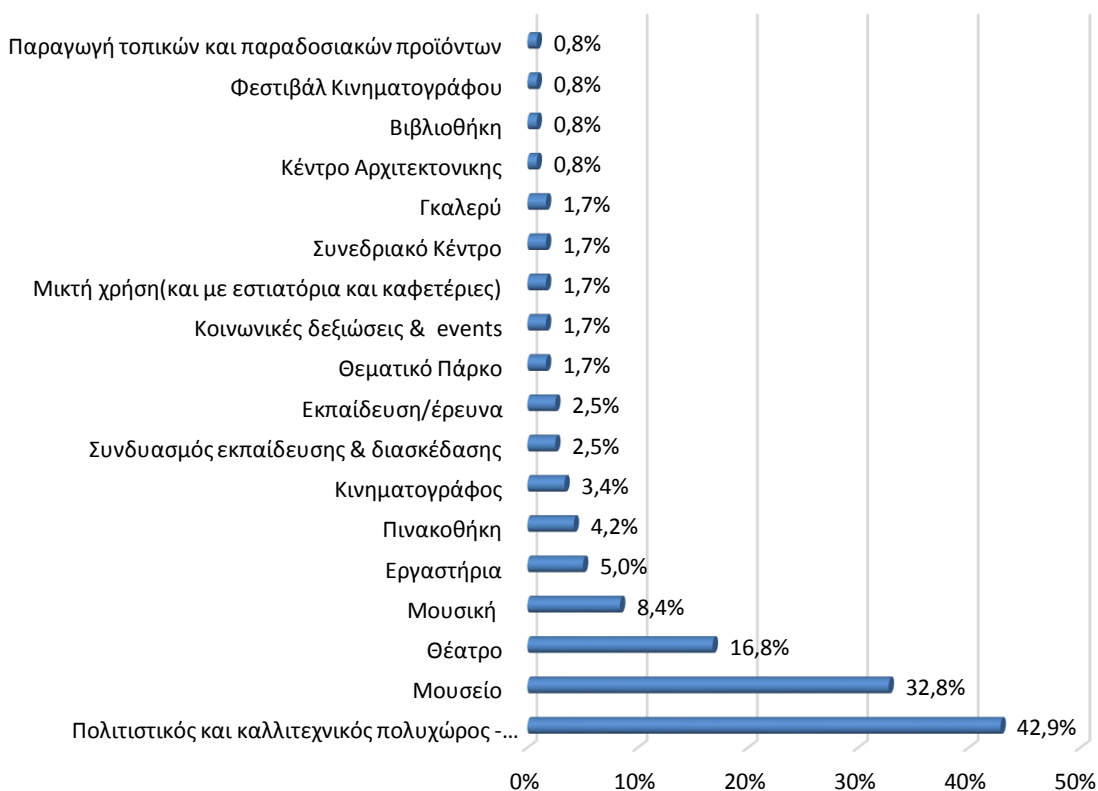
	Όχι	Ναι
Πολιτιστική/καλλιτεχνική	31,6%	68,4%
Εκπαιδευτική (πανεπιστημιακές σχολές κοκ)	47,9%	52,1%
Ψυχαγωγική/Αναψυχή	56,6%	43,4%
Αθλητικές εγκαταστάσεις	76,0%	24,0%
Επιχειρηματική/εμπορική	76,7%	23,3%
Τουριστικές εγκαταστάσεις	82,6%	17,4%
Γραφεία	93,1%	6,9%
Βιομηχανική	93,1%	6,9%
Οικιστική	94,4%	5,6%
Άλλο	96,9%	3,1%

Πίνακας 5

Αναφορικά με το ποια θα μπορούσε να είναι η πολιτιστική/καλλιτεχνική επανάχρηση του ΣΟΔΑΠ, μόνο το 41% έκανε συγκεκριμένες προτάσεις, εκ των οποίων τρεις κατηγορίες ξεχώρισαν (Διάγραμμα 15): Η επανάχρηση ως πολιτιστικός/καλλιτεχνικός

πολυχώρος και εκθεσιακός χώρος, ως μουσείο και ως θέατρο, επιβεβαιώνοντας και τις απόψεις για τα κενά στο πολιτιστικό/καλλιτεχνικό πεδίο της πόλης. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την επανάχρησή του ως πολιτιστικό/καλλιτεχνικό πολυχώρο κι εκθεσιακό χώρο, προτάθηκαν, μεταξύ άλλων, η μετατροπή του σε κέντρο γραμμάτων και τεχνών, σε κέντρο πολιτισμού, ακόμη και σε χώρο φιλοξενίας λαογραφικών δράσεων και εκδηλώσεων. Επιπλέον, προτάθηκε και η μετατροπή του σε μόνιμο εκθεσιακό χώρο, για τη φιλοξενία διαφόρων συλλογών τέχνης. Σχετικά με την επανάχρησή του ως μουσείο, προτάθηκε η μετατροπή του σε μουσείο οίνου και ζυθοποιίας, καρναβαλιού, βιομηχανίας, αθλητισμού, σύγχρονης και μοντέρνας τέχνης, σε παιδικό μουσείο, ακόμη και σε μουσείο θαλάσσης.

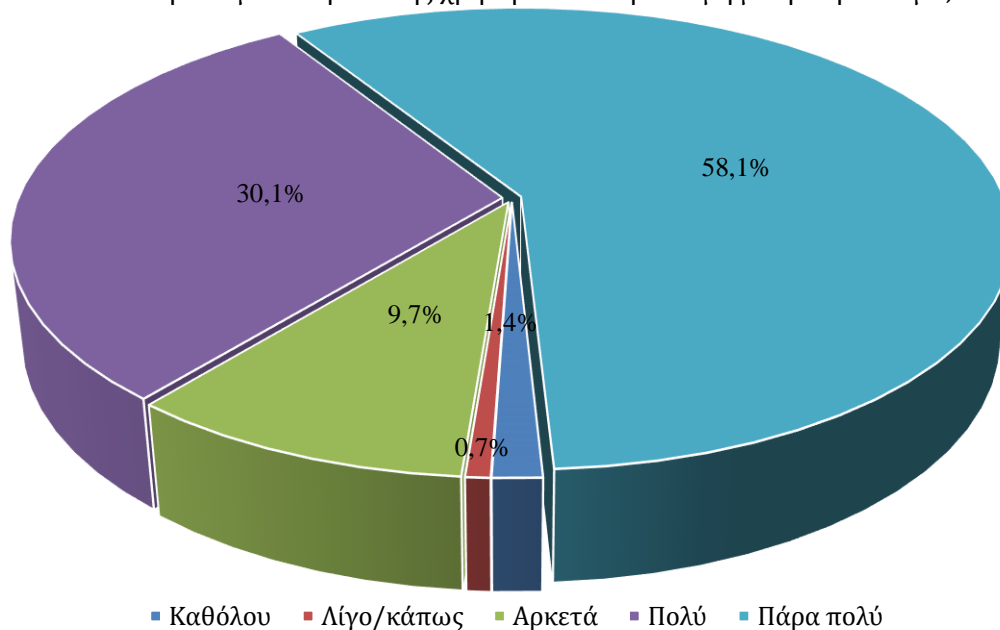
Επανάχρηση ΣΟΔΑΠ

Διάγραμμα 15

Τέλος, αναφορικά με το πόσο σημαντική θεωρούν την αξιοποίηση και της υπόλοιπης περιοχής προκειμένου η νέα χρήση του ΣΟΔΑΠ να είναι μακροπρόθεσμα βιώσιμη, παρατηρείται (Διάγραμμα 16), ότι περισσότεροι από τους μισούς (58,1%) την θεωρούν πάρα πολύ σημαντική, ενώ, μόνο το 2,1% δήλωσε καθόλου ή λίγο/κάπως σημαντική τη βελτίωση/αξιοποίηση και της υπόλοιπης περιοχής.

Πόσο σημαντική θεωρείτε τη βελτίωση/αξιοποίηση και της υπόλοιπης περιοχής, όπου βρίσκονται οι εγκαταστάσεις της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, προκειμένου η νέα της χρήση να είναι βιώσιμη μακροπρόθεσμα;

Διάγραμμα 16

Καταληκτικά, αναφορικά με τον ΣΟΔΑΠ παρατηρείται ότι, αποτελεί την πιο γνωστή εγκαταλελειμμένη βιομηχανική δομή, από τις δοθείσες απαντήσεις, με τη συντριπτική πλειοψηφία, να το γνωρίζει· εντούτοις, ο έλεγχος X^2 ανέδειξε κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία⁶: Οι πλείστοι που έχουν γνώση αυτού είναι άνδρες (83,2%) σε σχέση με 69,1% γυναίκες, όπως επίσης και άτομα άνω των 46 ετών, με τους νεότερους να το γνωρίζουν σε πολύ μικρότερο ποσοστό. Συγκεκριμένα, 95,3% των ηλικιών 46-60 και 82,8% των 61 και άνω, σε σχέση με το 59,6% και 71,1% των ηλικιών 20-30 και 31-45, αντίστοιχα. Αν και αποτελεί από τις γνωστότερες οινόβιομηχανίες, εντούτοις η σταδιακή εγκατάλειψή του εδώ και πάνω από 15 χρόνια και η συνεπακόλουθη ερήμωση και μη εκμετάλλευσή του, ίσως να δικαιολογεί την άγνοια των νεαρότερων, που δεν βίωσαν το εργοστάσιο στην ακμή του. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει και το μορφωτικό

⁶ Οι στατιστικοί έλεγχοι παρατίθενται αναλυτικά στο Παράρτημα.

επίπεδο, με τους απόφοιτους μέσης/τεχνικής εκπαίδευσης να έχουν το υψηλότερο ποσοστό (91,7%), ως προς το κατά πόσο το γνωρίζουν.

Αναφορικά με τον βαθμό ικανοποίησης από τους υπάρχοντες πολιτιστικούς/καλλιτεχνικούς χώρους, η πλειονότητα εμφανίζεται ευχαριστημένη, αν και θεωρούν, ότι υπάρχουν ουσιαστικά κενά. Παρατηρείται, ότι η ηλικία των ερωτηθέντων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, με τους 20-30 ετών, να επιδεικνύουν τη μικρότερη ικανοποίηση (29,8%)· στοιχείο, που μπορεί να συνδυαστεί και με το σημαντικό ποσοστό που ανέδειξε την ανάγκη για καλλιτεχνικά εργαστήρια για νέους δημιουργούς. Αναφορικά με τις πολιτιστικές χρήσεις που προτάθηκαν για τον ΣΟΔΑΠ, παρατηρούμε ότι αυτές με τα υψηλότερα ποσοστά, ταυτίζονται, σχεδόν απόλυτα, με τα κενά που προανέδειξαν, θεωρώντας τον, κατάλληλο να τις φιλοξενήσει.

Σχετικά με το ζήτημα της επανάχρησης βιομηχανικών δομών και γενικά και στη Λεμεσό, παρατηρείται ότι προτιμάται πλειοψηφικά, έναντι της κατεδάφισης, με τους λόγους που προβάλλονται, στον μεγαλύτερο τους βαθμό, να επιβεβαιώνουν τα οφέλη της, όπως αναλύθηκαν στο 1^ο κεφάλαιο, αναδεικνύοντας, παράλληλα και τη συνειδητοποίηση αυτών από μεγάλη μερίδα των ερωτηθέντων. Ο έλεγχος X^2 ανέδειξε, ότι το φύλο των ερωτηθέντων επηρέασε την επιλογή αυτή, με την κατεδάφιση να επιλέγεται περισσότερο από τους άντρες (63,5%) και με την επανάχρηση να προτιμάται περισσότερο από τις γυναίκες (56,1%). Αναφορικά, δε με το πώς αξιολογήθηκε η συμβολή της επανάχρησης βιομηχανικών δομών σε διάφορες περιπτώσεις, είναι ενδιαφέρον, ότι οι πλείστες αυτών που συγκέντρωσαν άνω του 50%, αφορούν την πολιτιστική πτυχή, με τις υπόλοιπες να αφορούν οικονομία και περιβάλλον. Εντούτοις, για όλες τις περιπτώσεις συγκεντρώθηκαν ποσοστά άνω του 31%, ως προς τη συμβολή της επανάχρησης· ποσοστά, αρκετά υψηλά.

Ειδικά για τη Λεμεσό, ο Χαρουπόμυλος αποτελεί το γνωστότερο, με διαφορά, παράδειγμα, μεταξύ των επαναχρησιμοποιημένων βιομηχανικών δομών, αποτελώντας σημείο αναφοράς για την πόλη. Αναφορικά, δε με το Πάνος Σολομωνίδης και τις Αποθήκες Παπαδάκη, τα χαμηλότερα ποσοστά γνώσης κι επισκεψιμότητας του δεύτερου έναντι του πρώτου, αποδεικνύουν, εν πολλοίς, ότι οι Αποθήκες δεν έχουν ακόμη εγκαθιδρυθεί στη συνείδηση του κοινού, με την αδράνεια που το χαρακτήρισε για μεγάλο χρονικό διάστημα να υπήρξε καθοριστική. Επιπλέον, ο στατιστικός έλεγχος ανέδειξε, ότι και στις δύο αυτές περιπτώσεις, η επισκεψιμότητα είναι μειωμένη στις

ηλικίες 45 και κάτω. Συγκεκριμένα, η επισκεψιμότητα για το Πάνος Σολομωνίδης ανέρχεται σε 48,9% και 45,6% για τις ηλικίες 20-30 και 31-45, αντίστοιχα και για τις Αποθήκες Παπαδάκη, 17% και 16,9% για τις ίδιες ηλικιακές κατηγορίες. Ειδικά για το Πάνος Σολομωνίδης, μειωμένη είναι η επισκεψιμότητα και από τους απόφοιτους μέσης/τεχνικής εκπαίδευσης (47,2%).

4.3 Συνεντεύξεις

Κάνοντας αρχή με το γενικότερο ζήτημα της πολιτιστικής επανάχρησης, οι συνεντευξιαζόμενοι εξέφρασαν τη συμφωνία τους, τονίζοντας ότι η σωστή εφαρμογή της, μπορεί να μεταμορφώσει ακόμη και ολόκληρη περιοχή (Ντέτσερ, 2020). Στην περίπτωση των βιομηχανικών δομών, οι πλείστοι τόνισαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους που τις καθιστούν ιδανικές: Την ανθεκτικότητά τους λόγω της καλής μηχανολογικής δομής (Αργυρίδης, 2020), το μέγεθος και το ύψος των ενιαίων κι ευέλικτων χώρων που ευνοούν τη φιλοξενία ποικίλων πολιτιστικών χρήσεων (Αναξαγόρου, 2020, Σεργίδης, 2020). Τόνισαν, όμως, συνολικά, την αναγκαιότητα της σωστής πολιτικής και διαχείρισης τέτοιων χώρων, με πολλές τέτοιες περιπτώσεις να εδράζονται στην τυχαιότητα, βασιζόμενες, εν πολλοίς, σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες και όχι σε μια ολιστική πολιτιστική πολιτική (Ντέτσερ, 2020). Παράλληλα, τόνισαν την ανάγκη οι νέοι αυτοί χώροι να είναι ζωντανοί κι ελκυστικοί, προς εξυπηρέτηση ουσιαστικών αναγκών (Σοφοκλέους, 2020). Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντικό είναι οι εφαρμόζοντες την τακτική αυτή, να γνωρίζουν τα σωστά βήματα υλοποίησής της (Παπαδόπουλος, 2020) και να μην γίνεται ερήμην των ανθρώπων που είναι γνώστες της λειτουργίας πολιτιστικών χώρων, παράλληλα με τη σωστή δημιουργική διαχείρισή τους (Αργυρίδης, 2020).

Για τους ερωτηθέντες, η Λεμεσός διαθέτει πλούσια βιομηχανική αρχιτεκτονική κληρονομιά, με πολλούς χώρους να παραμένουν ανενεργοί, καθιστώντας την, ένα ανοιχτό μουσείο (Σοφοκλέους, 2020 Αναξαγόρου, 2020), με τα κτήρια αυτά να έχουν την προοπτική να αποτελέσουν σημεία αναφοράς της τοπικής ιστορίας, πέρα από καταλύτες ανάπτυξης (Ντέτσερ, 2020). Ως το πρώτο επιτυχημένο παράδειγμα πολιτιστικής επανάχρησης βιομηχανικών δομών, αναφέρεται συνολικά ο Χαρουπόμυλος Λανίτη, αποτελώντας, για περίπου είκοσι χρόνια, χώρο φιλοξενίας εικαστικών και άλλων εκθέσεων, υψηλών προδιαγραφών, αφήνοντας το στίγμα του (Σοφοκλέους, 2020, Αναξαγόρου, 2020, Σεργίδης, 2020, Θεοδωρίδης, 2020).

Τα παραδείγματα του Λιθογραφείου Κουβά και των Αποθηκών Παπαδάκη συγκέντρωσαν ποικιλία απόψεων. Όσον αφορά το πρώτο, παρατηρούνται, κυρίως, θετικές απόψεις, θεωρούμενο, εν πολλοίς, επιτυχημένο (Σοφοκλέους, 2020, Αναξαγόρου, 2020, Θεοδωρίδης, 2020). Εντούτοις, διατυπώθηκαν και επιφυλάξεις, που αφορούν, κυρίως, τη λειτουργία του χώρου, θεωρώντας, ότι η χρήση θα μπορούσε να είναι πιο δημιουργική, τονίζοντας την ανάγκη εύρεσης τρόπων ανακύκλωσης του κοινού, συγκεκριμένα για το Μουσείο (Αργυρίδης, 2020), τη μη ένταξή του σε ένα γενικότερο πλέγμα δραστηριοτήτων κι επισκεψιμότητας (Σεργίδης, 2020) και την ανάγκη εξειδικευμένης επαναδιαμόρφωσης των αιθουσών, προκειμένου να μπορούν να δεχθούν εικαστικές και άλλες εκθέσεις (Παπαδόπουλος, 2020).

Για τις Αποθήκες Παπαδάκη, παρατηρείται ταύτιση απόψεων· συμφωνείται, ότι δεν έχει αξιοποιηθεί, ακόμη, ικανοποιητικά, εντοπίζοντας αδυναμίες στη διαχείριση και μη διαμόρφωση των κατάλληλων, ακόμη, πολιτικών. Αν και ο ορισμός καλλιτεχνικής διευθύντριας προσλαμβάνεται θετικά, εντούτοις, είναι διάχυτη η άποψη της αναγκαιότητας ενός ευρύτερου μηχανισμού, για ουσιαστικότερα αποτελέσματα. Γενικότερα, διακρίνεται επιφυλακτικότητα, κυρίως για την ευρύτητα των δυνατοτήτων του χώρου και για το ότι δεν είναι, ακόμη, ευρέως γνωστός (Ντέτσερ, 2020, Σεργίδης, 2020, Θεοδωρίδης, 2020, Παπαδόπουλος, 2020, Αργυρίδης, 2020).

Αναφορικά με τα κενά στο πολιτιστικό/καλλιτεχνικό πεδίο της πόλης, παρατηρείται, εν πολλοίς, συμφωνία απόψεων, με τους νέους δημιουργούς/καλλιτέχνες να αναφέρονται συνολικά, ως οι μη έχοντες πρόσβαση σε προσιτούς χώρους, οικονομικά και όσον αφορά τη χωρητικότητα. Οι υπάρχοντες χώροι, είναι, κυρίως, μεγάλης χωρητικότητας, καθιστώντας τους ασύμφορους· ένας σύγχρονος χώρος μεσαίου μεγέθους, για μικρότερες παραγωγές, θα κάλυπτε αυτό το κενό (Αργυρίδης, 2020, Παπαδόπουλος, 2020, Ντέτσερ, 2020), αλλά κι ένας χώρος δημιουργίας, ως το κέντρο των δημιουργών της πόλης, συμπεριλαμβανομένων εργαστηρίων, εκθεσιακών χώρων, συνδυαστικά με φτηνούς χώρους κατοικίας, θα ήταν πολύ χρήσιμος για την πόλη (Σοφοκλέους, 2020). Ως αναγκαιότητα αναφέρεται και η ύπαρξη ενός μεγάλου πολυχώρου, προς εξυπηρέτηση διαφόρων πολιτιστικών/καλλιτεχνικών αναγκών (Ντέτσερ, 2020, Αργυρίδης, 2020), ο οποίος θα μπορούσε να καλύψει και το κενό, που άφησε ο χώρος του Χαρουπόμυλου, προς εξυπηρέτηση εικαστικών και όχι μόνο εκθέσεων (Αναξαγόρου, 2020, Θεοδωρίδης, 2020).

Στο πλαίσιο αυτό, ένα καλλιτεχνικό πεδίο που αδικείται είναι ο σύγχρονος χορός, ο οποίος γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση, από ομάδες και νέους καλλιτέχνες, που δημιουργούν μέσω πρωτοποριακών κι εναλλακτικών δράσεων, με τη δημιουργία χώρων blackboxes, να προτείνεται για εξυπηρέτηση των αναγκών τους (Αναξαγόρου, 2020, Ντέτσερ, 2020). Επιπλέον, στη Λεμεσό υπάρχουν 65 πολιτιστικοί φορείς χωρίς στέγη, με τον Δήμο να αδυνατεί να ανταποκριθεί (Αναξαγόρου, 2020). χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Διάστασης, η οποία απειλείται με παύση των δράσεών της, αδυνατώντας να βρει ένα προσιτό οικονομικά χώρο στέγασης (Παπαδόπουλος, 2020).

Τέλος, αναφορικά με το διατηρητέο τμήμα του ΣΟΔΑΠ, οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν έντονα θετικοί, ότι θα μπορούσε να εξυπηρετήσει με την επανάχρησή του αυτές τις ανάγκες, με την κατάλληλη, βέβαια, αποκατάσταση και διαχείριση. Πιο συγκεκριμένα, πρότειναν την επανάχρησή του ως θεατρικό χώρο, συνδυαστικά με εκπαιδευτικά εργαστήρια ή και γραφεία· το θέατρο, όπως τονίστηκε, αποτελεί ένα κοινωνικό πυρήνα, δημιουργώντας ζωή στην περιοχή και αποτελώντας κοινωνική παρέμβαση, με την ύπαρξη ενός θεάτρου στη συγκεκριμένη περιοχή, να συμβάλλει και στην αποκέντρωση. Επιπλέον, έχει δυνατότητες επανάχρησης και ως μεγάλο πολιτιστικό κέντρο, με 3-4 χώρους, διαφορετικής χρήσης (Αργυρίδης, 2020) και με την ύπαρξη κι εκθεσιακού κέντρου (Ντέτσερ, 2020, Αναξαγόρου, 2020, Θεοδωρίδης, 2020), όπου θα μπορούσαν να φιλοξενηθούν και μεγάλες συλλογές Λεμεσιανών, οι οποίοι, κατά καιρούς, προσεγγίζουν τον Δήμο, για παραχώρησή τους. Τέλος, επισημάνθηκε η δυνατότητα στέγασης σε αυτό καλλιτεχνικών εργαστηρίων ή μιας μόνιμης καλλιτεχνικής έκθεσης με καλλιτέχνες επί τω έργω, με δυνατότητα παράλληλων επισκέψεων από το κοινό (Αναξαγόρου, 2020), ακόμη και ως ένας χώρος συνάντησης καλλιτεχνών παγκύπρια (Σοφοκλέους, 2020).

Καταληκτικά, παρατηρούμε, ότι οι συνεντεύξεις συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με την έρευνα κοινού. Παρατηρείται μια γενικότερη συμφωνία ως προς την εφαρμογή της επανάχρησης βιομηχανικών δομών, έχοντας ως προϋπόθεση τη θέσπιση σωστής και ολιστικής πολιτικής, αλλά και ως προς την πλούσια βιομηχανική κληρονομιά που διαθέτει η πόλη και θα μπορούσε να τύχει επαρκέστερης εκμετάλλευσης. Τόσο οι συνεντευξιαζόμενοι, όσο και οι κάτοικοι ανέδειξαν την επανάχρηση του Χαρουπόμυλου Λανίτη, ως το πιο δημοφιλές παράδειγμα, αναδεικνύοντας το σε σημείο αναφοράς για την πόλη, παρ' όλο που η πολιτιστική του χρήση πλέον, έχει μειωθεί δραματικά, μετά την παύση λειτουργίας του χώρου του ως εκθεσιακό κέντρο. Επιπλέον, συμφωνία, σε

μεγάλο βαθμό, παρατηρείται και ως προς τις απόψεις τους γύρω από το Πάνος Σολομωνίδης και τις Αποθήκες Παπαδάκη· τόσο το κοινό, όσο και οι συνεντευξιαζόμενοι ανέδειξαν περισσότερο το πρώτο και έδειξαν άγνοια, το κοινό και επιφυλακτικότητα, οι δεύτεροι, με το γεγονός της αδράνειας των Αποθηκών για ενάμιση χρόνο, να φαίνεται ότι επέδρασε καταλυτικά. Τέλος, εν πολλοίς ταυτόσημες είναι οι απόψεις και των δύο μερών και ως προς τις πολιτιστικές ανάγκες της πόλης. Οι ανάγκες των νέων δημιουργών και η έλλειψη καλλιτεχνικών εργοστηρίων για τις ανάγκες τους, η έλλειψη χώρων καλλιτεχνικών δράσεων κι ενός μεγάλου πολιτιστικού κι εκθεσιακού χώρου, όπως και η ανάγκη περαιτέρω θεατρικών χώρων, μεσαίου μεγέθους, είναι οι ανάγκες που εντοπίζουν στον μεγαλύτερο βαθμό και τα δύο μέρη, καταδεικνύοντας, ότι πρόκειται για υπαρκτές ανάγκες της πόλης· ανάγκες, που θεωρούν, ότι η επανάχρηση του ΣΟΔΑΠ μπορεί να καλύψει.

4.4 Συμπεράσματα

Η έρευνα που προηγήθηκε και τα ευρήματά της καταδεικνύουν τη σημασία τους στον καταρτισμό της πρότασης επανάχρησης που ακολουθεί. Η μελέτη της υφιστάμενης κατάστασης του διατηρητέου τμήματος του ΣΟΔΑΠ, όπως αυτή παρουσιάστηκε μέσω της ανάλυσης SWOT είναι απαραίτητη προκειμένου να γίνει, όσο το δυνατόν, η επιλογή για την καταλληλότερη νέα χρήση. Εξάλλου, το στάδιο αυτό, είναι ιδιαίτερα σημαντικό στη διαδικασία που προηγείται της επανάχρησης. Παρομοίως και η έρευνα κοινού συνέβαλε στο να αξιολογηθεί η αγορά, προκειμένου να εντοπιστούν οι ανάγκες και οι συνεντεύξεις των πολιτιστικών παραγόντων, στο να ταυτοποιηθούν οι απόψεις τους ως stakeholders. Όπως εξάλλου αναλύθηκε και στο θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής, η ταυτοποίηση των απόψεων των ενδιαφερόμενων μερών, προκειμένου να εντοπιστούν οι ανάγκες, είναι απαραίτητο στάδιο στη διαδικασία επιλογής της νέας χρήσης. Επιπλέον, με την έρευνα κοινού αναδεικνύονται και οι απόψεις της τοπικής κοινότητας ως των εν δυνάμει χρηστών της νέας χρήσης, αλλά και ως έχουσας συναισθηματική σύνδεση με την κληρονομιά αυτή. Όπως αναλύθηκε και στο 1^ο κεφάλαιο, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη και τα συμφέροντά τους και μπορούν με τη στάση τους να επηρεάσουν την πορεία και τη βιωσιμότητα του έργου. Ο σημαντικός τους αυτός ρόλος είναι ιδιαίτερα εμφανής και στο παράδειγμα του Cable Factory, με την κοινότητά του να επιδρά καταλυτικά στον καθορισμό των νέων του χρήσεων.

Τα κτηριολογικά χαρακτηριστικά των βιομηχανικών δομών, τα οποία ευνοούν την επανάχρηση αναδείχθηκαν τόσο από τους συνεντευξιαζόμενους, όσο και στην ανάλυση SWOT. Τα χαρακτηριστικά, εξάλλου, αυτά, ευνοούν και την πολιτιστική χρήση, η οποία είναι και η συνηθέστερη επανάχρηση των δομών αυτών· στοιχείο, που αναδείχθηκε και μέσα από την έρευνα κοινού, όπου η πολιτιστική επανάχρηση ήταν η συχνότερη επιλογή για τον ΣΟΔΑΠ. Εντούτοις, τα υψηλά ποσοστά που έλαβαν και άλλες από τις δοθείσες επιλογές επανάχρησής του, αποδεικνύει, ακριβώς, την προσαρμοστικότητα και την ευελιξία που χαρακτηρίζει τους βιομηχανικούς χώρους.

Επίσης, το ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό ερωτηθέντων που επέλεξε την επανάχρηση έναντι της κατεδάφισης και οι λόγοι που προβάλλονται ως δικαιολόγηση την επιλογής αυτής, αναδεικνύουν τη συνείδητοποίηση των ωφελειών από την εφαρμογή της πρακτικής αυτής, όπως αυτές αναλύονται στο θεωρητικό πλαίσιο, αφού προβάλλονται, τόσο η πολιτιστική πτυχή, όσο και η οικονομική και η κοινωνική και η περιβαλλοντική. Αυτό αναδεικνύεται και στα υψηλά ποσοστά της απάντησης «πάρα πολύ», στην ερώτηση πόσο συμβάλλει η επανάχρηση σε διάφορες περιπτώσεις, με όλες τις περιπτώσεις να λαμβάνουν άνω του 31%.

Η ανάδειξη, ακόμη, των αναγκών των νέων δημιουργών/καλλιτεχνών και πολιτιστικών φορέων, τόσο από το κοινό, όσο και από τους συνεντευξιαζόμενους, ως μια υπαρκτή ανάγκη της πόλης, οδηγεί, αναπόφευκτα, στη σύνδεση με το παράδειγμα του Cable Factory. Καλλιτέχνες, δημιουργοί και φορείς βρήκαν στέγη στο εργοστάσιο αυτό, μιας και τα ενοίκια στην πόλη του Ελσίνκι ήταν απαγορευτικά· πρόβλημα υπαρκτό και στην πόλη της Λεμεσού. Το πρόβλημα αυτό θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με την επανάχρηση της πληθώρας των εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών δομών που υπάρχουν στην πόλη, μεταξύ αυτών και ο ΣΟΔΑΠ, αποτελώντας, ταυτόχρονα και σημεία αναφοράς.

4.5 Πρόταση Επανάχρησης

Έχοντας υπόψη τα πιο πάνω, θα επιχειρηθεί να κατατεθεί η πρόταση πολιτιστικής επανάχρησης του διατηρητέου τμήματος του ΣΟΔΑΠ. Στόχος είναι, όπως καταστεί ικανή να καλύψει υπαρκτά κενά στον πολιτιστικό/καλλιτεχνικό τομέα της πόλης, όπως αυτά διαπιστώθηκαν από την ανάλυση της έρευνας κοινού και των συνεντεύξεων.

Κάνοντας αρχή με τις τρεις λιθόκτιστες αίθουσες, όπου γινόταν η παλαίωση της κουμανταρίας και του μπράντου, αυτές θα μπορούσαν να επαναχρησιμοποιηθούν ως καλλιτεχνικά εργαστήρια, με τις κατάλληλες, φυσικά, διαρρυθμίσεις και τη σωστή αποκατάσταση. Όπως ήδη διαπιστώθηκε από την προηγούμενη ανάλυση, εντοπίζεται μεγάλη ανάγκη για καλλιτεχνικά εργαστήρια. Μοναδικό, ίσως, εμπόδιο, οι επιδαπέδιες μπετονένιες κατασκευές στήριξης των δρύνων δεξαμενών. Οι κατασκευές αυτές, θα μπορούσαν να ενταχθούν στο νέο περιβάλλον, μέσω της τοποθέτησης ειδικού διάφανου υλικού, ως πάτωμα, καθιστώντας εφικτή τη διατήρηση του ιδιαίτερου αυτού χαρακτηριστικού και διατηρώντας, έτσι, αλώβητο τον χαρακτήρα των χώρων. Βοηθητικό στοιχείο, αποτελεί και το ύψος των αιθουσών, το οποίο επιτρέπει την εφαρμογή αυτής της λύσης. Εναλλακτικά κι εφόσον πρακτικά κριθεί σκόπιμη η μετακίνησή τους, καλό θα ήταν όπως διατηρηθούν κάποιες εξ αυτών, ως τεκμήριο της πρότερης λειτουργίας των χώρων. Οι αίθουσες αυτές, επιπλέον, θα μπορούσαν να χωριστούν και σε μικρότερους, ανάλογα, χώρους, αυξάνοντας τον αριθμό των διαμορφούμενων εργαστηρίων. Ως χώρος εργαστηρίων μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί και ο πύργος, ο οποίος αποτελούσε το διυλιστήριο, αφού ο διαχωρισμός του σε τρεις ξεκάθαρους ορόφους, καθιστά ιδιαίτερα πρακτική τη χρήση αυτή. Επιπλέον και η φωτεινότητα των χώρων του, λόγω της ύπαρξης παραθύρων περιμετρικά στους ορόφους, θα καταστήσει ιδιαίτερα ελκυστικά τα εργαστήρια, ιδιαίτερα μεταξύ των εικαστικών καλλιτεχνών.

Τα εργαστήρια αυτά, σημαντικό είναι να μην αποκλείουν καμία μορφή τέχνης και δημιουργικής έκφρασης, με δυνατότητα διαμόρφωσης ως χώροι προβών, καλλιτεχνικά studios για εικαστικούς και άλλους καλλιτέχνες, studios μουσικής και ηχογράφησης, αλλά και ως σημεία συνάντησης και στέγασης των πολυάριθμων πολιτιστικών φορέων της πόλης, οι οποίοι, όπως ήδη σχολιάστηκε, στερούνται στέγης. Τα εργαστήρια αυτά είναι σημαντικό να λειτουργούν με καθεστώς βραχυπρόθεσμης ενοικίασης, με προσιτό ενοίκιο· δυστυχώς, το φαινόμενο των ιδιαίτερα υψηλών ενοικίων στη Λεμεσό τα τελευταία χρόνια, δεν επιτρέπει εύκολα ούτε στους καλλιτέχνες να διαθέτουν τον δικό τους χώρο δημιουργίας. Οι χώροι λοιπόν αυτοί, με την επανάχρησή τους ως καλλιτεχνικά εργαστήρια και studios, θα δώσουν την ευκαιρία σε νέους καλλιτέχνες και δημιουργούς να έχουν τον δικό τους χώρο δημιουργίας, ευνοώντας παράλληλα και τη συναναστροφή με άλλους καλλιτέχνες, δημιουργώντας κι ένα ανεπίσημο cluster δημιουργίας και πολιτισμού.

Όσον αφορά το κεντρικό κτήριο, προτείνεται διπλή επανάχρησή του, προς εξυπηρέτηση ακόμη δύο αναγκών, όπως αυτές έχουν εντοπιστεί. Η μία χρήση θα αφορά στη διαμόρφωση του κεντρικού χώρου σε θεατρική σκηνή, μεσαίου μεγέθους, χωρητικότητας 150-200 ατόμων. Όπως προέκυψε και από την έρευνα, η ύπαρξη ενός ακόμη θεατρικού χώρου είναι ένα από τα σημαντικά κενά που διαπιστώνεται από το κοινό και με αρκετούς από τους συνεντευξιαζόμενους πολιτιστικούς παράγοντες να αναφέρονται συγκεκριμένα στην ανάγκη ύπαρξης ενός θεάτρου, μεσαίας χωρητικότητας. Σε αυτό, θα φιλοξενοούνται παραστάσεις διαφόρων μορφών τέχνης, οι οποίες αδυνατούν να φιλοξενηθούν στα ήδη υπάρχοντα μεγάλα θέατρα, είτε γιατί απευθύνονται σε συγκεκριμένο κοινό, είτε γιατί πρόκειται για νέους δημιουργούς/καλλιτέχνες, όχι τόσο γνωστούς ευρέως, είτε γιατί απλά δεν διεκδικούν πολυπληθές κοινό.

Τα υπόλοιπα τμήματα του κτηρίου, προτείνεται όπως διαμορφωθούν σε ένα πολιτιστικό πολυχώρο, με δυνατότητα πραγματοποίησης διαφόρων εκδηλώσεων. Ταυτόχρονα, θα χρησιμοποιούνται και ως εκθεσιακοί χώροι, με δυνατότητα φιλοξενίας και μεγάλης έκτασης εκθέσεων. Όπως ήδη διαπιστώθηκε, η ανάγκη ύπαρξης ενός τέτοιου χώρου, τονίστηκε και από το κοινό και από συνεντευξιαζόμενους. Σημαντικό, βέβαια, είναι οι χώροι αυτοί να διαμορφωθούν με τρόπο, που να είναι ευέλικτοι και χωρίς περιορισμούς. Η ύπαρξη επιπλέον, πλαϊνών εισόδων στο κτήριο, δίνει τη δυνατότητα ανεξάρτητης λειτουργίας των υπόλοιπων τμημάτων, χωρίς να επηρεάζεται το κεντρικό τμήμα, που δύναται να φιλοξενήσει το θέατρο. Ο πολυχώρος και η θεατρική σκηνή θα μπορούν να εξυπηρετούν και τους καλλιτέχνες των γειτονικών καλλιτεχνικών εργαστηρίων, για παρουσίαση των παραστάσεών τους ή για έκθεση των έργων τους.

Σημαντικό είναι να διευκρινιστούν οι λόγοι, για τους οποίους η πρόταση δεν υιοθετεί τη μουσειακή επανάχρηση του διατηρητέου, παρ' όλο που η έρευνα κοινού ανέδειξε τη μη επάρκεια μουσείων, ως το σημαντικότερο κενό, αλλά και ως τη δεύτερη δημοφιλέστερη πρόταση επανάχρησης του ΣΟΔΑΠ. Σύμφωνα και με μερίδα συνεντευξιαζόμενων, η μουσειακή χρήση, ως επί το πλείστον, δύσκολα διατηρεί ένα τέτοιο χώρο ζωντανό, με την ανακύκλωση του κοινού να αποτελεί μια πρακτική δυσκολία. Προκειμένου ένα μουσείο να παραμένει βιώσιμο, είναι σημαντικό, μέσω των δράσεών του, να ενισχύει συνεχώς την επισκεψιμότητά του. Επιπλέον, όσον αφορά τη συγκεκριμένη περίπτωση, η μετατροπή του τμήματος αυτού σε μουσείο θα είχε αντίκρουσμα, μόνο αν εκτίθετο και ο εργοστασιακός εξοπλισμός-στην περίπτωση, βέβαια, που θα μετατρεπόταν σε

μουσείο του εαυτού του. Όπως προαναφέρθηκε, ο εξοπλισμός έχει μεταφερθεί στις εγκαταστάσεις του ΣΟΔΑΠ στην Πάφο, όπου και μέρος τους εκτίθεται ήδη, με την επαναφορά τους να καθίστατο, ίσως, πρακτικά δύσκολη. Τέλος, αν το διατηρητέο τμήμα ήταν εκτενέστερο, θα καθιστούσε πρακτικότερη την εκμετάλλευση μέρους αυτού για μουσειακούς σκοπούς. Η διατήρηση όμως ενός τόσο περιορισμένου τμήματος, καθιστά πρακτικότερη τη χρήση του προς ικανοποίηση αναγκών της πόλης.

Η επανάχρηση αυτή θα ωφελήσει την πόλη και την περιοχή πολυεπίπεδα. Αρχικά, θα συμβάλει στην αναζωογόνηση της περιοχής, με θετικές οικονομικές συνέπειες, μέσω νέων θέσεων εργασίας και με έσοδα από την ενοικίαση των χώρων. Παράλληλα, θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για την πόλη, αυξάνοντας την κινητικότητα ντόπιων και τουριστών, όπως και την επαγγελματική κινητικότητα των καλλιτεχνών/δημιουργών που θα εδράζονται σε αυτό, με ταυτόχρονη συμβολή στην προώθηση της πολιτιστικής/καλλιτεχνικής δημιουργίας. Το παράδειγμα του Cable Factory μπορεί να αποτελέσει σημείο αναφοράς, σε μικρότερη, βέβαια, κλίμακα.

Επιπλέον, η επανάχρηση ήδη υφιστάμενων κτηρίων θα συμβάλει στην εξοικονόμηση πόρων κι ενέργειας, με συνεπακόλουθη μείωση των αποβλήτων και με εξάλειψη των πηγών ρύπανσης και των αρνητικών επιπτώσεων σε υγεία και περιβάλλον, εξαιτίας της υφιστάμενης κατάστασης. Παράλληλα, θα αυξηθεί η ασφάλεια στην περιοχή, ενώ οι νέες χρήσεις θα οδηγήσουν σε αυξημένη κοινωνικοποίηση και δημόσια συμμετοχή, αφού οι χρήσεις που προτείνονται ευνοούν την επισκεψιμότητα και την ανακύκλωση του κοινού. Τέλος, μέσω της επανάχρησης θα διασωθεί ένα σημαντικό κομμάτι της οιοβιομηχανίας της πόλης, διατηρώντας ζωντανή την ιστορία και τις μνήμες που αυτό κουβαλά, όπως επίσης και δείγματα του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της περιοχής.

Αν και ο ΣΟΔΑΠ είναι ιδιωτικών συμφερόντων, εντούτοις η εμπλοκή και του Δήμου, σε μια προσπάθεια επανάχρησης του διατηρητέου τμήματος, θεωρώ πως θα καθιστούσε το έργο βιωσιμότερο μακροπρόθεσμα, όπως συμβαίνει και με το Πλινθεροκεραμοποιείο Τσαλαπάτα. Η χρηματοδότηση του εγχειρήματος, ως, ίσως, η σημαντικότερη και δυσκολότερη πτυχή θα μπορούσε να εξασφαλιστεί και μέσω ευρωπαϊκών ταμείων που υποστηρίζουν τέτοιου τύπου αναπτύξεις. Συγκεκριμένα, το ευρωπαϊκό πρόγραμμα JESSICA (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas), το οποίο στηρίζει τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και ανάπλαση, υποστηρίζει, μεταξύ άλλων κι έργα σε χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος κι έργα αποκατάστασης υποβαθμισμένων βιομηχανικών τοποθεσιών. Μέσω του προγράμματος

αυτού, μπορούν να χρησιμοποιηθεί μέρος των μη επιστρεπτέων επιχορηγήσεων που λαμβάνονται από την ΕΕ, για επένδυση σε έργα βιώσιμης ανάπτυξης. Τα οφέλη του JESSICA ποικίλουν, αφού, μεταξύ άλλων, προσφέρει ευελιξία στη χρήση των χρηματοδοτήσεων, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες και αύξηση των πόρων, μέσω συνδυασμού των διαρθρωτικών ταμείων και με άλλες πηγές χρηματοδότησης (EC, 2015).

Επίλογος

Η πολιτιστική επανάχρηση βιομηχανικών δομών αποτελεί μια συνήθη πρακτική, η οποία εφαρμόζεται διεθνώς, με τα επιτυχημένα παραδείγματα να επιδεικνύουν θετικές επιπτώσεις πολυ-επίπεδα: Οικονομικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά, πολιτιστικά. Τα δύο διεθνή παραδείγματα, που παρουσιάστηκαν στη διατριβή αυτή, αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις που επιβεβαιώνουν το πιο πάνω.

Στη Λεμεσό, η πρακτική αυτή έχει εφαρμοστεί, όχι όμως στον μέγιστο βαθμό, αφού υπάρχει πληθώρα εγκαταλελειμμένων/παλιών βιομηχανικών δομών, παντός είδους, που θα μπορούσαν να επαναχρησιμοποιηθούν για να εξυπηρετήσουν ποικίλες ανάγκες και όχι μόνο πολιτιστικές. Όπως, εξάλλου, αναφέρθηκε και στις συνεντεύξεις, η Λεμεσός αποτελεί ένα ανοιχτό μουσείο βιομηχανικών κτηρίων, που αποτελούν σημαντικό τμήμα της κληρονομιάς και της ιστορίας της πόλης. Δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις πολιτιστικής επανάχρησης τέτοιων δομών στην πόλη αποτελούν τα παραδείγματα που παρουσιάστηκαν εκτενώς: Οι Αποθήκες Παπαδάκη και το Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης». Οι απόψεις γύρω από αυτά, όπως διαπιστώθηκε και από την έρευνα, εν πολλοίς, ταυτίζονται, με το Πάνος Σολομωνίδης να είναι το γνωστότερο εκ των δύο, με τις Αποθήκες Παπαδάκη, να φαίνεται ότι δεν έχουν, ακόμη, εδραιωθεί ευρέως στη συνείδηση του κοινού, αποτέλεσμα, ίσως, της αδράνειας που επέδειξαν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Εντούτοις, η αποκατάσταση και η επανάχρησή τους, προσλαμβάνεται θετικά, με την αναμονή, όμως, της επίδειξης περαιτέρω έργου.

Από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών δομών στην πόλη, όπως διαπιστώθηκε και από την έρευνα, αποτελεί το εργοστασιακό συγκρότημα της οινόβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, για το διατηρητέο τμήμα του οποίου, επιχειρήθηκε η κατάθεση μιας πρότασης επανάχρησης, η οποία θα ικανοποιεί υπάρχουσες πολιτιστικές ανάγκες της πόλης. Η πρόταση των μεικτών πολιτιστικών χρήσεων που παρουσιάστηκε, αποτελεί το αποτέλεσμα της διεξαγωγής έρευνας κοινού μεταξύ των κατοίκων της πόλης και συνεντεύξεων πολιτιστικών της παραγόντων· έτσι, προτείνεται η επανάχρηση μέρους του διατηρητέου με τη μορφή καλλιτεχνικών

εργαστηρίων, εξυπηρετώντας τους νέους, και όχι μόνο, δημιουργούς και καλλιτέχνες της πόλης, που αδυνατούν να βρουν χώρο δημιουργίας, με το κεντρικό του κτήριο να προτείνεται όπως επαναχρησιμοποιηθεί συνδυαστικά, στεγάζοντας μια μεσαίας χωρητικότητας θεατρική σκηνή κι ένα πολιτιστικό πολυχώρο/εκθεσιακό κέντρο. Πρότυπο, σε μικρότερη φυσικά κλίμακα, μπορεί να αποτελέσει το Cable Factory, όπου φιλοξενούνται επιτυχώς, μεταξύ άλλων, καλλιτεχνικά στούντιο κι εργαστήρια κι ενοικιάζονται οι χώροι του βραχυπρόθεσμα και προσωριτά, αποτελώντας ένα πυρήνα καλλιτεχνικής δημιουργίας και πολιτισμού, με τη φήμη του να ξεπερνά τα φινλανδικά σύνορα. Η εν λόγω πρόταση θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα περαιτέρω συζήτησης γύρω από το ζήτημα της αξιοποίησης του διατηρητέου αυτού τμήματος και των προοπτικών που αυτό παρουσιάζει.

Κλείνοντας, σημαντικό είναι να τονιστεί, ότι η έρευνα κατέδειξε, ότι η τακτική της επανάχρησης βιομηχανικών δομών αντιμετωπίζεται ιδιαίτερα θετικά, με την προϋπόθεση, βέβαια, της εφαρμογής της σωστής και ολιστικής πολιτικής γύρω από αυτήν και της μετέπειτα ορθής και δημιουργικής διαχείρισης των νέων χώρων. Οι ωφέλειες της εφαρμογής της, φαίνεται ότι είναι αντιληπτές, πέρα από τους πολιτιστικούς παράγοντες και από το κοινό, το οποίο την επιλέγει έναντι της κατεδάφισης, τεκμηριώνοντας την επιλογή του αυτή, προβάλλοντας τις ωφέλειές της στο πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Με την εφαρμογή της, λοιπόν και με την κατάλληλη πολιτική, η Λεμεσός, έχοντας πλούσιο απόθεμα εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών δομών μπορεί να εκμεταλλευτεί την κληρονομιά της αυτή και να την αναδείξει.

Παράρτημα Α

Έρευνα Κοινού

A.1 Ερωτηματολόγιο

Στη συνέχεια, παρατίθεται το ερωτηματολόγιο, σύμφωνα με το οποίο διεξήχθη η έρευνα κοινού.

Η παρούσα έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο της εκπόνησης της μεταπτυχιακής διατριβής της Ηλιάνας Ζήνωνος, με τίτλο «Μετατροπή βιομηχανικών κτηρίων σε εστίες πολιτισμού: Η περίπτωση της πόλης της Λεμεσού». Η διατριβή αυτή εκπονείται στο πλαίσιο του προγράμματος «Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη» του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, με επιβλέπουσα τη Δρ. Στυλιανή Συλαίου.

Για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου δεν αναμένεται να απαιτηθεί χρόνος, πέραν των 15 λεπτών και απευθύνεται σε κατοίκους της Λεμεσού.

A.

1. Φύλο: Γυναίκα Άντρας
2. Ηλικία: - 19 20-30 31-45 45-60 61 και άνω
3. Μορφωτικό επίπεδο: ... Δημοτικό ... Μέση / Τεχνική Εκπαίδευση Πτυχίο
..... Μεταπτυχιακό ... Διδακτορικό
4. Περιοχή διαμονής:
5. Επάγγελμα:

B.

6. Γνωρίζετε εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια/μονάδες/εγκαταστάσεις στη Λεμεσό; Αν ναι, μπορείτε να ονοματίσετε κάποιο/α; (Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τα εργοστάσια και οι εγκαταστάσεις τους, οι χώροι φύλαξης και αποθήκευσης, οι τόποι παραγωγής, μεταφοράς και χρήσης ενέργειας, οι υποδομές μεταφορών, τα κτήρια και τα μηχανήματα, τα εργαστήρια, οι μύλοι και τα μεταλλεία, οι χώροι μεταποίησης και διύλισης, οι χώροι κοινωνικών δραστηριοτήτων σχετικών με τη βιομηχανία).

7. Ποια, κατά την άποψή σας, είναι η καλύτερη επιλογή για τα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια/μονάδες/εγκαταστάσεις;
- Κατεδάφιση
 - Επανάχρηση / Αξιοποίηση (**Επανάχρηση** εννοούμε τη χρήση τους ξανά, την επαναχρησιμοποίησή τους με κάποια διαφορετική χρήση από την αρχική τους).
8. Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
9. Τι γνωρίζετε για την επανάχρηση παλιών ή και εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών μονάδων/κτηρίων/εγκαταστάσεων;
10. Με κλίμακα από το 1 μέχρι το 5 (1=καθόλου, 2=λίγο/κάπως, 3=αρκετά, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ), απαντήστε κατά πόσον θεωρείτε ότι η επανάχρηση παλιών ή και εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών κτηρίων/μονάδων/εγκαταστάσεων συμβάλλει στα εξής:

	1	2	3	4	5
Αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών					
Προσέλκυση επενδύσεων/κεφαλαίου					
Προσέλκυση κατοίκων					
Προσέλκυση τουρισμού					
Εξοικονόμηση πόρων λόγω της χρήσης ήδη υπαρχουσών δομών					
Νέες θέσεις εργασίας / καταπολέμηση ανεργίας					
Άνοδος της αξίας της γης στη συγκεκριμένη περιοχή					
Ενίσχυση κοινωνικής συνοχής					
Ασφάλεια περιοχής					
Ενδυνάμωση αίσθησης οικειότητας					
Αύξηση κοινωνικοποίησης και δημόσιας συμμετοχής					
Ενίσχυση ταυτότητας (εθνικής και τοπικής)					
Προστασία και διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς					

Ενίσχυση της αξίας των βιομηχανικών δομών ως μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς					
Διάσωση της μνήμης και του παρελθόντος του τόπου					
Περιβαλλοντικά οφέλη (μείωση της κατανάλωσης πόρων, μείωση των αποβλήτων κι επαναχρησιμοποίηση της ενσωματωμένης ενέργειας των κτηρίων λόγω της μη κατεδάφισης και της μη οικοδόμησης νέων δομών)					
Μείωση / εξάλειψη των επιπτώσεων στο περιβάλλον λόγω της εγκατάλειψης (ρύπανση χώρου, εστία μολύνσεων κοκ)					
Βελτίωση της ποιότητας της υγείας και του περιβάλλοντος					

11. Γνωρίζετε εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια/μονάδες/εγκαταστάσεις στη Λεμεσό, που έχουν επαναχρησιμοποιηθεί; Αν ναι, μπορείτε να αναφέρεται κάποιο/α παράδειγμα/τα;

Γ.

12. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα επανάχρησης βιομηχανικών κτηρίων/μονάδων/εγκαταστάσεων στη Λεμεσό είναι οι Αποθήκες Παπαδάκη, νυν Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη και το Λιθογραφείο Κουβά, νυν Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης & Θεατρικό Μουσείο Κύπρου.

- i. Ποιό από τα δύο ή και τα δύο ή κανένα, γνωρίζετε;
- ii. Το/α έχετε επισκεφθεί; Αν ναι, ποιο ή και τα δύο;
- iii. Θεωρείτε επιτυχημένη την επανάχρησή τους; (Αν γνωρίζετε μόνο για το ένα παρακαλώ να το προσδιορίσετε)
- iv. Με κλίμακα από το 1 μέχρι το 5 (1=καθόλου, 2=λίγο/κάπως, 3=αρκετά, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ) πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την επανάχρηση, αισθητικά, (δηλ. όσον αφορά τη μορφή και την εμφάνιση του κτηρίου, εξωτερικά ή και στους εσωτερικούς του χώρους);

	1	2	3	4	5	Δεν γνωρίζω / δεν απαντώ
Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης & Θεατρικό Μουσείο Κύπρου						
Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού- Αποθήκες Παπαδάκη						

- v. Με κλίμακα από το 1 μέχρι το 5 (1=καθόλου, 2=λίγο/κάπως, 3=αρκετά, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ) πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την επανάχρηση, λειτουργικά (δηλ. αν η νέα χρήση εξυπηρετείται πρακτικά από το κτήριο ή αν υπάρχουν πρακτικές δυσκολίες);

	1	2	3	4	5	Δεν γνωρίζω / δεν απαντώ
Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης & Θεατρικό Μουσείο Κύπρου						
Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού- Αποθήκες Παπαδάκη						

Δ.

13. Με κλίμακα από το 1 μέχρι το 5 (1=καθόλου, 2=λίγο/κάπως, 3=αρκετά, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ) πόσο ικανοποιημένος/η είστε από τους πολιτιστικούς / καλλιτεχνικούς χώρους που υπάρχουν στη Λεμεσό;

1	2	3	4	5

14. Ποιους πολιτιστικούς / καλλιτεχνικούς χώρους στη Λεμεσό γνωρίζετε ή έχετε επισκεφθεί; (Παρατίθενται κάποια παραδείγματα τέτοιων χώρων στη Λεμεσό. Παρακαλώ όπως σημειώσετε ποιους από αυτούς γνωρίζετε ή έχετε επισκεφθεί και καταγράψτε και ποιους άλλους γνωρίζετε, αν γνωρίζετε).

- Θέατρο Ριάλτο
- Παττίχειο Θέατρο
- ΕΘΑΛ
- Θέατρο ΕΝΑ
- Δημοτική Πινακοθήκη
- Παλιό Ξυδάδικο
- Αρχαιολογικό Μουσείο
- Κάστρο – Μεσαιωνικό Μουσείο Κύπρου
- Μουσείο Λαϊκής Τέχνης
- Κέντρο Χορού
- Δημοτική Βιβλιοθήκη
- Παττίχειο Δημοτικό Μουσείο, Ιστορικό Αρχείο και Κέντρο Μελετών Λεμεσού
- Άλλο/ους, παρακαλώ καταγράψτε

15. Πιστεύετε ότι υπάρχει επάρκεια πολιτιστικών / καλλιτεχνικών χώρων στη Λεμεσό, που καλύπτουν τις ανάγκες στους συγκεκριμένους τομείς ή πιστεύετε ότι υπάρχει κάποιο κενό που χρειάζεται να καλυφθεί;

16. Αν πιστεύετε ότι υπάρχει κάποιο κενό, τι είδους πολιτιστικός / καλλιτεχνικός χώρος θεωρείτε ότι λείπει και είναι αναγκαίο να δημιουργηθεί στη Λεμεσό;
.....

E.

17. Γνωρίζετε το εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ στην περιοχή μεταξύ παλιού και νέου λιμανιού στη Λεμεσό;ΝαιΌχι
18. Έχετε επισκεφθεί ποτέ την περιοχή, όπου βρίσκονται οι εν λόγω εγκαταστάσεις και συνεπακόλουθα και το ίδιο το εργοστασιακό συγκρότημα;ΝαιΌχι
19. Αν ναι, ποια είναι η άποψή σας για την κατάστασή του;
20. Μέρος των εγκαταστάσεων του συγκροτήματος του εργοστασίου της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ έχει κηρυχθεί ως διατηρητέο, από το 2012. Υπήρξαν κατά διαστήματα σκέψεις για επανάχρησή του. Ποια πιστεύετε ότι θα πρέπει να είναι η νέα του χρήση; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις).
- Πολιτιστική / καλλιτεχνική
- Επιχειρηματική / Εμπορική.....
- Ως γραφεία
- Εκπαιδευτική (πανεπιστημιακές σχολές κοκ)
- Βιομηχανική.....
- Οικιστική
- Ψυχαγωγική / Αναψυχή
- Αθλητικές εγκαταστάσεις
- Τουριστικές εγκαταστάσεις
- Άλλο, παρακαλώ προσδιορίστε
21. Αν η τελική επανάχρηση του διατηρητέου μέρους του εργοστασίου της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, αποφασιστεί όπως είναι πολιτιστική / καλλιτεχνική (είτε αποκλειστικά πολιτιστική / καλλιτεχνική ή σε συνδυασμό με κάποια άλλη χρήση) ποια, συγκεκριμένα, θεωρείτε ότι θα πρέπει να είναι αυτή;
22. Με κλίμακα από το 1 μέχρι το 5 (1=καθόλου, 2=λίγο/κάπως, 3=αρκετά, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ) πόσο σημαντική θεωρείτε τη βελτίωση / αξιοποίηση και της υπόλοιπης περιοχής, όπου βρίσκονται οι εγκαταστάσεις της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, προκειμένου η νέα της χρήση να είναι βιώσιμη μακροπρόθεσμα;

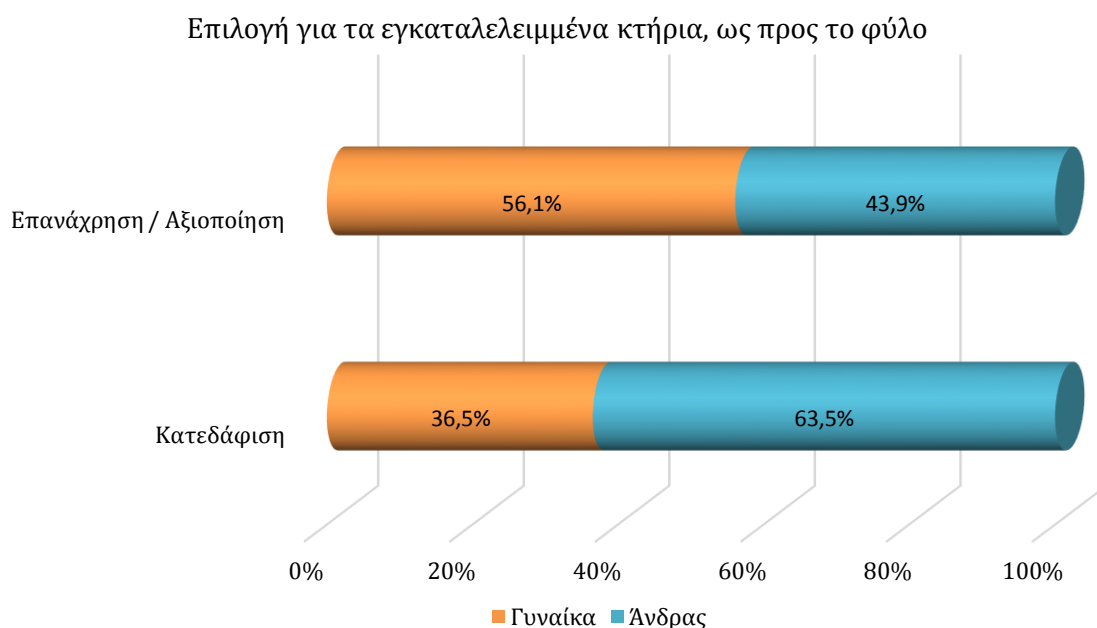
1	2	3	4	5

A.2 Στατιστικοί Έλεγχοι (αναλυτικά)

Στην ενότητα αυτή παρατίθενται λεπτομερώς οι στατιστικοί έλεγχοι που πραγματοποιήθηκαν σε ορισμένες βασικές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, οι απαντήσεις των οποίων εξετάζονται σε σχέση με τις μεταβλητές του φύλου, της ηλικίας και του μορφωτικού επιπέδου.

Στην ερώτηση «Ποια, κατά την άποψή σας, είναι η καλύτερη επιλογή για τα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια/μονάδες/εγκαταστάσεις», με την κατεδάφιση και την επανάχρηση/αξιοποίηση να είναι οι δύο επιλογές, οι ερωτηθέντες επέλεξαν κατά 82% την επανάχρηση και 18% την κατεδάφιση. Έχει χρησιμοποιηθεί ο έλεγχος Pearson Chi-Square, για να διαπιστωθεί, κατά πόσο οι απόψεις ως προς ποια είναι η καλύτερη από αυτές τις δύο επιλογές, σχετίζεται με το φύλο, την ηλικιακή κατηγορία και το μορφωτικό επίπεδο των ανταποκρίσεων των Λεμεσιανών.

Μέσω του ελέγχου X^2 διαφάνηκε, ότι η επιλογή είναι στατιστικά ανεξάρτητη με την ηλικιακή κατηγορία των Λεμεσιανών ($X^2_3=2,806$, $p=,422$). Στατιστικά ανεξάρτητη διαφάνηκε, επίσης, ότι είναι και με το μορφωτικό τους επίπεδο ($X^2_2=2,793$, $p=,247$). Πρέπει να αναφερθεί ότι οι κατηγορίες κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου έχουν ενοποιηθεί, ώστε να πληρείται η προϋπόθεση του ελέγχου με πέντε τουλάχιστον αναμενόμενες παρατηρήσεις σε κάθε υποκατηγορία. Εντούτοις, διαφάνηκε ότι η επιλογή δεν είναι στατιστικά ανεξάρτητη με το φύλο ($X^2_1=6,557$, $p=,010$), αφού από αυτούς που συμφωνούν με την κατεδάφιση των δομών αυτών, το 63,5% είναι άνδρες, ενώ από αυτούς που συμφωνούν με την επανάχρησή τους, το ποσοστό των ανδρών είναι 43,9%. Αυτό υποδηλώνει μεγαλύτερο βαθμό συμφωνίας των ανδρών για κατεδάφιση των κτηρίων, σε σχέση με τις γυναίκες (Διάγραμμα 17).

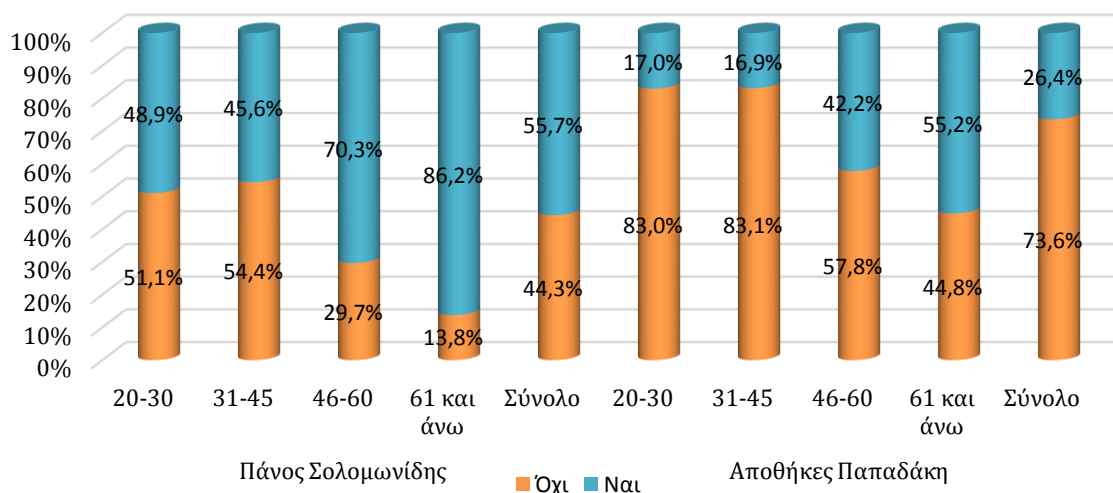

Διάγραμμα 17

Η επόμενη ερώτηση στην οποία διενεργήθηκε έλεγχος Pearson Chi-Square, αφορά στην επισκεψιμότητα στο Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» και στο Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λεμεσού-Αποθήκες Παπαδάκη. Δια μέσου του ίδιου ελέγχου, του ελέγχου χ^2 παρατηρείται, ότι το φύλο είναι στατιστικά ανεξάρτητο με το κατά πόσο έχουν επισκεφθεί, τόσο το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» ($\chi^2_1=3,015$, $p=,082$), όσο και τις Αποθήκες Παπαδάκη ($\chi^2_1=0,245$, $p=,621$).

Η ηλικία, από την άλλη, διαφάνηκε να σχετίζεται με το κατά πόσο έχουν επισκεφθεί και το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» ($\chi^2_3=23,463$, $p<,001$) και τις Αποθήκες Παπαδάκη ($\chi^2_3=29,587$, $p<,001$). Παρατηρείται από το Διάγραμμα 18, ότι τα ποσοστά αυτών που δήλωσαν ότι επισκέφθηκαν το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» είναι σημαντικά μικρότερα στα άτομα που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 45 ετών και κάτω. Όμοια, μπορεί να παρατηρηθεί, ότι τα ποσοστά αυτών που δήλωσαν, ότι επισκέφθηκαν τις Αποθήκες Παπαδάκη είναι σημαντικά μικρότερα στα άτομα που ανήκουν στις ηλικιακές κατηγορίες των 45 ετών και κάτω, από ότι σε μεγαλύτερες ηλικίες.

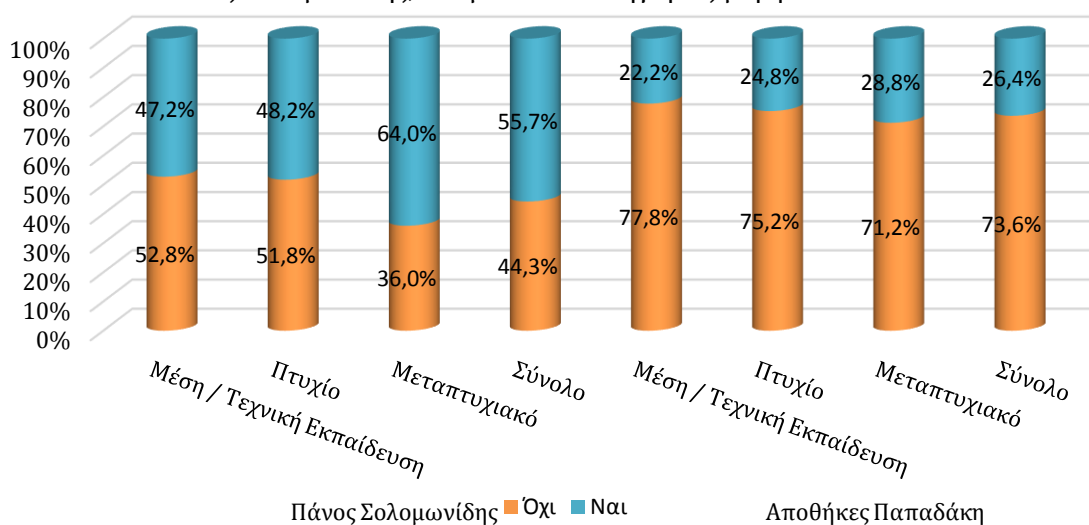
Επίσκεψη σε Αποθήκες Παπαδάκη και Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης, ανάμεσα σε ηλικιακές κατηγορίες

Διάγραμμα 18

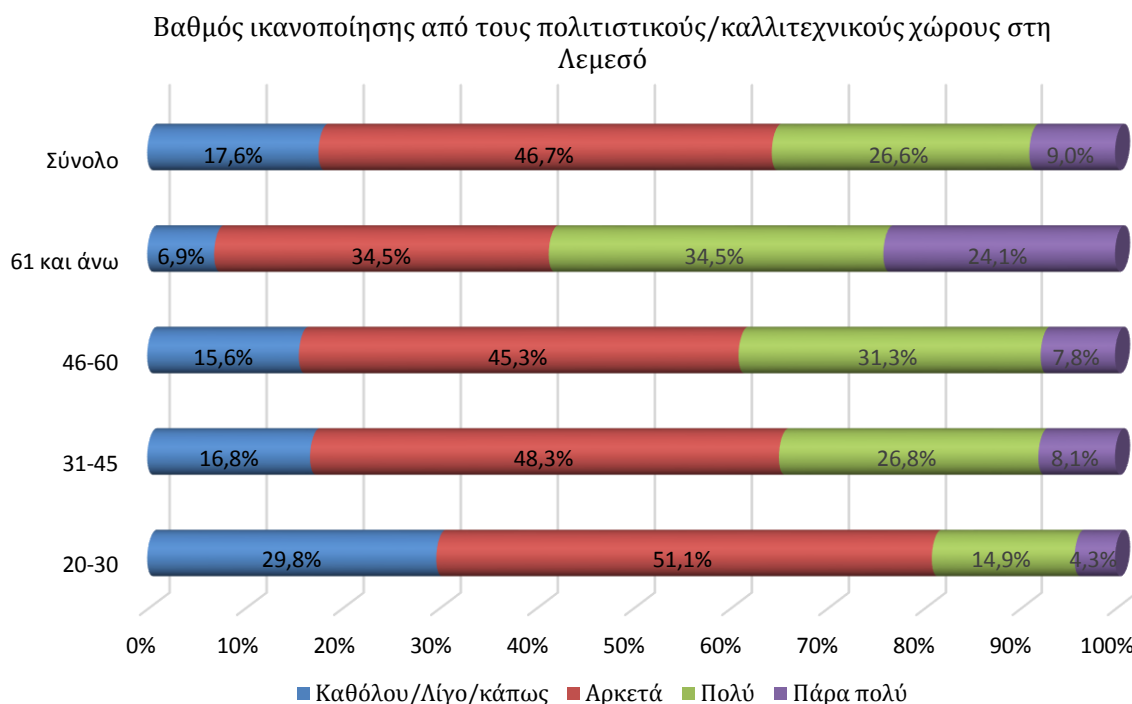
Το μορφωτικό επίπεδο, επίσης, διαφάνηκε να σχετίζεται με το κατά πόσο έχουν επισκεφθεί το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» ($\chi^2_2=7,524$, $p=,023$), αλλά όχι τις Αποθήκες Παπαδάκη ($\chi^2_2=0,881$, $p=,644$). Από το Διάγραμμα 19 παρατηρείται, ότι τα ποσοστά αυτών που δήλωσαν ότι επισκέφθηκαν το Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» είναι σημαντικά μικρότερα σε αυτούς της Μέσης/Τεχνικής εκπαίδευσης, συγκριτικά με τις υπόλοιπες κατηγορίες μορφωτικού επιπέδου.

Επίσκεψη σε Αποθήκες Παπαδάκη και Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο Πάνος Σολομωνίδης, ανάμεσα σε κατηγορίες μορφωτικού επιπέδου

Διάγραμμα 19

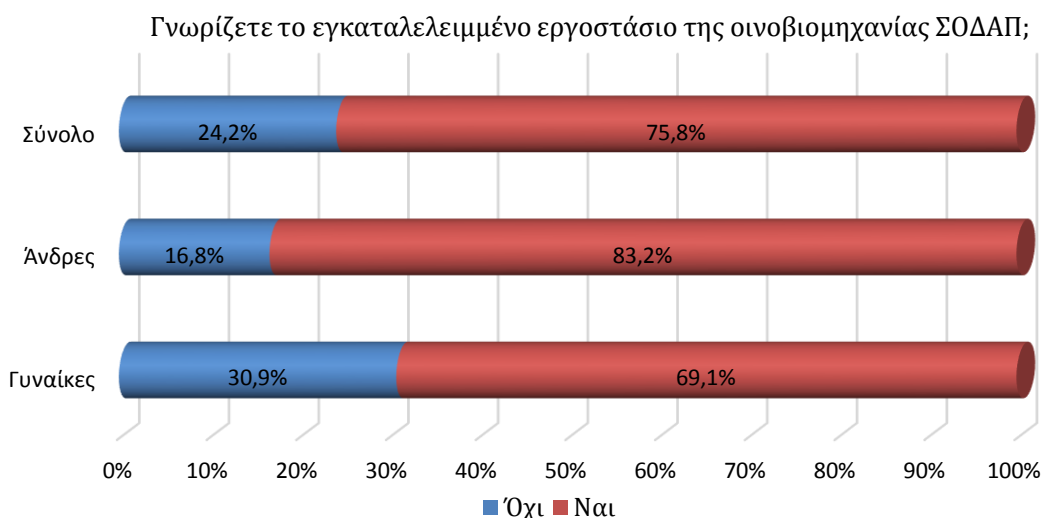
Στην ερώτηση, κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τους πολιτιστικούς/καλλιτεχνικούς χώρους στη Λεμεσό, χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος χ^2 , για να διαπιστωθεί, κατά πόσο το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο και η ηλικιακή κατηγορία των ερωτηθέντων σχετίζονται με την ικανοποίησή τους. Οι ανταποκρίσεις καθόλου και λίγο/κάπως ικανοποιημένοι τοποθετήθηκαν σε μία ομάδα, ώστε να πληρείται η προϋπόθεση του ελέγχου, να υπάρχουν, δηλαδή, πέντε τουλάχιστον αναμενόμενες παρατηρήσεις σε κάθε συνδυασμό περιπτώσεων. Ο έλεγχος χ^2 , λοιπόν, εισηγείται, ότι το φύλο είναι στατιστικά ανεξάρτητο με την ικανοποίηση τους από τους πολιτιστικούς/καλλιτεχνικούς χώρους στη Λεμεσό ($\chi^2_3=2.176$, $p=,537$), όπως, επίσης, στατιστικά ανεξάρτητο είναι και το μορφωτικό επίπεδο ($\chi^2_6=4,609$, $p=,595$). Αντίθετα, η ηλικία διαφάνηκε να σχετίζεται σημαντικά ($\chi^2_9=19,693$, $p= ,020$). Παρατηρείται (Διάγραμμα 20), ότι, όσο ηλικιακά νεότερα είναι τα άτομα, τόσο μικρότερη είναι η ικανοποίησή τους. Τα ποσοστά μικρότερης ικανοποίησης, είναι σημαντικά μεγαλύτερα σε άτομα ηλικίας 20 έως 30 ετών.

Διάγραμμα 20

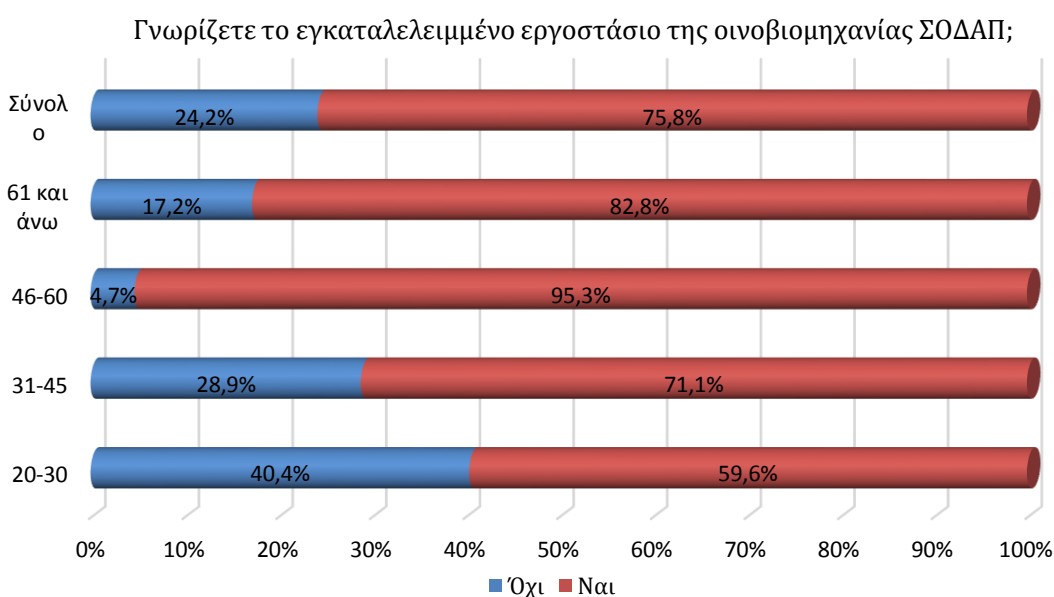
Στην ερώτηση, αν γνωρίζουν το εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο της οινοβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ, παρατηρείται, ότι το φύλο σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με το κατά πόσο

το γνωρίζουν ($X^2_1=7,841$, $p=,005$), με τους άντρες να το γνωρίζουν σε σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό (Διάγραμμα 21).

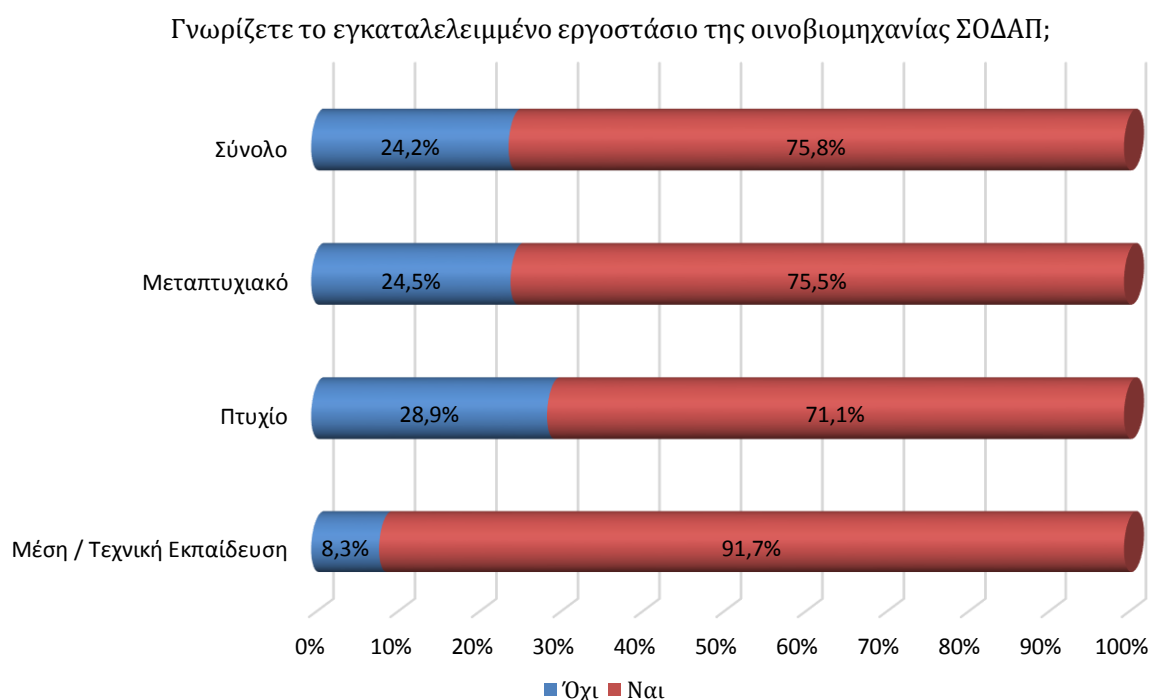
Διάγραμμα 21

Επιπλέον, (Διάγραμμα 22) το 59,6% των ατόμων ηλικίας 20-30 ετών και το 71,1%, ηλικίας 31-45, δήλωσαν ότι το γνωρίζει. Σε μεγαλύτερα ποσοστά αναφέρθηκε ότι γνωρίζουν το εν λόγω εργοστασιακό συγκρότημα οι μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, με το 95,3% των ατόμων 46-60 ετών και το 78,8% των 61 ετών και άνω. Η ηλικία, επομένως, διαφαίνεται, ότι σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με την γνώση τους αυτή ($X^2_3=22,544$, $p< ,001$), με τους νεότερους να γνωρίζουν το εργοστάσιο ΣΟΔΑΠ σε σημαντικά μικρότερο ποσοστό.

Διάγραμμα 22

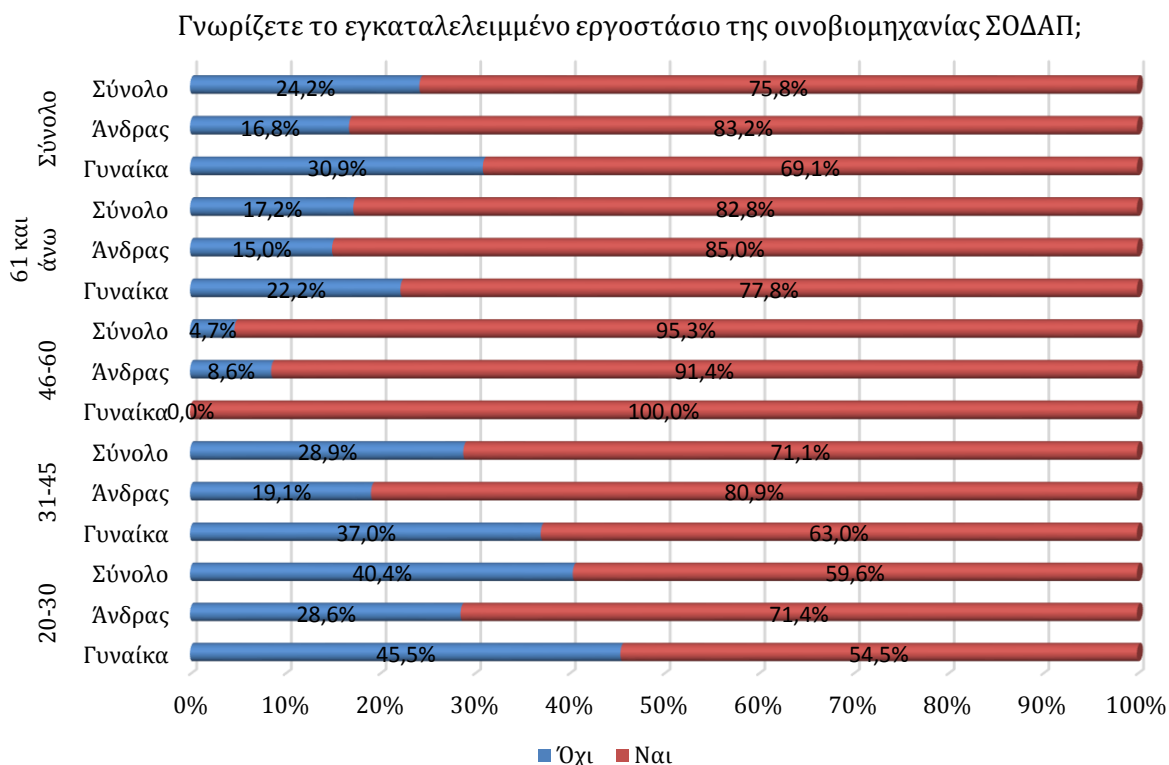
Επιπλέον, το 91,7% των αποφοίτων μέσης/τεχνικής εκπαίδευσης δήλωσαν ότι γνωρίζουν το εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο, όπως και οι πτυχιούχοι (71,1%) και οι κατέχοντες μεταπτυχιακό (75,5%) (Διάγραμμα 23). Μπορούμε, επομένως, να ισχυριστούμε, ότι το μορφωτικό επίπεδο σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με το κατά πόσο γνωρίζουν το εγκαταλελειμμένο εργοστασιακό συγκρότημα ($\chi^2_2=6,343$, $p=,042$), αφού τα ποσοστά των αποφοίτων μέσης/τεχνικής εκπαίδευσης είναι σημαντικά μεγαλύτερα, τόσο από τους πτυχιούχους, όσο και από τους κάτοχους μεταπτυχιακού τίτλου.

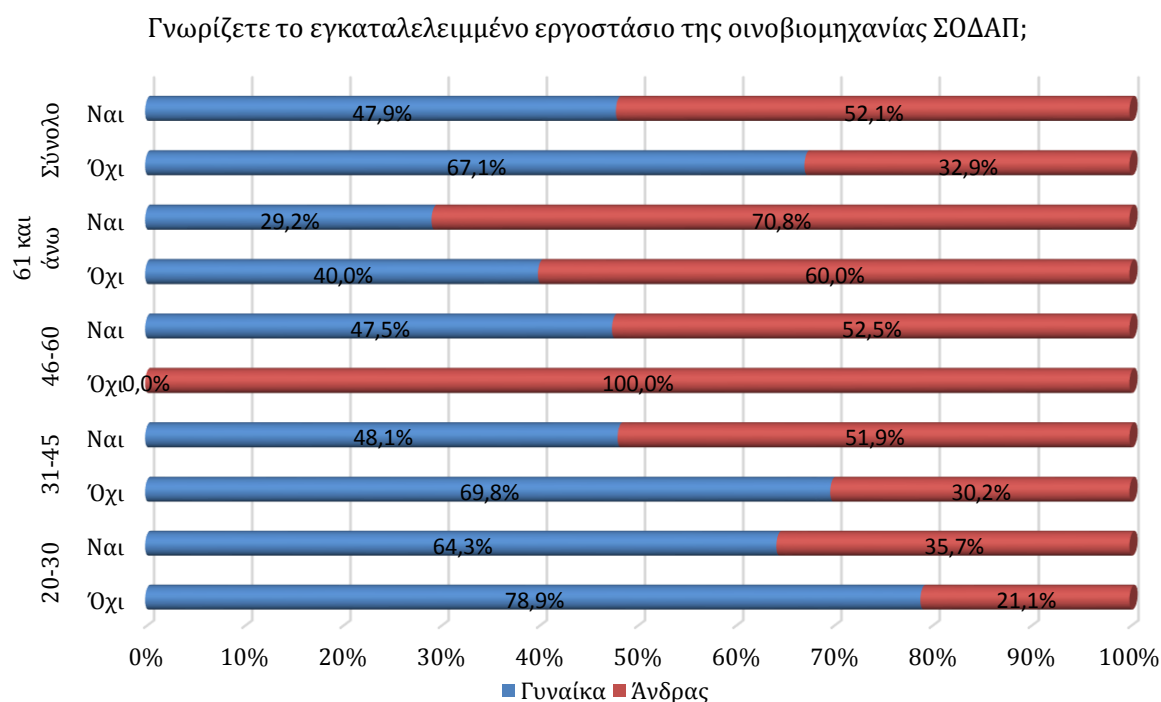
Διάγραμμα 23

Επιπρόσθετα, εξετάστηκαν οι απαντήσεις ανδρών και γυναικών, ανάμεσα στις ηλικιακές κατηγορίες (Διάγραμμα 24 και Διάγραμμα 25), όπου διαφάνηκε, ότι για τα άτομα ηλικίας 20-30 ετών ($\chi^2_1=1,163$, $p=,281$), το φύλο δεν σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με το κατά πόσο γνωρίζουν το εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ. Το ίδιο παρατηρείται και για τα άτομα ηλικίας 46-60 ετών ($\chi^2_1=2,608$, $p=,106$) και για αυτούς των 61 ετών και άνω ($\chi^2_1=0,227$, $p=,634$). Αντίθετα, για τα άτομα ηλικίας 31-45 ετών, διαφάνηκε στατιστικά σημαντική σχέση του φύλου με την γνώση τους για το εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο της οиноβιομηχανίας ΣΟΔΑΠ ($\chi^2_1=5,782$, $p=,016$). Παρατηρείται από το Διάγραμμα Η, ότι λαμβάνοντας υπόψη μόνο τα άτομα ηλικίας 31-45, οι άνδρες (80,9%) δήλωσαν σε

σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό από τις γυναίκες (63%), ότι γνωρίζουν το εν λόγω εργοστάσιο. Στο Διάγραμμα Θ, λαμβάνοντας υπόψη τα άτομα ηλικίας 31-45, παρατηρείται, ότι από αυτούς που δεν το γνωρίζουν, το 69,8% είναι γυναίκες και το 30,2% άνδρες.

Διάγραμμα 24

Διάγραμμα 25

Τέλος, όσον αφορά την ερώτηση, πόσο σημαντική θεωρούν την αξιοποίηση και της υπόλοιπης περιοχής, προκειμένου η νέα χρήση του διατηρητέου τμήματος του ΣΟΔΑΠ να είναι βιώσιμη μακροπρόθεσμα, μετά τον στατιστικό έλεγχο διαφάνηκε, ότι το φύλο ($X^2_4=4,893$, $p=,298$), η ηλικία ($X^2_{12}=14,720$, $p=,257$) και το μορφωτικό επίπεδο ($X^2_8=6,039$, $p=,643$) δεν σχετίζονται στατιστικά σημαντικά.

Βιβλιογραφία

Aigwi, I. E., et al., 2018. Efficacy of adaptive reuse for the redevelopment of underutilized historical buildings. Towards the regeneration of New Zealand's provincial town centers. *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, 36 (4), pp. 385-407.

AkisArchitects, χ.ημ. Κρατικά Βραβεία Αρχιτεκτονικής 2019. Κυπριακό Μουσείο Θεάτρου – Πολιτιστικό Κέντρο «Πάνος Σολομωνίδης» [pdf] (Αποστολή από AkisArchitects μέσω email στις 5 Νοεμβρίου 2019).

Albrecht, H., 2012. What does the Industrial revolution signify? In Douet, J. (ed), 2012. *Industrial heritage re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. TICCIH.

Boumpari, E., n.d. The Greek paradigm of industrial wastelands and their transformation. [online] Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/4515321/THE_GREEK_PARADIGM_OF_INDUSTRIAL_WASTELANDS_AND_THEIR_TRANSFORMATION [τελευταία πρόσβαση 20 Φεβρουαρίου 2020].

Brody, L. S., n.d. *Hail to the temporary: What vacancy can offer to the contemporary city* [pdf] Διαθέσιμο στο: [https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/49878575/Hail_to_the_temporary - Brody.pdf?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DHail_to_the_temporary_What_vacancy_can_o.pdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A%2F20200114%2Fus-east-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20200114T153908Z&X-Amz-Expires=3600&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=3a9322cc16682b2084b9ef78fc702d5e64fef5062e6cf55fa196bb6c07b39bcd](https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/49878575/Hail_to_the_temporary_-_Brody.pdf?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DHail_to_the_temporary_What_vacancy_can_o.pdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A%2F20200114%2Fus-east-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20200114T153908Z&X-Amz-Expires=3600&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=3a9322cc16682b2084b9ef78fc702d5e64fef5062e6cf55fa196bb6c07b39bcd) [τελευταία πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2019].

Bujok, P. et al., 2015. Industrial tourism in the context of the industrial heritage. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 1(15), pp.81-93.

Bullen, P. A., 2007. Adaptive reuse and sustainability of commercial buildings. *Facilities*, 25 (1/2), pp. 20-31.

Bullen, P., Love, P., 2011. Adaptive reuse of heritage buildings. *Structural Survey*, 29(5), pp.411-421.

Chan, A. et al., 2015. Impacts of the Revitalizing Industrial Buildings (RIB) Scheme in Hong Kong. *Sustainable Cities and Society*, 19, pp. 184-190.

Charalambous Partnership, 2005. *Στέγαση του Θεατρικού Μουσείου Κύπρου και άλλων Πολιτιστικών Στεγών. (Πρώην Εργοστάσιο «Κουβά»)*. Αρ. Φακέλλου ΠΑ 617/2005. Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

Cherchi, P., 2015. Adaptive reuse of abandoned monumental buildings as a strategy for urban liveability. *Athens Journal of Architecture*, 1(4), pp.253-270.

Clavan, B., 2019. (Re-)Making space for a new culture of art: Beijing, Shanghai, Hong Kong. *Space and Culture*, 22(2), pp.189-215.

Cossons, N., 2012. Why preserve the industrial heritage? In Douet, J. (ed), 2012. *Industrial heritage re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. TICCIH.

Council of Europe (CoE), 1985. Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe. [pdf] Διαθέσιμο στο: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007a087> [τελευταία πρόσβαση 10 Νοεμβρίου 2019].

De Silva, G.D.R. et al., 2019. Adaptive reuse of buildings: The case of Sri Lanka. *Journal of Financial Management of Property and Construction*.

Di Resta, S., 2017. Modernity and oblivion: Adaptive reuse and collective memories in heritage conservation experiences. In Fiorani, D. et al. (ed.), 2017. *Conservation-Adaptation. Keeping alive the spirit of the place. Adaptive reuse of heritage with symbolic value*. European Association for Architectural Education.

English Heritage (EH), 2005. *Regeneration and the historic environment. Heritage as a catalyst for better social and economic regeneration*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.yumpu.com/en/document/read/27567632/regeneration-and-the-historic-environment-heritage-as-a-catalyst> [τελευταία πρόσβαση 10 Νοεμβρίου 2019].

European Commission (EC), 2015. *Μέσα ειδικής στήριξης*. [διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/thefunds/instruments/jessica_el.cfm [τελευταία πρόσβαση 12 Απριλίου 2020].

European Route of Industrial Heritage (ERIH), n.d. *Cable Factory* [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.erih.net/i-want-to-go-there/site/show/Sites/cable-factory/> [τελευταία πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2019].

Fonseca, F., Ramos, R. A. R., 2019. Vacant Industrial Buildings in Portugal: A case study from four municipalities. *Planning Practice & Research*, 34 (3), pp. 239-254.

Heritage Council Victoria (HCV), 2013. *Adaptive reuse of industrial heritage: Opportunities & Challenges*.

Högström, H., 2020. *Info / History* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.kaapelitehdas.fi/en/info/history> [τελευταία πρόσβαση 10 Νοεμβρίου 2019].

Hospers, G.-J., 2002. Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union. *European Planning Studies*, 10(3), pp.397-404.

House of Commons (HoC), 2004. *The role of historic buildings in urban regeneration. Eleventh report of Session 2003-04*. London: The Stationery Office Limited.

Hsu, Y. H., Juan, Y. K., 2016. ANN-based decision model for the reuse of vacant buildings in urban areas. *International Journal of Strategic Property Management*, 20(1), pp.31-43.

ICOM – Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, Ελληνικό Τμήμα, 2007. Το Μουσείο Πλινθοκεραμοποιείας Ν. & Σ. Τσαλαπάτα. *Ενημερωτικό Δελτίο*, Περίοδος Β΄ - τ. 4, σελ. 7-8.

ICOMOS, 1964. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964). [pdf] Διαθέσιμο στο: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [τελευταία πρόσβαση 24 Νοεμβρίου 2019].

ICOMOS, 2011a. Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes. “The Dublin Principles” [pdf]. Διαθέσιμο στο: https://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf [τελευταία πρόσβαση 24 Νοεμβρίου 2019].

ICOMOS, 2011b. The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments – 1931. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments> [τελευταία πρόσβαση 25 Νοεμβρίου 2019].

- Kee, T., 2014. Adaptive reuse of industrial buildings for affordable housing in Hong Kong. *Journal of Design and Built Environment*, 14 (1).
- Kent, T., Kirby, A., 2010. The local icon: reuse of industrial building in place marketing. *Journal of Town & City Management*, 1(1), pp.80-91.
- Kisiel, P., 2019. Unwanted inheritance? Industrial past as the EU heritage. *International Journal of Heritage Studies*.
- KOY-Kaapelitalo, 2020a. *Info* [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.kaapelitehdas.fi/en/info> [τελευταία πρόσβαση 10 Φεβρουαρίου 2020].
- Krivy, M., 2010. The idea of empty space. Pro Kaapeli movement and the Cable Factory in Helsinki. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 48 (3), pp. 9-25.
- Krivy, M., 2013. Don't Plan! The use of the notion of 'culture' in transforming obsolete industrial space. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 (5), pp. 1724-1746.
- Latham, D., 1999. Creative re-use: Working with the building. *Journal of Architectural Conservation*, 5(2), pp.7-23.
- Lin, H.-W., 2012. Conservation and community consciousness. In Douet, J. (ed), 2012. *Industrial heritage re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. TICCIH
- Loures, L., et al., 2016. Assessing user preferences on post-industrial redevelopment. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 43 (5), pp. 871-892.
- Lune, H. and Berg, B. L., 2017. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Pearson.

- Ma, T., Yu, M., 2015. An analysis of the adaptive re-use of heritage buildings in South Australia. *Proceedings of the 20th International Symposium CRIOCM 2015*.
- Markwirth, J., 2012. Foreward. In Second Chance, 2012. *Revitalisation through arts and culture. New developments for 5 European industrial complexes*.
- Martinat, S. et al., 2017. Brownfield regeneration from the perspective of residents: Place circumstances versus character of respondents. *Deturope – The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 9 (2), pp. 71-92.
- Martinat, S., et al., 2018. Re-use of regenerated brownfields: Lessons from an Easter European post-industrial city. *Journal of Cleaner Production*.
- Mengusoglu, N., Boyacioglu, E., 2013. Reuse of industrial built heritage for residential purposes in Manchester. *METU JFA*, 30(1), pp.117-138.
- Merciu, F. C. et al., 2014. Conversion of industrial heritage as a vector of cultural regeneration. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 122, pp.162-166.
- Misirlisoy, D., Gunce, K., 2016. Adaptive reuse strategies for heritage buildings. A holistic approach. *Sustainable cities and society*.
- Montgomery, J., 2007. Creative industry business incubators and managed workspaces: A review of best practice. *Planning, Practice & Research*, 22 (4), pp. 601-617.
- Noor, K. B. M., 2008. Case study: A strategic research methodology. *American Journal of Applied Sciences*, 5 (11), pp. 1602-1604.
- Orbasli, A., 2009. Re-using existing buildings towards sustainable regeneration. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.aylinorbasli.com/Resources/Reuse%20and%20sustainability%20Orbasli.pdf> [τελευταία πρόσβαση 25 Νοεμβρίου 2019].

Pennanen, P., 2002. *Policies and Impacts of Urban Regeneration. Waterfront Redevelopment in Helsinki, Finland 1980 – 2000* (Phd). King's College London – University of London.

Plevoets, B., 2009. *Retail-reuse of historic buildings* (master thesis). Katholieke Univeriteit Leuven.

Plevoets, B., Van Cleempoel, K., 2013. Adaptive reuse as an emerging discipline: An historic survey. In Cairns, G. (ed.), *Reinventing architecture and interiors: A socio-political view on building adaptation*, London:Libri Publishers.

Quaedflieg, S. 2016. *State of the Art: EU Cultural Policy. Researching the value of cultural policy in achieving the EU 2020 targets* (master thesis). Universiteit Leiden.

Roido, M. et al., 2013. Sustainable development in the city of Volos through reuse of industrial buildings. *Sustainable Development, Culture, Traditions*, 2, pp. 154-167.

Shishavan, N., 2013. Comparative investigating of adaptive reuse and sustainable architecture with social approach. *Alam Cipta*, 6(2).

Sowinska-Heim, J., 2017. Adaptation of post-industrial architectural heritage to new cultural functions: The examples of Genk and Lodz. In Fiorani, D. et al. (ed.), 2017. *Conservation-Adaptation. Keeping alive the spirit of the place. Adaptive reuse of heritage with symbolic value*. European Association for Architectural Education.

Sugden, E., 2017. *The adaptive reuse of industrial heritage buildings: A multiple-case studies approach* (master thesis). University of Waterloo.

Tam, V. W. Y., Hao, J. J. L., 2018. Adaptive reuse in sustainable development. *International Journal of Construction Management*.

Tan, Y. et al., 2018. Critical Success Factors (CSFs) for the adaptive reuse of industrial buildings in Hong Kong. *Environmental Research and Public Health*, 15.

TICCIH, 2003. Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά [pdf]. Διαθέσιμο στο: <http://ticcih.gr/wp-content/uploads/2017/01/N.-TAGIL.pdf> [τελευταία πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2019].

TICCIH, 2019. *About*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://ticcih.org/about/> [τελευταία πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2019].

Tweed, C., Sutherland, M., 2007. Built cultural heritage and sustainable urban development. *Landscape and Urban Planning*, 83, pp.62-69.

Varbanova, L. 2013. *Strategic Management in the Arts*. New York and London: Routledge, Taylor and Francis Group

Vardopoulos, I., 2019. Critical sustainable development factors in the adaptive reuse of urban industrial buildings. A fuzzy DEMATEL approach. *Sustainable Cities and Society*, 50.

Wang, H. J., Zeng, Z. T., 2010. A multi-objective decision-making process for reuse selection of historic buildings. *Expert Systems with Applications*, 37, pp.1241-1249.

Wang, J., Jiang, N., 2007. Conservation and adaptive-reuse of historical industrial building in China in the post-industrial era. *Front. Archit. Civ. Eng. China*, 1(4), pp.474-480

Watson, M., 2012. Adaptive re-use and embodied energy. In Douet, J. (ed), 2012. *Industrial heritage re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. TICCIH.

Yin, R. K., 2016. *Qualitative research from start to finish*. New York – London: The Guilford Press.

Yu, T., et al., 2019. What determines the success of culture-led regeneration projects in China?. *Sustainability*, 11.

Zhang, C., et al., 2016. The role of community in industrial heritage redevelopment: Evidence from Taigucang Wharf, Guangzhou, China. *Asian Journal of Tourism Research*, 1(2), pp.147-166.

Zhang, S., 2007. Conservation and adaptive reuse of industrial heritage in Shanghai. *Front, Archit. Civ. Eng. China*, 1(4), pp.481-490.

Αγριαντώνη, Χ., 2003. Βιομηχανική αρχαιολογία και κληρονομιά: Επικοινωνίες και εντάσεις. *Αρχαιολογία και Τέχνες*. 89, σελ. 42-48.

Αδαμάκης, Κ., 2010. Κριτική αξιολόγηση της επανάχρησης βιομηχανικών κτιρίων στο Βόλο. Προτάσεις για την επόμενη μέρα. Στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (επιμ.), 2010. *Το τέλος των γιγάντων. Βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων* (πρακτικά 5^{ης} Πανελλήνιας Επιστημονικής Συνάντησης TICCIH). Βόλος.

Αποστόλου, Γ. Α., 2016. *Η συμβολή της αστικής αναγέννησης ως πολιτικής σχεδιασμού και ανάπτυξης του τουρισμού και του πολιτισμού. Πρόταση αναγέννησης / αναζωογόνησης της περιοχής των Παλαιών Βόλου* (μεταπτυχιακή διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Βούζα, Α. Ρ., 2019. *Επανασχεδιασμός και επανάχρηση εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών συγκροτημάτων: Η επαναξιοποίηση της «Βαμβακουργίας» Βόλου από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας* (διπλωματική εργασία). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Δήμος Λεμεσού (ΔΛ), 2017. *Εγκαίνια του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λεμεσού- Αποθήκες Παπαδάκη με την έκθεση Soft Stone Documents*. Δελτίο Τύπου. Λεμεσός: Προσωπικό αρχείο Στάθη Παπαδάκη.

Εμβαλώτης, Α. κ.ά, 2006. *Στατιστική Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* [pdf]

Διαθέσιμο στο:

http://msc.actuar.aegean.gr/notes/Embalotis%20et%20al_%20Stat_Notes.pdf

[τελευταία πρόσβαση 13 Απριλίου 2020]

Εμπορικό & Βιομηχανικό Επιμελητήριο Λεμεσού (ΕΒΕΛ), 2020. Απόβαση επενδυτών στο Καρνάγιο – Μετά τους Κινέζους της ΛΟΕΛ, πωλήθηκε και ο ΣΟΔΑΠ σε Ρώσους [διαδικτυακά] 13 Ιανουαρίου. Διαθέσιμο στο:

<http://limassolchamber.eu/Gr/64/articles/1055/2020/01/13/Apovasi-ependuton-sto-Karnagio---Meta-tous-Kinezous> [τελευταία πρόσβαση 20 Μαρτίου 2020]

Επίσημη Εφημερίδα (ΕΕ), 2012. *Ο Περί Πολεοδομίας και Χωροταξίας Νόμος.*

Διάταγμα Διατήρησης σύμφωνα με το άρθρο 38(1). Παρ. ΙΙΙ(Ι), Αρ. 4584, 3.8.2012.

Κ.Δ.Π. 297/2012

Θεατρικό Μουσείο Κύπρου (ΘΜΚ), 2020α. *Σκοποί του Ιδρύματος.* [online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.cyprustheatremuseum.com/to-%ce%bc%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%b5%ce%af%ce%bf/%cf%83%cf%84%cf%8c%cf%87%ce%bf%ce%b9-2/>

[τελευταία πρόσβαση 1 Μαρτίου 2020].

Θεατρικό Μουσείο Κύπρου (ΘΜΚ), 2020β. *Θεματικές Ενότητες.* [online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.cyprustheatremuseum.com/to-%ce%bc%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%b5%ce%af%ce%bf/visit/>

[τελευταία πρόσβαση 1 Μαρτίου 2020].

Θεατρικό Μουσείο Κύπρου (ΘΜΚ), 2020γ. *Αρχείο και Βιβλιοθήκη.* [online]. Διαθέσιμο στο:

<http://www.cyprustheatremuseum.com/%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%b5%ce%af%ce%bf-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b2%ce%b9%ce%b2%ce%bb%ce%b9%ce%bf%ce%b8%ce%ae%ce%ba%ce%b7/>

[τελευταία πρόσβαση 1 Μαρτίου 2020]

Θεατρικό Μουσείο Κύπρου (ΘΜΚ), 2020δ. *Εκπαιδευτικά Προγράμματα. Ενημέρωση.* [online]. Διαθέσιμο στο:

<http://www.cyprustheatremuseum.com/%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%ac%ce%bc%ce%bc%ce%b1%cf%8>

<http://www.cyprustheatremuseum.com/%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%ac%ce%bc%ce%bc%ce%b1%cf%8>

[4%ce%b1-](#)

[2/%ce%b5%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%ad%cf%81%cf%89%cf%83%ce%b7/](#)

[τελευταία πρόσβαση 1 Μαρτίου 2020]

Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου (ΘΟΚ), 2020. *Θεατρικό Μουσείο Κύπρου*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.thoc.org.cy/theatre-development/theatriko-moyseio-kyproy.el-theatredev-07.el> [τελευταία πρόσβαση 7 Μαρτίου 2020]

Καλογεροπούλου, Μ., 2017. *Πολιτικές αποκατάστασης βιομηχανικών χώρων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Η περίπτωση του εργοστασίου φωταερίου Αθηνών* (μεταπτυχιακή διατριβή). Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Καραβασίλη, Μ., χ.ημ. Η διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών χώρων. [pdf] Διαθέσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_karavasili.pdf [τελευταία πρόσβαση 10 Μαρτίου 2020]

Καραχάλης, Ν., 2010. Νέες πολιτιστικές χρήσεις σε πρώην βιομηχανικούς χώρους και περιοχές: Ο ρόλος των Ο.Τ.Α. και του εθελοντικού τομέα. Στο Στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (επιμ.), 2010. *Το τέλος των γιγάντων. Βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων* (πρακτικά 5^{ης} Πανελλήνιας Επιστημονικής Συνάντησης ΤΙCCIH). Βόλος.

Κατσίκης, Ι. Ν., Τσαγκαράκης, Κ. Α., 2010. Η Βιομηχανία ως Αστική Πολιτιστική Κληρονομιά: Σε Αναζήτηση της Νέας Χρήσης. Στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (επιμ.), 2010. *Το τέλος των γιγάντων. Βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων* (πρακτικά 5^{ης} Πανελλήνιας Επιστημονικής Συνάντησης ΤΙCCIH). Βόλος.

Κατσίκης, Ι.-Τσαγκαράκης, Κ., 2007. Η βιομηχανία ως αστική πολιτιστική κληρονομιά: Σε αναζήτηση της νέας χρήσης. *Evolution Observatory–EW Working Papers*. Αθήνα.

Κουβάς, Α., χ. ημ.. (Ιστορία Λιθογραφείου Κουβά) [pdf] (Αποστολή από Ανδρέα Κουβά μέσω email στις 11 Φεβρουαρίου 2020).

Λεωνίδα, Γ., 2011. Επιστολή προς Στάθη Παπαδάκη. Λεμεσός: Προσωπικό αρχείο Στάθη Παπαδάκη.

Λοΐζου, Γ. 2020. Παρουσίαση στην Ηλιάνα Ζήνωνος. 20 Φεβρουαρίου 2020

Μπάστη, Ε., 2016. *Βιομηχανικά κελύφη σε επανάχρηση. Διερεύνηση αξιακά ιεραρχημένων πρακτικών* (ερευνητική εργασία). Πολυτεχνείο Κρήτης.

Νιγδέλης, Π., 2017. *Επανάχρηση πρώην στρατιωτικών χώρων: Το στρατόπεδο Καρατάσιου ως επίκεντρο υγείας και καινοτομίας* (μεταπτυχιακή διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Νταφλούκα, Π., 2013. *Διαχείριση βιομηχανικής κληρονομιάς: Αξιολόγηση δύο περιπτώσεων επανάχρησης στο Βόλο. Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα – Μεταξουργείο Ετμεκτόγλου* (μεταπτυχιακή διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Παπαγιαννίτσης, Γ., 2009. *Αστική ανασυγκρότηση, οικονομική ανάπτυξη & αγορά ακινήτων. Η περίπτωση της περιοχής «Παλαιών» στην πόλη του Βόλου* (μεταπτυχιακή διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Παπαδάκης, Σ., 2017. *Χαιρετισμός Στάθη Παπαδάκη κατά τα εγκαίνια του «Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λεμεσού, Αποθήκες Παπαδάκη» την Κυριακή 17 Δεκεμβρίου 2017 ώρα 11.00 π.μ.* Λεμεσός: Προσωπικό αρχείο Στάθη Παπαδάκη.

Παπαδόπουλος, Κ. 2020. *Πληροφορίες για τον ΣΟΔΑΠ.* [email] (Προσωπική επικοινωνία, 16 Μαρτίου 2020)

Παπαδόπουλος, Κ., χ.ημ. *Ιστορία του Κυπριακού Κρασιού* (υπό έκδοση)

Περικλέους, Μ., 2020. *Συζήτηση για τον ΣΟΔΑΠ.* [τηλεφωνική συζήτηση] (Προσωπική επικοινωνία, 23 Μαρτίου 2020)

ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, 2011. *Σχέδιο Περιοχής για την Περιοχή μεταξύ Παλαιού και Νέου Λιμανιού στη Λεμεσό* (Προμελέτη).

ΠΟΛΥΤΙΑ-Αρμός, 2013. *Μελέτη Γενικού Χωροταξικού Σχεδιασμού για την Περιοχή μεταξύ Παλαιού και Νέου Λιμανιού στη Λεμεσό. Τρίτη Φάση: Τελική Μελέτη*

Σεργίδης, Χ., 2012. *Λεμεσος. Οινοπόλεως Μέστωμα. Η επίδραση της παραγωγής και εμπορίας οίνων και οινοπνευμάτων στην ανάπτυξη της πόλης*. Λεμεσός: Αφή

Τσαγκαράκης, Κ., 2010. *Η αναγέννηση των γιγάντων: Ζητήματα επανάχρησης και αξιοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη της περίπτωσης της Οδού Πειραιώς (μεταπτυχιακή διατριβή)*, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Υπουργείο Εσωτερικών (ΥΠΕΣ). Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2006. *Συναίνεση για πολεοδομικές εργασίες και μετατροπές σε διατηρητέα οικοδομή*. Αρ. Φακέλλου ΠΑ 617/2005. Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

Φλωρίδου, Σ., 2018. *Μικρές Ιστορίες Μακράς Διάρκειας*. (αδημοσίευτο).

χ. συγ., 2019α. Δημοτικό Πολιτιστικό Κέντρο Λεμεσού Πάνος Σολομωνίδης. Τελευταία προσθήκη, το Μουσείο Καρναβαλιού! *Τα εν οίκω της Λεμεσού*, 29, σελ. 6-7.

χ. συγ., 2019β. Συνέντευξη Μαρίζα Παρτζίλη. Στο πηδάλιο του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λεμεσού. *Τα εν οίκω της Λεμεσού*, 29, σελ. 3-5.

χ.συγ., 2004α. *Πρακτικά 35^{ης} Συνεδρίας Δημοτικού Συμβουλίου Λεμεσού. Δημοτικό Μέγαρο, 15 Ιανουαρίου 2004 και ώρα 6.30 μ.μ.* Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

χ.συγ., 2004β. *Πρακτικά 36^{ης} έκτακτης συνεδρίας Δημοτικού Συμβουλίου Λεμεσού. Δημοτικό Μέγαρο, 24 Φεβρουαρίου 2004 και ώρα 6.30 μ.μ.* Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

χ.συγ., 2009. *Πρακτικά 43^{ης} συνεδρία Δημοτικού Συμβουλίου Λεμεσού. Δημοτικό Μέγαρο, 24 Σεπτεμβρίου 2009 και ώρα 5.00 μ.μ.* Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

χ.συγ., 2010. *Ανακοίνωση*. Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

χ.συγ., 2018. Ο Στάθης Παπαδάκη μιλά στο «Εν οίκω». Το 2018 θα είναι μία συναρπαστική χρονιά για τη Λεμεσό. *Τα εν οίκω της Λεμεσού*, Φεβρουάριος 2018, σελ. 3-5.

Χρίστου, Α., 2010. *Χαιρετισμός του Δημάρχου Λεμεσού, κ. Ανδρέα Χρίστου, στα εγκαίνια του πολιτιστικού κέντρου «Πάνος Σολομωνίδης», την Παρασκευή, 2 Ιουλίου 2010 στις 7.00 μ.μ.* Λεμεσός: Αρχείο Δήμου Λεμεσού.

Χρυσάνθου, Χ., 2010. *Λιθογραφείο Κουβά. Σειρά Η ιστορία της πόλης μου. Λεμεσός, τεύχος 45.*

Χρυσάνθου, Χ., 2012. Το λιθογραφείο Καλογήρου – Κουβά. Πυλώνας της οικονομικής ανάπτυξης στη Λεμεσό, αλλά και επίκεντρο εργασιακής – πολιτικής διαμάχης. Στο

Χρυσάνθου, Χ. (επιμ.), 2012. *Λεμεσός. Καινοτόμος και Πρωτομάστορας*. Λευκωσία: Ο Φιλελεύθερος.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Αναξαγόρου, Ν., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 19 Φεβρουαρίου 2020.

Αργυρίδης, Β., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 19 Φεβρουαρίου 2020.

Ηροδότου, Η., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 30 Ιανουαρίου 2020.

Θεοδωρίδης, Ι., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 12 Μαρτίου 2020.

Κοντίδης, Δ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 25 Ιανουαρίου 2020.

Κωνσταντινίδου, Ε., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 21 Ιανουαρίου 2020.

Ντέτσερ, Γ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 12 Μαρτίου 2020.

Παπαδάκης, Σ., 2019. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 11 Νοεμβρίου 2019.

Παπαδόπουλος, Μ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 4 Μαρτίου 2020.

Παρτζίλη, Μ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 7 Φεβρουαρίου 2020.

Σεργίδης, Χ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 5 Μαρτίου 2020.

Σολομωνίδης, Π., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 18 Ιανουαρίου 2020.

Σοφοκλέους, Μ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 17 Φεβρουαρίου 2020.

Φλωρίδου, Σ., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 31 Ιανουαρίου 2020.

Χρίστου, Α., 2020. Συνέντευξη από την Ηλιάνα Ζήνωνος. 24 Ιανουαρίου 2020.

Πηγές Εικόνων

Εικόνες 1, 2, 3, 4, 5: HSCArchitects, 2020. *Panos Solomonides Cultural Centre* [online].

Διαθέσιμο στο: <https://www.hsc-architects.com/project/panos-solomonides-cultural-centre/> [τελευταία πρόσβαση 6 Απριλίου 2020].

Εικόνες 6, 18, 21: Παττίχειο Δημοτικό Μουσείο, Ιστορικό Αρχείο και Κέντρο Μελετών Λεμεσού, Ηλεκτρονικό αρχείο φωτογραφιών.

Εικόνες 7, 8, 9, 10: Φλωρίδου, Σ., Προσωπικό αρχείο.

Εικόνα 11: Φλωρίδου, Σ. & Χριστοφόρου Α., 2017. Οι αναπαλαιωμένες Αποθήκες Παπαδάκη παραδόθηκαν στο κοινό!, *All About Limassol* [διαδικτυακά] 18

Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://allaboutlimassol.com/oi-anapalaiomenes-apothikes-papadaki-paradothikan-sto-koino> [τελευταία πρόσβαση 6 Απριλίου 2020].

Εικόνες 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20: Ζήνωνος, Η., 2020. Προσωπικό αρχείο (λήψη 15 Φεβρουαρίου).